

T.C.
Ege Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kurumlar Sosyolojisi Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

**Kültür, Sınıf ve Sosyal Sınırlar:
Türkiye’de Kapitalist Yöneticiler Sınıfı Üzerine
Bir İnceleme**

Özgür Budak

**Danışman
Doç. Dr. Aylin Nazlı**

**İZMİR
2014**

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğm **“Kültür, Sınıf ve Sosyal Sınırlar: Türkiye’de Kapitalist Yöneticiler Sınıfı zerine Bir İnceleme”** adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Özgür Budak

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Özgür Budak

Numarası : 92100004992

Anabilim Dalı : Kurumlar Sosyolojisi

Tez Başlığı (Türkçe) : Kültür, Sınıf ve Sosyal Sınırlar: Türkiye’de Kapitalist Yöneticiler Sınıfı Üzerine Bir İnceleme

Tez Başlığı (İngilizce) : Culture Class and Social Boundaries: A Study on Capitalist Managerial Class

Tez Savunma Tarihi : 30 / 01/2013

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Aydın Wozu

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Engin BERBER

Karar : ☐ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Yard. Doç. Dr. Bekir Baktır

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yard. Doç. Dr. Gökay GEZİN

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Ahmet Talimci

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle ☒

Oy çokluğuyla ☐

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Doktora programlarında düzeltme alan öğrencinin 6 (altı) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Önsöz	vi
1. GİRİŞ	1
1.1. Neo-liberalizm ve Toplumsal Hudutlar	1
1.2. Liberal Çağda Orta Sınıf Sorunu	6
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	11
2.1. Toplumsal Alan ve Sermaye Biçimleri	11
2.2. Alanın Mantığı ve Sembolik Sermaye.....	23
2.2.1. Alan ve İlişkisel Sınıf Anlayışı.....	23
2.2.2. Habitus ve Yaşam Tarzının Sınıfsal Karakteri	27
2.2.3. Alanlar, Eşmantık ve Toplumsal Tahakküm	33
3. KÜLTÜREL ALAN.....	40
3.1. Kültürel Haritalama İçinde Bireyin Konumu.....	40
3.2. İş Yaşamı ve Gündelik Hayatın Nesnel Zorlayıcı Öğeleri	41
3.3. Kültürel Sınırların Niteliği	45
3.3.1. <i>Escapist</i> (Kaçışçı) Kültürel Beğeni ve Sanatsal Tüketim	45
3.3.2. Zekânın Kültürel İçeriği	55
3.3.2.1. Adaptasyon Kapasitesi ve Çözüme Yönelik Zekâ.....	56
3.3.2.2. Başarı ve Kendini Geliştirme Öyküsü Olarak Zekâ	58
3.3.3. Kültürel Beğenin Dışlayıcı Dünyası.....	61
3.3.4. Kültürel Yatırım ve Eğitsel Sermaye.....	75
3.4. Kültürel Hepçillik ve Yeni Ekonominin Kültürel Mantığı	77
3.5. Kültürel Beğeni ve Sınıfsal Hudutlara İlişkin; Sonuç Yerine.....	82
3.5.1. Neo-liberal Toplumda Öz-dışlama	82
4. MESLEKİ ALAN VE ŞİRKET KÜLTÜRÜ.....	84
4.1. Başarının Sosyoekonomik Sembolleri	86
4.2. Kariyer ve Moralite.....	90

4.2.1. Kariyer, Moral Kodlar ve Güç Asimetrisi	97
4.2.2. Şirket Kültürü ve Bedensel Sermaye	105
4.3. Sosyal Sermaye ve Kariyer Yolu	109
5. SONUÇ	116
5.1. Esnek İstihdam Toplumunda Toplumsal Konumlanma ve Hudutların Doğası Üzerine	116
5.1.1. Kültürel Ayrışmanın İçeriği	117
5.1.1.1. Kültürel Hepçilliğin Toplumsal Dinamikleri	119
5.1.2. Mesleki Alan, Rekabet ve Stratejiler	122
5.1.2.1. Bürokrasi ve Neo-Liberal Şirket Kültürü	122
5.1.2.2. Kırılgan Kariyer ve Sosyal Sermaye	125
5.2. Sınıfsal Kutuplaşma ve Neo-Liberal Ethos	130
5.3. Yöntem Üzerine Yeniden Düşünmek	132
5.3.1. Yeni Ekonomi, Kültürel Sermaye ve <i>Habitus</i>	137
5.3.2. Yaşama Dair Sorunlara Yanıt Olarak Kültürel Repertuar	142
KAYNAKÇA	145
ÖZGEÇMİŞ	154
EKLER	155
ÖZET	1599
ABSTRACT	16060

Önsöz

Bu çalışmanın hikâyesi 2000’li yılların başlarına kadar gitmektedir. Geçtiğimiz 10 yıl içinde kentsel ayrışma, “beyaz Türkler” ve kültürel dünyaları, neo-liberal hegemonya, yeni orta sınıf, liberal temalı milliyetçilik ve politik sembolizmi üzerine odaklanan pek çok çalışma yayımlandı. Bu çalışmalarda ortak olan sorunsal modern kentsel yaşantıda ortaya çıkan ayrışmanın politik, sosyal ve ekonomik mantığını deşifre etmek olmuştur. Beni bu sorunlar etrafında düşünmeye iten ve akademik ilgimi şekillendiren tetikleyici çalışma olarak Tanıl Bora’nın “liberal milliyetçilik” betimlemesinin merkezi bir yeri vardır. Söz konusu soruların ilhamında yazılmış kendi yüksek lisans tezim de büyük oranda ana akım medyada ortaya çıkan batılı-liberal temalı milliyetçilik ile kültürel ırkçı dinamikler arasındaki izlerin soruşturulması üzerine kurgulanmıştı.

Doktora tezimi planlarken esasen politik bir okuma olan yüksek lisans tezimin eksik bıraktığı noktaya, sosyolojik analize doğru yönelmeye karar verdim. Bunun temel nedeni üzerine çalıştığım ayrışmanın büyük oranda sınıfsal içeriği olan dinamiklerle şekillendiği düşüncemdi. Araştırmanın yapısını nasıl tasarlamam gerektiği üzerine düşünürken örgütsüz kapitalizmin yükselişinin modern kentlerin sınıf yapılarını nasıl değiştirdiğini işaret eden Scott Lash ve John Urry’den ilhamla esnek istihdam dinamikleri ve toplumsal hudutların şekillenmesi üzerine odaklanmaya karar verdim. Her ne kadar ekonomi-politik açıdan örgütsüz kapitalizm analizi sağlam bir çıkış noktası sunmakta olsa da tezin genel yapısı açısından temel bir problem hala ortada durmaktaydı: birbirinden farklı mantığa sahip kültürel, sosyal ve ekonomik alanların araştırma çerçevesinden analitik ilişkisinin kurulması. Bu noktada Pierre Bourdieu sosyolojisiyle tanışmam gerçekleşti. Benim açımdan *Distinction* bir zihinsel sıçrama noktası olarak kabul edilebilir. Bourdieu sosyolojisinin sahaya ilişkin veriyi işleme mantığı üzerine kurgulanmış, çok boyutlu, farklı temalara aktarılabilir ve esnek yapısı tezin genel mantığı için temel teşkil etti.

Bununla beraber Türk toplumunun neo-liberal dinamiklerle girdiği ilişkisinin bileşkesi içinde şekillenen sınıfsal hudutları kültür sosyolojisi yöntemiyle incelerken Bourdieu’nun sosyolojik alet çantasının her zaman yüksek verimle çalışmadığını düşündüğüm zamanlar oldu. Mülakatlardan aldığım verinin kültürel olmaktan çok

büyük oranda moral ayrışma temaları taşıması saha verisinin nasıl bir analiz çerçevesinde çalışmanın parçası kılınacağı sorusunu hep önümde tuttu. Bu noktada Bourdieu sonrası Amerikan sosyolojisinin önemli figürleri olan Michéle Lamont ve Paul di Maggio gibi yazarların kültür sosyolojisi ile neo liberal pragmatizm arasında kurduğu bağlantılar oldukça yardımcı oldu. Tezin yazım aşamasında dar bir toplumsal profil üzerine oturan saha analizi ile neo-liberal prensiplerin dışa vurulduğu sınıfsal bir ethosun nasıl şekillendiği sorusunu sürekli kendime rehber tutmaya çalıştım. Bu nedenle hatırlatmak isterim ki elinizde tuttuğunuz eser bir meslek sosyolojisi çalışması değildir. Neo-liberal emek paradigması altında şekillenen toplumda sınıfsal hudutların şekillenişini finans sektörü profesyonellerine odaklanarak anlamaya çalışan bir incelemedir. Başka bir deyişle bu çalışma ayrışan sermaye türlerine yönelen aktörlerin *doxası* ile neo-liberal toplumsal dışlama yapıları arasındaki ilişkiyi göstermeye çalışmaktadır.

Çalışmanın yazılma süreci benim açımdan çok zorlu ve yıpratıcı geçti. Ender ortaya çıkan şevk verici “zafer” anlarının yanında bu süreç genel olarak güzel anılarla dolu değil. Belli bir dert etrafında yazı yazmaya çalışan genç bir akademisyenin hayatın ve kurumların sert duvarlarına çarpmasından kaynaklanan duyguları genç meslektaşlarım büyük ihtimalle zaten yaşamaktalar. Yine de elinizdeki bu çalışma bazı insanlar olmasaydı mümkün olmazdı. Bu nedenle en zor anımda bana verdiği destek ve yönlendirme sayesinde yenilenmiş bir inançla çalışmamı sağlayan Engin Berber hocama; tezin yazım aşamasında tecrübesi ve olumlu yaklaşımıyla bana hep destek olan Önal Sayın hocama; pozitif yaklaşım ve titiz çalışma ahlakının akademik hayat açısından ne kadar önemli olduğunu gösteren Aylin Nazlı hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Teşekkür borçlu olduğum insanların başında ise bu çalışmanın her kötü anısını benle bizzat yaşamış olan eşim Ceyla gelmekte. Kendisi yazmadığı halde çalışmanın duygusal yükünün büyük kısmına ortak olan; bu yüzden çoğunlukla duygusal kırılganlığımıza göğüs geren Ceyla aynı zamanda ipuçları ve önerilerle tezin tamamlanmasında büyük bir role sahiptir. Teşekkür borçlu olduğum insanlar bu çalışmanın muhtemel güçlü yanlarını mümkün kıldılar; hatalar ve eksikler bana aittir.

1. GİRİŞ

1.1. Neo-liberalizm ve Toplumsal Hudutlar

Geçtiğimiz 30 yıl içinde modern kapitalist toplumların örgütlenme yapılarındaki temel bazı değişikliklere paralel olarak orta sınıf olgusunun nasıl tanımlanıp hangi araçlarla inceleneceği merkezi sorulardan biri haline gelmiştir. Modern toplumlarda nüfusun giderek daha önemli bir bölümünü oluşturan orta sınıfın parçalı yapısını ve hareketli doğasını kavrayıp anlamlı bir sosyolojik analizde bütünleştirmek büyük zorluklar çıkaran bir girişim olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Türkiye’de sınıf analizi üzerine olan literatüre bakıldığında orta sınıf olgusunun yeterince işlenmediği görülmektedir. 1980’lerle beraber Türk toplumsal yapısında ortaya çıkan değişimleri işaret eden ve yeni bir kapitalist yönetici sınıfın doğuşuna odaklanan eserler özellikle 1990’ların ikinci yarısından itibaren bu yeni toplumsal kesimi tanımlama çabası içine girmişlerdir. Bu eserlerin bir kısmında “Beyaz Türk”, “Yuppie”, “Euro-türk” olarak isimlendirilen toplumsal kesime yönelik çalışmalar bu kesimi daha çok kültürel metinler üzerinden okuma yoluna gitmişler, özellikle medyada üretilen kültürel sembollerin değişen anlamlarıyla bu yeni orta sınıf kesimin kimliği deşifre edilmeye çalışılmıştır. Orta sınıfı doğrudan kültürel sembolizm üzerinden tanımlama gayretinin zıt yönünde ise daha çok Marksist gelenekten gelen literatür, ortaya çıkan yeni kapitalist yönetici sınıfın esnek kapitalizmin üretim süreçleri içinde anlaşılması gerektiğini savunmuş, kültürel metin okumasına uzak durarak ve kültürel analizi tamamen post-yapısalcı bir okuma olarak dışlamıştır.

Çalışmanın temel argümanlarından biri sınıf analizi ile kültür olgusunun zorunlu olarak birbirini dışlayan inceleme alanları olmadığıdır. Bu anlayışa göre sınıf olgusunun anlaşılmasında kültürel ayrışma ve sosyal sınırların çizilmesi yararlı bir inceleme alanı olmaktadır. Bununla beraber kültür kavramı post-yapısalcı bazı analizlerde savunulduğunun aksine yapısal boyutları olan bir sınıf analizinin konusu edilebildiği gibi

toplumsal farklılaşmanın nesnel mantığını açıklamada da kullanılabilmektedir. Bu noktada kültür olgusunu sınıf analizinin bir parçası yapmaya çalışan incelemenin temel kuramsal çerçevesi büyük ölçüde Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nun sınıf ve sermaye kavrayışı üzerine kurulmuştur. Bourdieu'nun sınıf analizinin üzerinde durduğu üç temel ayak bulunmaktadır. Öncelikle sınıf olgusu ilişkiseldir; başka bir deyişle sınıf kendi başına maddi bir entite değil, diğer sınıflarla kurduğu ayrışma çizgileri içinde bir anlam ifade eden bir olgudur. Bu yüzden sınıf istatistikî bir envanter ya da salt üretim ilişkileri içinde bir pozisyon olarak ele alınamaz. Sınıfın toplumsal topografya üzerine anlamlı bir şekilde yerleştirilebilmesi için öncelikle yapılması gereken onun diğer sınıflarla paylaştığı sosyal sınırlar ya da hudutlar içinde nasıl şekillendiğini gösteren bir yöntem ortaya çıkarmaktır.

Bourdieu'nun toplumsal hiyerarşi kavrayışının ikinci sac ayağı ise sermaye kavramına olan bakışıdır. Bourdieu'ya göre sermaye genel anlamıyla toplumsal topografya üzerinde belirli bir sınıfsal konumu güçlendirmek ya da vurgulamak için yatırımda bulunan ve farklı içeriğe dönüşebilen kaynaklardır. İktisadi olabildiği gibi kültürel içeriğe de sahip olabilen sermayenin farklı biçimlerinin kapsamlı analizi belirli bir sınıfın kendisini toplumsal topografya üzerinde nasıl inşa ettiğini anlamamıza yardımcı olur. Bu açıdan bakıldığında kültürel sermaye belirli bir sınıfsal pozisyon tarafından üretilen kültürel semboller olmanın çok ötesinde belirli bir sınıfın nesnel şartları tarafından belirlenen yatınlıklarının şekillendirdiği bir mülkiyet ilişkisi halini almaktadır. Özet olarak kültürel sermaye post-yapısalcı analizin aksine Bourdieu tarafından belirli bir sınıfın nesnel koşulları tarafından üretilen bir olgu haline gelmektedir.

Konumuz açısından önemli üçüncü ayak ise sermaye biçimleri arasında ortaya çıkan benzeşmenin mantığıdır. Buna göre, farklı sermaye üretimi süreçlerinin olması bu üretim süreçlerini ya da bunların ürettiği sermaye biçimlerini birbirinden ayrık ve izole olgular haline getirmez. Tersine farklı sermaye biçimlerinin üretildiği ve değerlendirildiği alanlar arasında bir tür eş-mantık ya da *homoloji* mevcuttur. Alanlar

arasındaki homoloji belirli bir alanda üretilen sermaye ile diğer alanlarda şekillenen sermaye arasında ilişkisel bağlar olduğunu kabul eder. Eğitim alanında oluşan kültürel sermaye öğeleri ile sanat, profesyonel yaşam ve kişisel gelişim alanları arasında oluşan homoloji bu alanlarda faaliyet gösteren sınıf üyelerinin birbirine benzer tepkiler geliştirmesine yol açar. Aslen sosyolojik bir analizin amacı da birbirinden ayrıksı gibi görünen farklı alanların mantığını çözmek ve alanlar arasındaki homolojiyi deşifre etmektir. Bu tip bir analiz hem sınıf olgusunu ekonomik indirgemeci bir anlayıştan kurtaracak hem de postmodern kültür kuramında karşımıza çıkan aşırı göreceli bir analizin parçası olmaktan uzaklaştıracaktır.

Bourdieu'nun kuramsal çerçevesine göre her sınıfsal deneyimin, hem sınıfın nesnel şartlarıyla sınıf üyelerinin öznel konumlarını birleştiren; hem de farklı alanların sermaye oluşum mantığını belirli bir homoloji bağlamında birleştiren bir tür yatkinlikler sistematiği, onun adlandırmasıyla "Habitus"u bulunmaktadır. Habitus kavramı kısaca benzer nesnel şartlar ve sermaye mantığı etrafında inşa edilmiş alanları deneyimleyen grupların birbirlerine benzer estetik ve bedensel yatkinlikler geliştireceği savına dayanmaktadır. Buna göre işçi sınıfının beden algısı ile benzer şartlar altında şekillenmiş sınıf kimliği (sanat algısı, yemek kültürü, ev dekorasyonu vs) arasında bir benzeşim ilişkisi vardır. Nesnel şartlar ile öznel konumlar arasında bir ara ontolojik düzlem olarak düşünülebilecek habitus belirli bir sınıfın toplumsal düzlemde kendini nasıl konumlandığı sorusunu cevaplamak için anahtar bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda genel hatlarıyla özetlemeye çalıştığım kavramsal çerçeveyi temel alarak bu çalışmada öncelikle kapitalist yöneticiler sınıfının Türkiye bağlamında şekillenen toplumsal hudutlarının çizilebilmesi için üç düzlem ya da alana ayırarak incelemesine odaklandım:

1. Kültürel sermaye düzlemi: Bu düzlemde iş yaşamı dışında yatırım yapılan kültürel metaların sosyal sınırların oluşturulmasındaki rolleri incelenmektedir. Sanatsal ifade, dekorasyon, gourmet kültürü gibi alanlarda ortaya konan estetik

yargı ve bilgi-ilgi kapasitesinin kapitalist yönetici sınıf habitusunun genel çerçevesini çizebilmek için anlamlı bir analiz birimi olup olmadığı da tartışmaya açılmaktadır.

2. Şirket kültürü ve profesyonel alan: Birinci düzlemde özellikle şirket kültürünün sınıf habitusunun şekillenmesindeki rolü üzerinde durulmaktadır. Şirket kültürü, kendi davranış normları, giyim kodları, estetik tercihleri ve teşvik ettiği başarı sembolleri ile kuvvetli bir sosyalleşme alanı sunmaktadır. Bu sosyalleşme alanının parçası olan bireylerin kolektif bir kimlik olarak diğer toplumsal kesimlerle aralında nasıl sınırlar çektikleri ve belirli bir tip davranış ve estetik yatkınlığın bir sınıfsal kimliği açıklamakta kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmaktadır.
3. Kişisel gelişim, moralite ve çalışma etiği: Mesleki yaşantıyla öznel moral tercihler arasındaki etkileşimin ortaya konabilmesi için araştırılacak olan bu düzlemde, kapitalist yöneticiler sınıfının meşrulaştırıp kendi kimliklerini inşa ettikleri moral altyapının profesyonel yaşantıyla bağlantısı kurulmaktadır. Aynı alanda hareket eden sınıf mensuplarının moral şema üzerinden kendi sınıfsal kimliklerini nasıl meşrulaştırıp vurguladıkları incelenmektedir. Özellikle kişisel gelişim, etkileşim ve sosyalleşmeyle ilgili kendine has normların nasıl şekillendiğine odaklanılarak analiz edilen bu alan, iş yaşamıyla özel yaşantı arasındaki bağın kurulmasına yardımcı olmakta ve kültürel tercihlerin analizine bireysel-moral düzlemde bir analiz temeli sağlamaktadır.

Özetlediğim düzlemleri incelerken hem nicel hem de nitel yöntemler kullanılmaktadır. Nicel yöntem büyük oranda bireylerin kültürel sermaye düzlemindeki bilgi düzeyi ve katılım seviyesini ölçen haritaların çıkarılması için veri toplayan anket çalışmasına dayanmaktadır. Nicel çalışmanın yanında, kültürel öğelerin bireysel düzlemde anlaşılmasının en güçlü yolu olan nitel araştırma yöntemi temek olarak kullanılmaktadır. Çalışmanın nitel boyutu büyük oranda araştırma konusu toplumsal kesimin üyesi olan bireylerle yapılan derinlemesine mülakatlardan alınan verilere

dayanmaktadır. Hem nitel hem de nicel veri toplama sürecinde seçilecek örneklem de çalışmanın amacı gereği şu kriterlere sahiptir:

1. Örneklem finansal kapitalizmin karar alma ve uygulama mekanizmalarında istihdam edilmiş bireylerden oluşmaktadır. Bu noktada bankacılık ve sigorta sektörü temelde odaklanılan mesleki kategori olmaktadır.

2. Çalışmanın amacı gereği incelenen esnek istihdam prensipleri etrafında kurgulanan şirket kültürünü daha iyi temsil eden özel sektörün şirket kültürüne odaklanılacağı için kamu sektörü örneklem dışında tutulmuştur.

3. Kültürel sermaye yatırımı ve şirket kültürü nispeten uzun bir sosyalleşme ve alanın genel yapısını öğrenme süreci gerektirdiğinden çalışanların bahse konu sektörde en az üç yıldır çalışıyor olmaları ve belirli bir uzmanlık seviyesinde bulunmaları amaçlanmıştır.

4. Çalışmanın temel amacı olmasa da kültürel beğeni bağlamında önemli bir faktör olan toplumsal cinsiyet ve kültürel sermaye ilişkisini desteklemek amacıyla örneklem cinsiyet ilişkileri açısından ikiye ayrılması öngörülmüştür.

5. Çalışmanın amacı olan orta sınıf kitlesini incelemede ek zorluklar getireceği için farklı kültürel referanslara sahip olma olasılığı olan İslami finans sektöründe çalışan faizsiz bankacılık kurum çalışanları örneklem dışında tutulmuştur.

Çalışmanın saha verisi büyük ölçüde 30 finans sektörü çalışanıyla yapılan derinlemesine mülakatlara dayanmaktadır. Sahaya ilişkin teknik zorluklardan bir tanesi zamanları oldukça dar olan bu kitleyi uzun süreli mülakata ikna etmek olduğu söylenebilir. Bu nedenle sektör içindeki kişisel bağlantılar kullanılarak ulaşılan katılımcıların referanslarıyla diğer katılımcıların güven duyması sağlanmıştır. Derinlemesine mülakat yanında 100 katılımcıyla, e-posta aracılığıyla kültürel beğeni öğelerinin genel haritasını verebilecek bir anket çalışması yapılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde Türkiye’deki kapitalist yöneticiler sınıfının sosyal sınırları çizildikten sonra başa dönülerek araştırmanın temel dayanaklarını oluşturan Bourdieu’nun bazı kavramlarının Türk toplumuna uygulanabilirliği de tartışmaya açılmaktadır. Bu tartışmanın iki boyutu öngörülebilir:

1. Habitus kavramının niteliği ve diğer toplumların analizindeki kullanımı: Sosyoloji literatüründe var olan bu tartışmanın büyük bir kısmı temelde Fransız toplumu, özelde Paris için yapılmış bir çalışmada ortaya konan kültürel sermaye ve habitus kavramlarının diğer toplumlar için ne denli geçerli operasyonel araçlar olduğu sorusu çevresinde dönmektedir. Türkiye’de henüz bu konuda ortaya konmuş detaylı çalışmalar bulunmadığı için tartışmaya katkı alandan çıkan verilerden ziyade kuramsal düzlemde verilmektedir. Tezin amaçlarından biri Türkiye özelinde alandan elde edilen verilerle Bourdieu’nun temel kavramlarına eleştirel bir katkıda bulunmaktır.

2. Esnek kapitalizmde kültürel sermayenin doğası: Bourdieu’nun temel çalışması olan *“Distinction: a Social Critique of the Judgement of Taste”* büyük oranda 1970’lerde elde edilmiş verilere dayanmaktadır. Bu verilerin toplandığı dönemde batı toplumları büyük ölçüde refah devleti özelliğini koruyorlardı. Refah devleti ve örgütlü kapitalist bir toplumu konu edinen bir sınıf analizinde kullanılan kavramların günümüz esnek kapitalist ilişkileri ve neo-liberal prensipler etrafında örgütlenmiş bir topluma ne derece uygulanabileceği başka bir tartışma sorusu olarak ele alınmaktadır.

1.2. Liberal Çağda Orta Sınıf Sorunu

Herhangi bir sosyal sınıfın karakteristik yapısını ve onun diğer sınıflarla ilişkisini inceleyebilmek için bir dizi kavramsal tartışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tartışmanın sonunda hedeflenen inceleme nesnesinin net bir tanımına ulaşılabilecektir. Bu netleşme ihtiyacı özellikle inceleme konusu orta sınıf ya da orta sınıf fraksiyonu olduğunda daha da artmaktadır. Sosyolojik inceleme tarihinde orta sınıf olgusu her zaman derin bir tartışmanın konusu olmuş; sosyal bilimciler orta sınıfın gerçekte ne olduğu, nasıl tanımlanacağı, bu tanımın temel referanslarının ne olması gerektiği

üzerine anlaşma sağlamakta zorlanmışlardır. Analitik bir kavram olarak orta sınıfın geçerliliği geçtiğimiz yıllar içinde ortaya çıkan “örgütsüz kapitalizm” sorunsalı içinde özel bir konumu olan “kapitalist yöneticiler” tartışmasında da görülmektedir. Çalışmanın kapsamına giren finans kesimi şirket organizasyonu ve emek dağılımında karşımıza çıkan farklı mesleklerin orta sınıf içinde konumlarının kaba genellemelerden kaçınarak netleştirilmesi gerekmektedir. Finans şirketlerinde çalışan yöneticiler, portföy sahipleri, uzmanlar, yönetici asistanlarının orta sınıf içindeki konumları ve birbirleri karşısında aldıkları konumlar orta sınıf tartışmasını modern kapitalist ilişkiler bağlamında daha karmaşık hale getirmektedir. Bahsettiğimiz meslek grupları geleneksel olarak beyaz yakalı orta sınıf kapsamında değerlendirilmekle beraber sınıfsal aidiyet bağlamında daha yakından bakıldığında orta sınıf kavramının detaylı olarak karşılayamayacağı bazı ayrımlarla karşımıza çıkmaktalar. Sınıfsal bir haritalandırma şekillendirirken bu bağlamda farklı sınıf ve sınıf fraksiyonlarının kendilerini hangi ayrım çizgilerinde konumlandıklarını ve bu ayrım çizgilerinin sınıfsal-moral-kültürel hatlarının nerelerden geçtiği temel soruşturma yolumuz olmaktadır.

Geleneksel olarak bütün beyaz yakalılar orta sınıf kapsamında ele alınsa da güncel sosyolojik analiz, beyaz yaka sınıfsal fraksiyonlarının daha detaylı ve farklılaşmış bir incelemesini talep etmektedir. Bu konudaki klasik ayrımlardan birinde John H. Goldthorpe (Goldthorpe 1980) hizmet sektöründeki yüksek konumlu yöneticiler ve uzmanları rutin zihin işçileri, küçük ölçekli yönetici ve teknisyenlerden ayırmaktadır. Fransız toplumundaki sınıfsal ayrışmayı analiz ederken Pierre Bourdieu benzer bir mesleki ayrışmayı en azından bir başlangıç rehberi olarak takip etmekte ve verilerini analiz ederken Weberyen bir mesleki konumlandırma kıstası kullanmaktadır. (Bourdieu 1996). Sınıf kavramını toplumsal grupların sahip oldukları nesnel kaynaklara bakarak resmetmeye çalışan analizlere göre ise modern kapitalizmde bir orta sınıftan bahsetmek anlamsızdır çünkü nesnel kaynak dağılımı açısından bakıldığında mavi yakalılarla eşit, hatta daha kötü iktisadi şartlara sahip beyaz yakalılar bulunmaktadır (Braverman 1974). Kanımca temelde nesnel iktisadi kaynakların dağılımı ve piyasadaki konumlanması üzerine kurulu bu tip analizler sınıflar ve sınıf fraksiyonları arasındaki

toplumsal-sembolik mücadeleyi ve bu mücadelenin sınıf hiyerarşisinin oluşmasındaki rolünü dikkate almamaktadırlar. Nesnel iktisadi kaynakların önemini not etsek de bahsettiğim toplumsal-sembolik kırılmaların işlediği temelin büyük ölçüde kültürel ve moral karakter gösterdiğine ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (Lamont, Larreau 1988, Peterson 1992, Lamont 2002).

Uluslararası bir şirkette çalışan yüksek düzeyli bir yönetici bir açıdan bakıldığında ücretli emek sahibi bir çalışan olarak görülebilir. Ancak, yüksek ücretli ve yüksek düzeyli bir yaşam standardına sahip olması bir yana, aynı kişi işverenin yetkili bir temsilcisi olarak sermaye sahibi biri gibi karar alma ve inisiyatif kullanma gücüne de sahip olabilmektedir. Goldthorpe'un da şematik olarak gösterdiği gibi hizmet sektörünün aşırı fragmente olan yapısıyla beraber bütünlük içeren bir analiz nesnesi olarak orta sınıfın varlığı şüphe götürür bir nitelik kazanmaktadır. (Goldthorpe 1980). Sayılan güçlülere rağmen bahsedilen sınıfsal yapının karmaşık iç tabakalaşmaları ve ilişkileri, değişen kapitalist toplumun toplumsal ve siyasal mücadele ve kırılma hatlarına ışık tutacak bir analiz nesnesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Orta sınıf fragmentasyonunu oluşturan gruplar arasındaki toplumsal mücadele ve dikey hareketliliğin sembolik gösterenleri, artan oranda kültürel ve ahlaki nitelik kazanmaktadır. Bu gözlemden yola çıkan Featherstone gibi yazarlar, bu değişimin kültürü ve onun tüketim nesnelerini, sınıfsal aidiyet kuran failerin toplumsal konumlanışını anlamak için verimli bir inceleme nesnesi olarak görmektedirler (Featherstone 1998). Bu analiz, toplumsal gruplar arasındaki ilişkiyi dar anlamli bir meta değiş-tokuşu üzerinden değil, ancak davranış, tavır ve yargıların konu edinildiği daha geniş bir dışavurum sistemi olarak analiz etme amacını şekillendirmektedir. Böylece, kültürel dışavurum basit bir ekonomik değişim bağlamının dışına çıkarılarak, başarı amaçları, estetik dışavurum ve yargı tarafından şekillenen “fiziksel tüketimin sembolik pazarını” yaratmaktadır. Bu yeni kültürel pazarın kendisi, sınıfsal kimliklerin oluşumu ve toplumsal kırılmaların analizi için yeni imkânlar sunmaktadır (Douglas, Isherwood 1980: 10). Böylece tüketimin kendisi basit bir iktisadi değişim pratiği

olmaktan çıkıp belirli bir sınıfsal kimliğin olumladığı ve biçimlendirdiği yaşam tarzına yönelik bilgi, yeterlilik ve yatırımın konusu haline gelmektedir (Douglas, Isherwood 1980: 11-12). Orta sınıf kapsamındaki toplumsal hareketlilik ve tabakalar arası ilişkileri anlamaya çalışan çalışmalarda, sınıflar arası ve sınıf içi sınırlar artan ölçüde bu kültürel yeterlilik ve eğilimler üzerinden okunmaya çalışılmaktadır. Kültürel öğelerin edinilmesi ve dışavurumu, bir yandan bir öz-başarı hikâyesi çerçevesinde kişinin belirli bir sınıfsal aidiyetle ilişki kurmasına yol açmakta; diğer yandan toplumsal hiyerarşiyi besleyerek, diğer toplumsal gruplarla olan hudutların belirginleşmesi ve meşrulaştırılması bağlamında işlev görmektedir (Preteceille, Terrail 1985: 10).

Tüketim paternlerinin analizi farklı biçimlerde yapılabilmektedir. Eğitimin kurumsallaşmış formlarından, estetik yargının ifade ediliş pratiklerine; ya da kültür ve sanatsal ürünlere yönelik ilgiye kadar bu öğeler, aynı zamanda çeşitlilik ve karmaşıklıklarıyla baş edebilecek bir analiz çerçevesine ihtiyaç göstermektedir. Kültürel, estetik ve moral dışlama mekanizmalarının üstü örtülü doğası, bu konuda araştırmacının önüne bir dizi sorun çıkarmakta ve bu sorunları aşip bütünsel bir toplumbilimsel analiz yapabilme becerisine sahip bir kavramsal çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kavramsal çerçevenin temel amacı, meta teorik bir bakış açısıyla her bağlama uygulanabilecek kavramlar üretmekten çok, çalışma nesnesinin çetrefilli doğasını deşifre edecek pratik hedeflere yönelen bir yöntem oluşturmaktır. Kültür olgusunun sosyal sınırların belirlenmesinde nesnel bir analiz ögesi olarak kullanılması söz konusu olduğunda, Pierre Bourdieu'nun kuramı oldukça kapsamlı bir çalışma çerçevesi sunmaktadır. Bu inceleme çerçevesinin avantajlı birkaç boyutu bulunmakta olup öncelikle Bourdieu'nun etnometodolojik kültür anlayışı, toplumsal pratik ile toplumsal dışlama mekanizmaları arasında kalan alanın analizine dayanan bir inceleme hattı ortaya koymaktadır (Bourdieu 1984: 1-5).

İkinci olarak, belirli bir “alanda” eyleme geçen fail kavramsallaştırması, çok katmanlı sınıf yapılarına sahip toplumlarda, farklılaşmış ve görece izole alanların (eğitim, sanat, kariyer vs.) otonomisini ve her birinin nesnel konfigürasyonu içinde

baskın hale gelen sermaye biçimlerini (eğitsel sermaye, kültürel sermaye vs.) anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Üçüncü olarak, sermaye birikimi ve yatırımına eşlik eden fail davranışını ve bu davranışı şekillendiren yatkinlıklar sistematüğini anlamamıza yardım eden kilit nitelikteki habitus kavramı, failin eylem ve tavırlarıyla onun pratikte parçası olduğu nesnel ilişkiler arasında bağlantılar kurmamızı sağlamaktadır.

Bu noktada oldukça önemli bulduğum yukarıdaki tartışma hatlarını teorik olarak tüketmek tezin kapsamının dışında bulunmaktadır. Bunun yerine yine kültürel sosyoloji literatüründeki çalışmalardan ilhamla yöntemsel & teorik tartışmanın öncelikle alandan çıkacak verinin analizi ile birlikte yapılmasını daha uygun bulmaktayım. Bourdieu'nun sıklıkla vurguladığı gibi teorinin teoriyle test edilmesi yerine analitik araçlar olan kavramların alandan gelen veriyi tutarlı bir analiz haline getirmedeki başarısı benim için temel ilham kaynağı olmaktadır. Belirttiğim nedenden ötürü bu kapsamda tartışmayı sahadan çıkan verinin analiziyle bağlantılı olarak yapmayı hedeflemekteyim.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Toplumsal Alan ve Sermaye Biçimleri

“Toplumsal Uzam ve Grupların Doğuşu” adlı makalesinde tözcü sınıf anlayışına alternatif bir sınıf anlayışı geliştirme amacıyla yola çıkan Bourdieu, nesnel iktisadi kaynak dağılımının envanteri üzerinden tanımlanan toplumsal sınıf anlayışına eleştiri yöneltmektedir (Bourdieu 1985: 723). Bourdieu’ya göre tözcü sınıf anlayışından kurtulmak için yapılması gereken belirli iktidar kaynaklarıyla (ki daha sonra bu nesnel kaynak dağılımını sermayenin dağılımı olarak açıklayacaktır) faillerin eylemleri arasındaki ilişkiyi anlamaya ve açıklamaya çalışan bir yöntemsel çerçeveye ihtiyaç vardır. Bourdieu, faillerin eylemleri ve iktidar araçlarının nesnel dağılımını ise yekpare tek bir düzlemde değil birbirinden görece ayırık ve her birinin kendi ilişkisel dinamikleri olan “alanlar”da anlamaya çalışır. Ona göre sosyal dünya, anlamlı ve değerli olarak beliren kaynakların mülkiyetinin yarattığı farklılaşma ve dağılım ilişkilerinin temel belirleyici olduğu bir uzam olarak görülebilir. Toplumsal uzam tek boyutlu değil, güç ilişkisinin dinamiklerine bağlı olarak değişiklik gösteren farklı bağlamlardan oluşmaktadır (kültür, iş yaşamı, eğitim, sosyal ağ vs.). Kullanılan “uzam ve alan” analogileri ile Bourdieu iki temel ve birbirinden kopuk olarak algılanan öge arasında ilişkisel bir resim çizmeye çalışmaktadır: Belirli büyük amaçlar ve olasılıklar çerçevesinde eyleyen toplumsal fail ile faillerin nesnel güç dağılımındaki toplumsal pozisyonları ve benzer pozisyondaki faillerin şekillendirdikleri grup aidiyeti.

Bütün bunların ötesinde toplumsal uzam benzetmesi ve alan kavrayışının önemi, farklılaşan sermaye biçimleri üzerine düşünmeye yol açmasıdır (Bourdieu 1985: 724). Bu noktada belirli bir sermaye biçimi, belirli bir alanın nesnel güç dağılımı ve çıkar ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır. Nesnel konfigürasyon olarak betimleyebileceğimiz bu yerleşim bağlamında, eyleyen faillerin hangi kaynaklara yatırım yapmaya eğilimli olduklarına göre şekillenen bu güç kavgası, bağlama özel bir

sermaye kavrayışını önermektedir. Farklılaşmış sermaye biçimlerinin yöntemsel olarak temel katkısı, toplumsal sınıfların oluşumunun çok boyutluluğunu anlamak üzere bize yol göstermesidir. Bourdieu'ya göre toplumsal sınıfların oluşumu ve diğer gruplarla ilişkisini anlamak için temelde üç boyutlu bir bakış açısına ihtiyacımız vardır; sermaye hacmi, sermayenin kompozisyonu ve toplumsal güç hiyerarşisi. Bir tür analiz çapası olarak görebileceğimiz bu boyutları bireylerin mesleki konumlarının yarattığı güç mücadelesinin içinden çıkaran Bourdieu, böylece benzer toplumsal konumları paylaşan faillerin değerli gördüğü ve yöneldiği aktif kaynakları tanımlama çabasının önemine vurgu yapmaktadır. Weberyen bir alan anlayışıyla yola çıkan Bourdieu, böylece alanın dinamikleri ve güç mücadelesi içinde faillerin değerli bulduğu aktif kaynakların sermaye olarak görülebileceğini belirtmektedir (Bourdieu 1987: 6). Yine de bu yaklaşımdan, Bourdieu'nun yönteminin toplumsal sınıfı mesleki gruplaşmaya indirgediği anlamı çıkmamaktadır. Weberyen alan algılayışından yararlanan yöntemin amacı, faillerin eylemlerine yön veren farklı mülkiyet tipleri ve stratejileri ile toplumsal mesleklerin önemli kırılma hatları oluşturduğu düzenlilikler arasındaki ilişkinin anlaşılmasıdır. Hem kavramsal olarak hem de istatistiki yöntemin temel eksenini sermayenin çok boyutluluğuna vurgu yapan Bourdieu için mesleki aidiyet toplumsal uzamın anlaşılmasında önemli bir referans noktası olarak ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal failin belirli bir nesnel kaynak mücadelesi bağlamına yerleştirilmesi amacını taşıyan alan kavrayışını ortaya koyabilmek için Weberyen “Pazar” teriminden yararlanan Bourdieu açısından alan-pazar analojisi, çıkar hedefli eylemi içeren bir toplumsal uzam olarak görülebilmektedir. Toplumsal uzamda eyleyen failler, sosyal bağlamın içinde değerli ve ulaşılabilir kabul edilen sermaye tiplerine yatırım yaparlar ve birikimi toplumsal hiyerarşiyi oluşturan daha etkili formlara dönüştürebilmek için kullanırlar. Ortaya çıkan “Pazar ilişkilerini” içeren sistem anlayışı faydacı bir iktisadi mantığın çok ötesinde olmaktadır. David Swartz'ın ifadesiyle Bourdieu “iktisadi hesaplama mantığını belirli bir sosyal formasyonun değerli bulduğu ve peşinden gittiği bütün materyal ve sembolik kaynaklara doğru” genişletmiştir (Swartz 1997: 67). Swartz'ın bu yorumu aynı zamanda sermayenin basit bir faydacı ya da tarih dışı

rasyonalite olmasının ötesinde, toplumsal sınıflandırma ve meşrulaştırma ilişkilerini de içerdiğini vurgulamaktadır. Sermaye ancak belirli bir toplumsal grubu, diğer gruplar içinde değeli ve zor ele geçirilir olarak görülen bir toplumsal pozisyona yerleştirebildiği zaman sermaye olmaktadır. Bu yüzden çalışmanın amacı, bu sermaye birikimi için kendinden menkul bir arayıştan çok sermayenin sınıflandırıcı toplumsal hiyerarşi mücadelesi içindeki konumu ve rolü olmalıdır. Toplumsal failer ve gruplar bazı varlıkların peşinden gider ve onları daha değerli ve layık göstermeye çalışırlar. Böylece onları varlıklardan, o sosyal uzam için geçeli aktif mülkiyet yapılarına dönüştürürler. İşleyen mekanizma, aktif mülkiyet yapılarını kontrol eden toplumsal grupların -ki toplumsal sınıfın böyle anlaşılması gerekmektedir- dönüştürücü, dağıtıcı mekanizmalar üzerindeki hâkimiyetini vurgulamaktadır¹. Bourdieu açısından toplumsal olarak anlamlı farklılıklar sadece sembolik düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal pratikte neyin önemli ve değerli olduğu konusunda bilgi sahibi özneler tarafından oluşturulurlar. Böyle bir özne tanımı için ise her şeyden önce, belirli bir toplumsal uzamdaki kaynaklar ve hedefler konusunda ilgi ve eylem kapasitesine sahip özneler gerekmektedir (Swartz 1997).

“Sembolik iktidarın politik ekonomisi” olarak da adlandırılan toplumsal uzam, sermaye konfigürasyonunun karmaşık ve çelişkili dinamikleriyle toplumsal failin strateji

¹ Bourdieu’nun toplumsal uzam bağlamında sıklıkla kullandığı “yatırım”, “fayda” gibi terimler bazı yazarlar tarafından faydacılık ya da üstü örtülü ekonomik indirgemecilik suçlamalarıyla karşı karşıya gelmesine yol açmıştır. Bu eleştiriye göre Bourdieu’nun toplumsal uzam ve farklı sermaye biçimleri içeren pazar terimleri sadece klasik faydacı, hatta işlevselci teorinin modifiye edilmiş biçimleridir. Bu eksende eleştiriler için bakınız; Richard Jenkins “Pierre Bourdieu and the Reproduction of Determinism” *Sociology*. 23 (4); Richard Jenkins, *Pierre Bourdieu*, London, Routledge; ya da Alain Caillé, “La Sociologie de l’intéret est-elle intéressante?” *Sociologie du Travail*, 23 (3).

Ancak Bourdieu, fayda, ilgili olmak ya da yatırım yapmak gibi terimlerin temelde belirli bir toplumsal alan içinde, failerin oyunun kuralını anlayıp ona göre eyleme geçtikleri bir tür yanılsama (illusio) olarak anlaşılması gerektiğini savunmaktadır. Gerçekte belirli bir toplumsal alanın nesnel güç ilişkileri ve kaynak dağılımı içinde eyleyen failin rasyonel olarak görülen eylemleri, aslında alanın güç mücadelesinin yarattığı sanının (doxa) bir ürünü olup kesinlikle tarih ve toplum üstü bir rasyonel bireye vurgu yapmamaktadır. Kısacası belirli bir alandaki aktif varlıklara yatırım yapmak *homo economicus* merkezli bir güç ve fayda maksimizasyonuna vurgu yapmamaktadır. Bunun aksine toplumsal alanın nesnel konfigürasyonu ile alanın mantığını içselleştiren failerin davranış ve yargıları arasındaki ilişkisel bağıntıyı göstermeye çalışmaktadır. Bkz, Pierre Bourdieu, “The Social Space and the Genesis of Groups”, *Theory and Society*, 1985 (14).

ve eylemlerini birleştirmeye çalışan ilişkisel bir sınıf anlayışının temelini oluşturmaktadır. Bu tip bir toplumsal uzamda sermaye bir iktidar formu olarak var olmaktadır (Swartz 1997:67). Genel güç ilişkileri içinde bireyler ya da gruplar farklı (alanın bağlamına göre değişen) kültürel, toplumsal, ekonomik ya da sembolik kaynakları ele geçirmek ve korumak için mücadele ederler. Bu mücadelenin nesnel & sembolik dinamikleri ve içeriği, toplumsal hiyerarşinin sınır hatlarını anlamamız konusunda temel çıkış noktasıdır. Swartz'ın yorumunu takip edersek, Bourdieu sosyolojisinde bir toplumsal kaynak ancak iktidarın toplumsal bağlamıyla ilişkilendiği anda sermaye adını almaktadır. Kısacası toplumsal uzamın araştırılması esasen çeşitli sermaye biçimlerinin oluşumu ve dönüşümünün bilimi olarak görülebilir (Swartz 1997: 78).

Belirli bir toplumsal uzamda pozisyon alan toplumsal gruplar ve üyelerinin, diğer toplumsal grup ve failerle aralarında oluşan sınır hatlarını anlayabilmek için temelde sermayenin hacmi ve kompozisyonu temel alınmaktadır. Hacim ve kompozisyon (başka bir deyişle sermayenin içeriği) doğrudan doğruya ilgili toplumsal uzamın nesnel dinamiklerini ve bu dinamikler içindeki toplumsal konumunu vurgulamak ya da sağlamlaştırmak amacıyla olan failerin davranışlarını belirlemektedir (Joppke 1986: 57). Bourdieu farklı eserlerinde çeşitli sermaye tiplerine değinmiş olsa da kuramın temelinde yer alan ve kendisinin kullandığı istatistiki müteakabiliyet analizinin de çerçevesini oluşturan kültürel ve ekonomik sermaye kavramına ağırlık vermektedir. Burada kültürel sermaye, grupların sosyal hiyerarşide pozisyon elde etmek ve bu konumu meşrulaştırmak için takip edip yatırım yaptıkları kültürel kaynaklar ve bu kaynaklara yönelen bilgi ve yetkinliğin tümü olarak tanımlanmaktadır (Bourdieu 1986: 57). Kültürel sermaye temelde 3 biçimde karşımıza çıkmaktadır:

1. Değerli kültürel metaların nesnel formları biçiminde
2. Meşruiyet kazanmış ve kurumsal yetkilendirmeye desteklenen kültürel bilgi biçiminde

3. Bedensel rutinlere ve yargılama pratiklerine yansımış biçimde.

Sınıfsal aidiyetin ve kırılma hatlarının belirlenmesinde, bir yanda özel mülkiyet ilişkileri, mesleki avantaj-dezavantaj, gelir gücü ile belirlenen iktisadi sermaye; diğer yanda ise eğitsel yetkilendirme, “yüksek kültürel” metaların sahipliği ve kültürel/aristokratik simge ve pratiklerle ampirik olarak ölçülüp gözlemlenebilen kültürel sermaye bulunmaktadır. (Wacquant 1993: 23).

Bu açıdan bakıldığında sermaye kavramı, bir grubun toplumsal uzamdaki pozisyonunu güçlendirmek ve meşru kılmak için yatırım yapılan, ele geçirilen, korunan ve dönüştürülen bir iktidar aracı haline gelmektedir. Vurguyu arttırmak için Bourdieu sermaye kavramını bir tür “aktif mülkiyet” olarak tanımlayarak onun uzamsal konfigürasyonla ilişkisini belirtmiştir. Somutlaştırmak gerekirse, sanatsal ürünler üzerine olan yatırım ve sembolik mücadele, mavi yakalılar ve küçük burjuvazi arasındaki sınırlarda önemli bir yer teşkil etmemektedir. Öte yandan Fransız toplumunda sanatın parçası olduğu kültürel sermaye mücadelesi, üst-orta sınıfın üyesi olan kültür üreticileri (akademisyen, eleştirmen, sanatçılar) ile parasal üretim içinde yer alan burjuvalar (bankacı, sigortacı, finansal danışman) arasında yoğun bir biçimde yaşanmaktadır (Bourdieu 1986: 260-237). Kısaca sermaye ve alan ilişkisi, temelde sosyolojik olarak her şeyi kapsayan ve hazır bir analiz formülü değil; bunun tersine belirli bir toplumsal uzamın ilişkisel yapısı içinde algılanıp incelenmesi gereken bir teorik alet çantasının parçası olarak sunulmaktadır. Farklı alanlarda konumlanan çeşitli aktif mülkiyet ya da sermaye biçimleri mutlak değil ancak alanın ilişkiselliği içinde bir değer ve anlam taşımaktadırlar. Bir failin gerek eylemleri gerekse bunların sembolik referansları, onun parçası olduğu alanın güç ve hiyerarşi ilişkileri içinde anlamlıdır. Bu yüzden fail eylemleri olsun, sınıfsal analiz olsun, temel çıkış noktası her bir alanın ilişkisel karakteridir (Bourdieu 1985: 724).

Herhangi bir alanın içinde yer alan bir failin hem kendine has (conditional), hem de diğer faillerle teması halinde şekillenen ilişkisel mülkiyeti (Weberyen isimlendirmeye pozisyonu) bulunmaktadır.

Bourdieu'cü literatürde karşımıza çıkan bu toplumsal mücadele ve hiyerarşi anlayışı, Max Weber'in "toplumsal kaynak ve yaşam olanaklarının kontrolü üzerine verilen bir yarışmacı mücadele" (Joppke 1986: 56) olarak algıladığı sınıf mücadelesi kavrayışına oldukça benzemektedir. Toplumsal uzamda Weberyen yaşam olanakları (life chances) olarak ifade edilen kaynaklar üzerine verilen mücadele, zaman içinde belirli bir nesnel kaynak dağılımının içinde şekillenen "yaşam algısı ve yargısı" yaratmakta; ortak yaşam algısına sahip gruplar diğer gruplara karşıt olarak kendilerine özgü bir estetik ve ahlaki değerler sistematığı oluşturmaktadırlar. Kısacası toplumsal grupların davranışsal paternleri, estetik ve moral algıları ile nesnel kaynak dağılımı arasında ilişkisel bağıntılar bulunmaktadır. Weber'in *Klasse* ve *Stand* ikili formülasyonuna benzer bir biçimde Bourdieu toplumsal uzamı, nesnel koşullar (aktif mülkiyetin dağılımı) ve bunun öznel edinimi ile dışavurumu (yetkinliği elde edip dışa vuran yordamlar) arasındaki diyalektik içinde kendine has bir sınıfsal yatkinlik biçimlendirip barındıran bir *vasat* (medium) olarak görmektedir. Ortaya çıkan sınıfsal eğilimler ne tamamen yapının nesnel kaynak dağılımıyla ne de faillerin bilinçli ve rasyonel eylemleriyle belirlenmektedir. Toplumsal sınıfların arasında ayrım çizgileri oluşturan farklılaşmalar, toplumsal uzamın içerdiği kaynak mücadelesinin sonucu olan sınıflandırmalar (iktisadi, kültürel, moral, estetik vs.) ve faillerin bu sınıflandırmaları kolektif olarak deneyimlemeleri sonuç olarak toplumsal hiyerarşinin sınır hatlarını belirleyen bir topografya yaratmaktadır (Joppke 1986: 56). Bahsedilen sınıflandırma süreci sadece eğitim kurumları ve müzeler gibi kurumsal kayıtlama ve yeniden üretim yapılarını kapsamamaktadır. Bununla beraber kültürel kodların davranış ve yargı paternlerine dönüşerek işlediği bir içselleştirme süreci de bu sınıflandırmanın önemli bir parçasıdır².

² Farklı kültürel mülkiyet biçimlerini incelerken Paul Di Maggio kültürel ürünler ve kültürel sermaye arasında keskin bir ayrım getirmektedir. Bu ayrımın amacı, kültürel ürünlerle onları kültürel sermaye haline dönüştüren kayıtlama ve meşrulaştırma sürecine yapılması gereken vurgudur. Bu ayrıma göre kültürel ürünler temelde estetik karakter taşıyan hizmet ve nesneler olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Di Maggio analitik bir netleşme çabası içinde, ilgili kültürel formlara yönelik ustalık ve bilgiyi de içeren kültürel kaynaklarla; prestijli ve değerli olarak görülen ürün ya da servislerin kullanımı ve sahipliği olarak tanımladığı kültürel sermaye arasında ayrım gözetmektedir. Bunun sonucu

Bourdieu açısından belirli bir toplumsal alan (field) bağlamında içselleştirme (bilgi edinim ve ustalaşma) süreçleri ile dışsallaştırma (sınıflandırıcı mekanizmaların üretim ve aktarılması) süreçleri arasında düzenlilikler mevcuttur. Bu düzenlilikleri anlamak için içselleştirme ve dışsallaştırma mekanizmalarının analizi, bahse konu toplumsal alanın parçası olan fail ve grupların işgal ettikleri pozisyonlarla ilişkilendirerek yapılmalıdır. Uzamsal analogiye devam edersek, nesnel kaynak dağılımı açısından birbirine yakın pozisyonlarda bulunan toplumsal gruplar arasında kültürel, estetik ve moral yargı ve dışavurum açısından da benzer yakınlıkta bir ilişki bulunmaktadır ki toplumsal sınıfı biçimlendiren de bu ilişkidir. Bahsedilen toplumsal sınıf artık ekonomik kaynak sahipliğinin istatistiki envanteri üzerinden kurulmuş “kâğıt üstünde” sınıf değil, toplumsal uzam üzerinde verilen mücadele ve bu mücadelenin doğurduğu sınıflandırma süreçlerinin sonucu olarak inşa olan bir toplumsal olgudur (Bourdieu 1985, 725). Marksist geleneğin de mustarip olduğu teorik çıkmazdan kaçınmak isteyen³ Bourdieu’nun araştırma programı, miras alınmış zenginlik ve gücün dağılımı olarak tanımlanan “varoluş koşullarıyla” kültürel yetkinlik, ahlaki tutarlılık, kişisel gelişim ile somutlaşan toplumsal failin aldığı pozisyonlar arasındaki diyalektik ilişkiyi merkeze koymaktadır. Bu ilişkiyi sağlıklı yapabilmek için de sermaye ve bu sermayenin toplumsal uzamın kendine has ilişkilerinde şekillenışı temel bakış açısı olarak ortaya konulmaktadır:

“Sınıflar, kelimenin mantıksal sonucu olarak... birbirlerine benzer pozisyonlar işgal eden faillerdir ki birbirlerine benzer pozisyonlar işgal ettikleri için benzer koşullara maruz kalırlar; bu yüzden muhtemelen birbirleriyle benzer çıkar ve yatkinlıkların

olarak, yazara göre herhangi bir kültürel ürün ancak belirli bir sınıfsal konum tarafından sermaye statüsüne dönüştürülebilir. Ancak bu dönüştürme sürecinden önce de kültürel sahiplik ve yetkinlik konusunda toplumsal uzamda bir kullanım potansiyeline sahiptir. Belki de Bourdieu’nun kültür ürünleriyle aktif mülkiyet arasında koyduğu ayrım, Di Maggio’nun vurguladığı toplumsal uzamın sınıfsal mücadelesine konu haline gelmiş kültürel öğelerle potansiyel kültürel öğeler arasındaki ayrım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda daha fazla tartışma için bkz; Paul Di Maggio “Social Structure, Institutions and Cultural Goods: The Case of the United States” *Social Theory for a Changing Society*, ed. Pierre Bourdieu and J.S. Coleman, New York: Westview Press, 1991.

³ Sınıfın nesnel dinamikleri ile failin eylem ve yargılarını birbirinden keskin çizgilerle ayıran Marksist sosyoloji varyasyonlarının uzun süreli yapısalılık & istenççilik polemiği bunun sonuçlarında biri olarak görülebilir. (Bourdieu 1985: 727)

sahibidirler ve bu yüzden benzer pratikler üretip benzer tavırları takınırlar.” (Bourdieu 1985, 725).

Daha önce de belirttiğim gibi Bourdieu’nun yöntemi, toplumsal uzam iktisadi versiyonundan farklı ya da farklılaşmış sermaye tiplerini barındırmaktadır. Her ne kadar söz konusu alanın güç ve çıkar ilişkileri bağlamında farklı biçimler olsa da ⁴ (örneğin eğitimsel, iletişimsel ya da profesyonel sermaye gibi) kullanılan ana sınıflandırma iktisadi, kültürel ve sosyal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Burada söz geçen sosyal sermaye, toplumsal ilişkilerin ve bağların stratejik kullanımına olanak veren edinilmiş grup üyelikleridir (Joppke 1986: 60). Fransız toplumu hakkında yaptığı çalışmasında örneklediği gibi, yüksek burjuvazinin yüksek gelir seviyesi beraberinde, bu seviyenin gücünü yansıtan “yüksek prestijli” olarak kabul edilen golf ve yatçılık gibi sportif kulüp üyelikleriyle ifade edilmektedir. Kaba iktisadi gücün seçkin bir üyelik sistemine bağlı pahalı spor kulüpleriyle kurduğu ilişki, ekonomik sermaye ve sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi ve dönüşümü göstermektedir. “Seçkin” spor kulüpleri dar anlamda sportif faaliyetin ötesinde, hem iktisadi gücün üstü örtük bir sosyal üstünlük pratiği içine dökülmesini sağlamakta, hem de uzun süreli kulüp üyelikleri sınıf içi sosyal bağların ve iş ilişkilerinin kurulup sürdürülmesinde kilit rolü oynamaktadır. Bunun aksine üst orta burjuvazinin parçası olup kültürel üretim içinde bulunan gruplar (akademisyen, sanatçı, eleştirmen) görece olarak sınırlı olan satın alma güçlerini daha çok kültürel ekspertiz ve derinliğin belirleyici olduğu alanlara yöneltmektedir. Kültürel ekspertizin yoğun talep gördüğü bu toplumsal kesimde, çıplak iktisadi güç az bulunur ve zor elde edilen kültürel sermaye öğeleri (avande garde sanatın desteklenmesi ve tüketilmesi gibi) ön plana çıkar. Toplumsal uzamda

⁴ Pierre Bourdieu, *State Nobility: Elite Schools in the Field of Power* (Cambridge, Polity Press, 1996) adlı eserinde eğitim sisteminin Fransız toplumsal hiyerarşisinin yeniden üretilmesinde nasıl bir role sahip olduğunu incelemektedir ve bunu yaparken pedagojik & kurumsal kodların hâkim sınıf yapısını destekleyerek kalıtsal hale getirdiğini göstermektedir.

konumlanışı değiştikçe farklı sınıfsal kimliklerin yatırım yaptıkları sermaye kompozisyonu da dramatik farklılıklar taşımaktadır⁵.

Geniş kapsamlı (generic) bir sermaye toplumsal uzamın yapısına göre başka sermaye biçimlerini içerebilmekte, kültürel sermaye beraberinde eğitimbilimsel yetkilenme, veraset öğelerini de içeren eğitsel sermayeyi içerebilmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse bahsedilen sermaye tipleri:

1. İktisadi sermaye (para, satın alma gücü, ekonomik güç araçları);
2. Kültürel sermaye (Kültürel ürün ve hizmetler, eğitsel yetkinlik, kültürel uzmanlık ve bağlı sınıflandırma şemaları);
3. Toplumsal sermaye (tanışıklık ve sosyal ağlar);
4. Sembolik sermaye (meşrulaştırma mekanizmalarının kontrolü)⁶

Belirli bir toplumsal sınıfın yaşam tarzının oluşmasında merkezi bir rol oynayan kültürel sermaye kavramının kapsamında; dili kullanma becerisi, genel kültürel farkındalık, estetik tercihler, eğitim sistemine adaptasyon, eğitsel referans ve lisanslar gibi çok farklı öğeler yer alabilmektedir (Swartz 1997:78). Toplumsal sınıflar kültürel sermayeyi kullanarak kendilerine has bir estetik ve moral hiyerarşı dünyası yaratmakta; bu dünyanın referanslarını diğer toplumsal gruplar üzerinde bir üstünlük ve ayrışma ögesi olarak kullanmakta; oluşan estetik ve moral üstünlük anlayışı toplumsal sınıflar

⁵ Farklı sermaye biçimlerine Fransız burjuvasının yatırımını gösteren detaylı bir analiz için bkz, Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* (260-267).

⁶ Her ne kadar sembolik sermaye diğer genel sermaye biçimleriyle beraber anılsa da içerik açısından onlardan farklı olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Diğer sermaye biçimleri şu veya bu şekilde belirli bir toplumsal alanda değerli ve layık görülen ürünler ve kaynaklar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sermaye biçimlerinin öznel fail eylemleri boyutu olsa da bunun yanında ürün ve kaynakların kontrolüne ilişkin nesnel bir boyutu da bulunmaktadır. Oysa sembolik sermaye belirli bir alanda hem nesnel hem de öznel dinamikleri şekillendiren toplumsal mücadele ve pozisyonların oluşturduğu “gerçeklik” algısı ya da “oyunun kuralı” olarak algılanan simgesel bir araçtır. Sembolik sermaye alanın kaynaklarının dağılım ilişkilerinden çok bu dağılım ilişkilerinde kimin sözünün değerli olduğuna ilişkin bir kavram olarak ortaya çıkmakta ve böylece hem daha kapsayıcı hem de diğer sermaye biçimlerinden nitelik olarak farklı bir biçim ortaya koymaktadır. Kısaca Bourdieu sembolik sermaye olgusuna ideoloji kavramına benzer bir pencereden bakmaktadır.

arasındaki çıplak güç ve iktisadi ayrışmanın yerini görünmez tahakküm ilişkilerine bırakmaktadır.

Weber'in *stande* kavramında ifade ettiği gibi, ortaya çıkan yeni yaşam tarzının öğeleri günlük yaşantıda ördüğü estetik, alışkanlık ve moral kodlarla çıplak gücün üstünü örten bir "ikinci doğa" yaratmakta; toplumsal uzamda ikinci doğa toplumsal hiyerarşiyi destekleyen ve doğal gösteren sembolik tahakküm mekanizmalarını beslemektedir (Bourdieu 1985: 730). Hâkim kültürel sermaye sahipliğinin belirlediği "meşru" tavır ve üslup gücü verili değildir. Tersine kültürel sermaye sahipliğinin az bulunur karakterini vurguladığı için aynı zamanda toplumsal uzamda var olan asimetrik kaynak dağılımının beslediği güç ilişkilerini de meşrulaştırmaktadır (Bourdieu 1996: 71). Swartz'ın formülasyonunu takip ederek kültürel sermaye ile ilgili üç temel form tespit edebiliriz:

1. Kurumsal form: Eğitim sistemi gibi kültürel yetkinliğin kimi türleri kendi iç mantıklarını bir dizi kurumsal lisanslama ve değerlendirme ile gösterir ve korurlar. Bu lisanslama sistemi kurumsal yapı ve bu yapıyı işleten kültür uzmanlarını da beraberinde getirmektedir.

2. Nesneleşmiş form: Değerli kabul edilen kültürel öğelerin fiziki nesne halinde bulunan biçimleri. Meta değişiminin kuralları içinde yatırım yapılan bu ürünler aynı zamanda hem kurumsal etkileşim hem de öznel yetkinlik için kullanılan araçlardır.

3. İçerilmiş form: İçerilmiş (embodied) form bir dizi işlenmiş yatkınlık ile failerin bilinçli ya da yarı bilinçli olarak kültürel öğeleri değerlendirip dışa vurmaları olarak tanımlanabilir. Ortaya çıkan hem davranış paternleri hem de bu yatkınlıklar tarafından beslenen dünya algısı olmaktadır. (Swartz 1997: 78).

Kültürel sermaye kapsamında yatırım yapılan kaynakların aldığı formlar çok çeşitli olduğu için böyle bir analizin aşırı sembolik ya da öznelci⁷ kalma tehlikesinden

⁷ Post-yapısalcı okumalarda olduğu gibi kültürü salt bir söylem ögesi olarak değil aynı zamanda nesnel bir analizin parçası olarak sınıf ilişkileri içine konumlandırma tasasından ötürü.

kaçınmaya çalışan Bourdieu, sermaye tipleri ve alanın nesnel kaynak dağılımı arasında sürekli ilişki kurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Geleneksel sosyolojide karşımıza çıkan kültürü “paylaşılan değer ve inançlar” penceresinden değerlendiren muhafazakâr anlayıştan ayrı olarak, kültürü sınıfsal hiyerarşinin sınır çatışmalarının aktif bir ögesi haline getiren bu yaklaşım, kültürel sermaye bağlamında onun hem bilişsel boyutuna (bilgi, değerler, inançlar) hem de bedensel boyutuna (beden yatkinlıkları ve alışkanlıkları) vurgu yapmaktadır (Codd 1990: 208). Bu yüzden belirli bir sınıfın diğer sınıflarla girdiği ilişki analiz edilirken farklı sermaye biçimlerinin edinilme ve onaylanma yordamlarıyla sürekli temas halinde bir bedensel sosyoloji bakış açısı sürdürülmelidir. Bu bakış açısı sermaye biçimlerinin değerli ve ulaşılabilir gösterdiği öğelerin bir dizi bedensel yatkinlığa nasıl dönüştüğünü ve bu bedensel yatkinlık içinde estetik, moral ya da bilimsel yargıların sınıfsal karakterinin nasıl şekillendiğini anlamaya ve göstermeye çalışmalıdır.

Görüldüğü gibi toplumsal sınırları birbirinden ayıran kırılma hatlarını incelerken sınıfın hem nesnel konfigürasyon ve kaynak dağılımıyla ilişkisi hem de var olan kaynak dağılımının sınıf üyesi faillerin yatkinlıklarıyla nasıl yeniden üretildiği toplumsal alan anlayışıyla birlikte ele alınmakta; tözsel değil ancak ilişkisel bir analiz öngörülmektedir. Kısaca özetlemek gerekirse herhangi bir sınıfın ne sermaye anlayışı ne de üyelerinin kolektif yatkinlıkları kendi içinde entiteler olmayıp başka sınıflar ya sınıf fraksiyonları ile ilişkisi içinde biçimlenmektedir: “*Distinction* çalışmasının hedefi, işlenmiş yatkinlıkların ve kültürel yetkinliğin kültürel ürünlerin tüketiminde kendini nasıl gösterdiğini belirlemek ve kültürel tüketimin parçası oldukları ölçüde toplumsal alan içinde yer alan faillerin eylemlerinde nasıl ortaya çıktığını anlamaktır (Bourdieu 1996: 19).

Nesnel koşullarla faillerin öznel konumlanmaları arasındaki etkileşimi ve sermaye tiplerinin dönüşüm ve farklılaşmasını incelerken ve bunu ilişkisel bir perspektif içine yerleştirirken Bourdieu, sosyal teoride genel olarak karşılaşılan üç temel eksikliği aşma çabası içine girmektedir:

1. Tözsel olanı ilişkisel olana tercih etmek ve sınıf incelemelerinde “sosyoloğun kuramsal kategori olarak kurduğu toplumsal sınıfı, gerçek sınıf olarak gören bir entelektüel illüzyona kapılmak” (Bourdieu 1985: 723);

2. Toplumsal uzamın temelde çok boyutlu yapısını tek belirleyici boyuta indirgeyen bir ekonomizm;

3. Farklı alanlarda süregelen “sembolik mücadeleleri” görmezden gelme eğiliminde olan objektivizm.

Belirli bir sınıf entitesini önceden belirleyen açıklayıcı kategoriler ya da bu kategorilerin doğrucu fenomen olarak gördüğü tözler (ekonomik güç, özel mülkiyet sahipliği, üretim araçları kontrolü) aksine Bourdieu’nun yöntemi, toplumsal uzamda toplumsal grupların yakınlık ve uzaklığı ile faillerin eylemleri ve alanın dinamikleri arasındaki ilişki üzerinden kurulmaktadır (Bourdieu 1987: 6).

Yukarıda bahsettiğim gibi, Bourdieu’nun kavramsal setinin anahtar kavramlarından biri de sembolik sermayedir. Belirli tip sermaye biçimlerinin belirlenmesi ve biriktirilmesi süreçleri içinde oluşan iktidar mekanizmasının önemli bir parçası olan sembolik sermayeyi elinde bulunduran gruplar, alanın işleyiş mantığı ve kurallarını kontrol etmektedirler. Her ne kadar bazı yazılarında sembolik sermaye diğer sermaye biçimleri gibi aktif mülkiyet bağlamında ele alınsa da, yakından bakıldığında başka bir sermaye biçimi olmaktan daha ötesi olduğu görülebilir. Sembolik sermaye alanı hâkimiyetinde tutan grupların ya da baskın sınıfların değerli olarak görüp yatırım yaptığı kültürel, moral ve sosyal değerleri meşrulaştıran bir mekanizma olarak devreye girmekte; böylece belli bir sınıfın algılama, sınıflandırma ve yetkinlik değerlerini diğer sınıflar üzerinde bir üstünlük anlatısı olarak kurmaktadır. Bu noktada sembolik sermayenin oluşumu ve farklılaşması doğrudan doğruya parçası olduğu alanın kurallarıyla ilişki içinde olduğundan sermayenin iktidar ile ilişkisini anlatmadan önce alanın mantığı ve yapısı üzerine netleşmeye gerek duyulmaktadır.

2.2. Alanın Mantiğı ve Sembolik Sermaye

2.2.1. Alan ve İlişkisel Sınıf Anlayışı

Yukarıda tartıştığım üzere Bourdieu'nun üretken (generative) yapısalcılığı temelde toplumsal uzamda dağılan aktif kaynaklar ile bu konfigürasyonda birbirlerine karşı pozisyon alan gruplar arasındaki hudut çizgilerine odaklanan bir kuramsal yaklaşıma sahiptir. Bu yüzden herhangi bir sınıfın varlığı ya da güç ilişkisi nihai olarak bulunan mutlak çıkar ve hedeflere doğru yönelen sınıf çıkarı ya da bilinci gibi ele alınamaz. Bunun yerine sınıfın varlığı ve kimliği ancak nesnel koşullarla öznel ihtirasları birbirine bağlayan bir ilişkiler bütünü olarak kavranmalıdır. Ancak, alan kavramının rehberliği olmadan bu tip bir toplumsal uzam anlayışı ontolojik olarak müphemdir ve bahsedilen dinamikleri araştırabilecek bir nesnelliğe sahip olmayan aşırı soyut bir kuramsal çerçeve haline gelme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu tip bir aşırı soyutlamanın sosyolojik yöntemin uzun süredir mustarip olduğu Parsonscu sistem kuramlarına ya da Dahrendorf'un Weberyen çatışma kuramına doğru meyletme tehlikesi bulunmaktadır. Hem aşırı soyut sistem kuramlarından kaçınmak, hem de yapısal güç ilişkileriyle grupların öznel pozisyonları arasındaki ilişkiyi sergileyebilmek için Bourdieu'nun yöntemin alan kavrayışı merkezi bir yer tutmaktadır.

Bir yandan tözcü sınıf anlayışıyla mücadele içinde, araştırmacı toplumsal pozisyonlar ve pratikler arasındaki eş mantığı (homology) ilişkisel bir şekilde değerlendirmek (Bourdieu 1987: 6-7), diğer yandan fail eylemleriyle toplumsal gruplaşma ilişkisini kurarken aşırı öznelci bir anlayışa da teslim olmamak gerekmektedir. Dahası farklı güç ve kaynak dağılımları aynı toplumda birbirinden farklı ve görece özerk çekim alanları yarattığı için tek bir konfigürasyonla toplumsal sınıfı anlamak da mümkün değildir: "Sosyoloji birbirinden olgusal olarak çok farklı ancak yapı ve işlev bakımından benzer şeyleri düşünme sanatıdır" (Bourdieu 1990: 40-41). Ancak bu şekilde, örneğin dinsel alanın dinamikleri ve pozisyonları ile artistik ya da politik alan arasında bağlantı kurulup anlamlı ve bütüncül bir resim çizilebilir. Verili bir kaynak

dağılımı içinde eyleyen faillerin uyum çabaları açısından bakıldığında, alan hem belirli bir bağlamda (sanat, eğitim, siyaset vs.) etkili olan güçleri içeren, hem de bu güç ilişkilerinin şekillendirdiği mücadelenin sonucu olarak failleri belli davranış toplumsal pratiklere doğru baskılayan bir uzam olarak ele alınabilir. Başka bir deyişle, alanın nesnel ve yapısallaşmış karakteri onun kapsamındaki eşitsiz kaynak dağılımı olarak görülebilen faillerin amaç, ihtiras ve yargılarına yön veren konumlanmaları da onun öznel karakteristiğidir. Sosyolojide uzun zamandan beri karşımıza çıkan objektivizm ile öznel fenomenolojik yaklaşımın dayattığı ikiliğin ötesine geçmeye çalışan alan kavrayışı, görelilik olarak otonom bir uzamda ikili bir yapıyı sürekli bağlantılı ele almamızı önermektedir. Bourdieu'nun birinci ve ikinci düzen (order) olarak tanımladığı bu ikili yapı ilişkisel analizin temel çerçevesini oluşturmaktadır. Alanın birinci düzeni materyal kaynakların ve ender olarak görülen ürün ve değerlere ulaşım yordamlarının dağılımı ile belirlenmektedir. Alanın dinamikleriyle şekillenen sınıflandırma sistemi olarak özetlenebilecek ikinci düzen ise toplumsal faillerin pratik aktivitelerine referans çerçevesi sağlayan zihinsel ve bedensel şemalar olarak tanımlanabilir (Bourdieu, Wacquant 1992: 8). Sonuç olarak önerilen tip, bir çift okuma alanının nesnel şartları ile faillerin fenomenolojik deneyimleri arasındaki ilişkiyi analiz düzeyinde tesis etmeye çalışmaktır. Alan bir açıdan bakıldığında ilişkisel bir analiz için vazgeçilmez bir yöntemsel araç olarak ortaya konulmakta, belirli çıkar ve ödüllerin söz konusu olduğu bir toplumsal bağlamdaki nesneler ve faillerin nasıl karşı karşıya gelip bir etkileşim içine girdiklerini anlamamızı kolaylaştıran bir çekim alanı olarak ele alınmaktadır: "Alan, kapsamına giren bütün fail ve nesnelerin üzerinde etkili kendine has çekimi olan bir ilişkisel konfigürasyon; nesnel güçlerin belirli bir patern oluşturduğu bir sistemdir" (Bourdieu, Wacquant 1992: 17). Alanın kapsamında değerli görülen sermaye biçimleri üzerine verilen sürekli bir mücadele söz konusudur. Bourdieu açısından bakıldığında alan, toplumsal faillerin rasyonel davranışlarının istatistiksel bir birikimi olarak görülmemelidir. Alan kendi iç mantığı ve öğeleri olan, faillerin bu mantığın kapsamında eyleme geçtiği otonom bir toplumsal bağlam, kabul edilmiş kuralları ve katılan oyuncuların yarı-yapılaşmış davranış paternlerini barındıran oyunun genel çerçevesi

olarak görülmelidir (Bourdieu, Wacquant 1992: 18). Daha önce kaynakların nesnel dağılımı olarak adlandırdığımız birinci düzenin vurguladığı yapılaşmış boyut oyunun dayatılan genel çerçevesini oluşturmaktadır. Bunun yanında verili nesnel yapı ve kısıtlı kaynak üzerine verilen mücadele ile faillerin sürekli aldıkları karar ve pozisyonlar, bu yapının çok daha oynak ve müphem toplumsal yaşamını vurgulamaktadır: “Belirli bir derecede bilinmezlik içeren her alan kendini muhtemel ödül, çıkar , kazanım ve kuralların bir yapısal bütünlüğü olarak sunar” (Bourdieu, Wacquant 1992: 20). Bu noktada alanın bağlamında eyleyen faillerin kısıtlılık ve yaratıcılıklarının eş zamanlılığını vurgulamak için fenomenolojik kanattan bir örnek verilmektedir; Maurice Merleau-Ponty’nin futbol oyuncusu benzetmesi. Bahse konu analogi futbol oyuncusunun hem oyunla ilgili öznel kavrayışını hem de bu öznel kavrayıştan bağımsız oyun kurallarını bir bütünlük içinde resmetmek için kullanılmaktadır (Merleau-Ponty 1998). Futbol oyuncusu hareketlerini yapılaşmış bir uzamın sınırlılıkları içinde yapar. Futbol sahası çizgileri ve sınırları ile oyuncu ve hakemleri içine almaktadır. Ancak, her bir oyuncu yakın veya uzak geleceğe ilişkin plan ve beklentileri ile bu alan içinde hareketlerini kendi gerçekleştirir; sınırlılıklar içinde doğaçlama yapar. Oyuncu – geleneksel yapısalcılığın ima ettiği gibi – alanın önceden yazılmış sistematüğını mekanik olarak taklit etmez; kavrayışı ve yetkinliğini oluşturan zihinsel şema oyunu kurallarından çıkar ama önceden üretilmez⁸.

David Swartz bu bağlamda alan kavrayışı ile bağlantılı üç paralel tanımlama getirmektedir (Swartz 1997: 117). Söz konusu tanımlar alanın yapısal konfigürasyonu,

⁸ Oyunun yordamları ve kurallarının failer tarafından özümsemesini ve kullanılmasını Merleau-Ponty bedensellik (corporeality) kavramıyla ifade etmiştir. Bu noktada her ne kadar kavramın özgünlüğüne atıfta bulunsa da Bourdieu’nun beraberinde bir eleştiri getirdiğini söylemek zorundayız. Bourdieu’ya göre Merleau-Ponty’nin ifade ettiği bedensellik toplumsal fail ile nesneler arasında bir ilişki değil; fail ve nesneleri içeren toplumsal uzamın ilişkilerine gömülen birey ve grupların sürmekte olan oyuna yönelik ilgisi ya da Bourdieu’nun adlandırmasıyla “ontolojik suç ortaklığının” bir sonucudur. Kısaca Bourdieu bedensellik anlayışını alırken fenomenolojik incelemeyi tamamen kabul etmemekte, ancak onu öznellik ile tarihsel-sosyolojik yapılarla ilişkiye sokma çabasının içine yerleştirmektedir. İleride tartışacağım *habitus* kavramı bu çabanın bir sonucu olarak görülebilir. Öznel yordamlarla oyunun kurallarının birbirini besleyerek hâkim sınıf yapılarını yeniden üretmesine güzel bir örnek olarak; bkz. Pierre Bourdieu *State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*, Cambridge, Polity Press, 1996.

dağıtıcı mekanizmaları ve farklı pozisyonların çatışmalı karakteri arasında bağlantılar kurmaya, muhtemel kuramsal açıklıkları aşmaya çalışmaktadır:

1. Alan bağımsız olarak hesaplanmış ve takip edilmiş hedeflere yönelen bireylerin bir toplamı değil nesnel koşullarla toplumsal pozisyonlar arasındaki bir ağıdır. Bourdieu evrensel bir birey algısından kaçınmak için sürekli belirli bir alan kapsamında harekete geçen birey demektedir.

2. Alan farklı sermaye biçimleri etrafında yapılaşmış bir toplumsal uzamdır. Belirli bir alan kapsamında değerli ve nadir olarak görülen bir sermaye biçimi başka bir alanda aynı değeri taşımayabilir. Kısaca sermaye biçimlerinin değeri kendilerinden değil parçası oldukları alanın kaynak mücadelesi, işgal edilen pozisyonlar ve oyunun baskın mantığı tarafından belirlenir.

3. Alanlar faillerin sermaye birikimi aracılığıyla güçlü pozisyon kazanmaya çalıştıkları bilgi, hizmet ya da sembollerin üretim, dolaşım ve edinim yerleridir.

Toplumsal mücadelenin temelini oluşturan sermaye üzerine yatırım alanların ilişkisel karakteri üzerine oturmaktadır. Birbirinden ayrı ve farklılaşmış görünen toplumsal pozisyonların her biri diğeriyle toplumsal uzam içinde girdiği ilişkiye göre değerlendirilmelidir. Bu nokta toplumsal hiyerarşi yukarıdan aşağıya tanımlanan bir şemadan ziyade topografya olarak görülmeli, farklı pozisyonların ifade ettiği kaynak mücadelesi o pozisyonların topografyadaki yakın karşılıkları açısından incelenmelidir (Bourdieu 1986: 6). Bu nedenle nesnel bir envanter toplamından öte bir tür ilişki biçimi olarak görülmelidir. Bahsedilen ilişki içindeki kırılma hatları ya da toplumsal hudutlar toplumsal sınıflandırma ve tercihlerin gerçek anlamlarını ortaya çıkartır. Estetik, etik ya da profesyonellik kendi içinden referanslara sahip olgular olmaktan ziyade toplumsal sınır noktalarına yerleşmiş pozisyonlar bağlamında anlam taşımaktadır. Bu tip bir yöntemsel formülasyonu daha iyi anlamak için araştırmacının sosyolojinin temellerinde bulunan nesnelcilik & öznelcilik ikiliğinin ötesine geçmesi ve toplumsal sınıfı hem alan içinde hem de farklı alanlar arasındaki uzamsal ilişki içinde anlamaya çalışması

gerekmektedir: “Farklılıklar etrafımızda ve kalıcılar. Ancak bu sınıfın varlığını kabul etmemiz gerektiği anlamına mı geliyor? Hayır. Toplumsal sınıfla var olmamaktadır... Var olan şey sınıfların kendiliğinden değil ancak birbirileriyle ilişki içinde şekillendikleri farklılaşmanın toplumsal uzamıdır” (Bourdieu 1996: 12).

Bu tip bir yaklaşım sınıf analizinde tek boyutlu bir ölçekleme ve biriktirme perspektifini kesin bir biçimde reddetmektedir. Bunun yerine toplumsal sınıfın varlığını mücadele ve kaynakların çok boyutluluğunun dayattığı dinamiklerin şekillendirdiği uzamın ilişkisel bir parçası olarak görmektedir.

2.2.2. Habitus ve Yaşam Tarzının Sınıfsal Karakteri

Bütün bilimsel kariyeri boyunca Bourdieu’nun temelde mücadele ettiği yöntemsel sorun, sosyal bilimlerde öteden beri var olan yapının zorlayıcı gücüyle failin yaratıcılığı arasındaki açıklıktır. Bu açıklığın iki tarafında bulunan araştırmacı çoğunlukla ikisinden birini seçmek zorunda kalmakta, Bourdieu’nun kavramlarıyla ifade edersek, objektivizmin vurguladığı yapısal dinamikler ile bireyin dış dünyayla etkileşimine odaklanan fenomonolojik bilgi arasında bir tercihte bulunmaktadır. Ne var ki bu tip ikiliğin ötesine geçmek iki farklı bilgi ve açıklama tipini reddetmek değil aralarındaki ilişkiselliği inşa etmekle mümkün olacaktır. Bourdieu’ya göre fenomonolojik kuramlar, bir yandan bireyin bedenselliğini ve yatkınlıklarını farklı dışsal çevrelerle ilişkisi içinde ele almakta; algı, kavrayış ve oryantasyon şemalarına büyük vurgu yapmaktadır. Ancak bu vurguyu yaparken fenomonolojik yaklaşım “nesnel koşulların fail üzerine dayattığı dinamikleri” gözden kaçırmakta, dışsal koşullar ile failin davranışsal evreninin eş zamanlılığına önem vermemektedir. Bu yüzden de fenomonolojik sosyoloji fail deneyimi ile bu deneyimin şekillendiği nesnel olasılık evreni arasında bir ilişki tesis etmemektedir. Temel amaç bu tip bir ilişkiyi tesis ederken dışsal yapılarla failin “içsel yapıları” (kavrayış ve yatkınlık) arasındaki ilişkiyi göstermektir (Bourdieu 1990: 25-26). Fenomonolojik yaklaşımın diğer aşırı ucunda ise toplumsal yaşantıyı açıklamaya yarayan nesnel düzenlilikler arayan yaklaşım bulunmaktadır. Bourdieu’nun objektivist önyargı olarak adlandırdığı bu yaklaşım ise teorik açıklamalarla pratik bilgi, başka bir

deyişle koşullar baskısı altında davranış gösteren failin pratik deneyimleri ile radikal bir kopuş öngörmektedirler. Bu tip bir kopuş sonrasında ise objektivist bakış açısı toplumsal hayatta yer alan fail deneyimlerini, değer ve pratiklerini kendi açıklayıcı sistematiklerine uymadığı oranda meşrulaştırma, önyargı, ideoloji olarak adlandırmaktadır (Bourdieu 1990: 30).

Gelinen noktada nesnel koşullarla pratik bilgi arasındaki ilişkiyi tesis eden bir yöntemsel perspektif oluşturmak, Bourdieu'nun toplumsal eylem teorisinin temel amacı haline gelmektedir. Fenomonolojik yöntemin yaratıcı yanlarını ortadan kaldırmadan onun nesnel koşullar ve düzenleyici mekanizmalarla ilişkisini tesis etmek için yapılaşmış yatkinlikler sistemiği anlayışını önermektedir. Pratik içinde şekillenen ve potansiyel pratiklerin sınıflandırılmasında işlev gören bu yatkinlikler sistemiği, diğer deyişle *habitus* kuramının anahtar kavramlarından. Epistemolojik düzeyde yapılması gereken sentez nesnel potansiyeller, kaynaklar, yarı-yapılaşmış prosedürler ile failin ihtiras ve kavrayışlarını birleştiren, Bourdieu'nun deyişiyle "toplumsal eylemin ekonomisi"dir. Bahsedilen sentez toplumsal eylemin kaynaklarını ve sonuçlarını genel bir ekonomi politik çerçeve içine yerleştirip alanın mantığıyla ilişki içine geçirmek ve nesnellik öznellik ikiliğinin ötesine geçen bir sosyoloji yaratmaktır. Eylemin pratik bilgisi doğrudan doğruya alanın nesne koşulları ile bağlantı içinde şekillenmekte ancak failin öznellik yatkinlikleri bağlamında hayata geçmekte olduğu için yapısalcılığın kendisine biçilen rolleri yapmaktan başka bir toplumsal hayatı olmayan öznesinin ötesinde bir fail yaklaşımından bahsetmekteyiz. Bu açıdan *habitus* kavramı doğrudan doğruya var olan bir alanın nesnel mücadele koşulları ile birlikte okunmalıdır. Belirli bir sınıfın varoluşu o sınıfın kendini var ettiği alanın koşullarıyla ilişki halindedir. Bu varoluş sınıfa özgü yatkinlikler sistemiği olarak adlandırılabilir *habitusu*, başka bir deyişle süreklilik arz eden aktarılabilen sınıflandırma ve davranış şemalarını, şekillendirir. Hem yapılaşmış (çünkü belirli nesnel ilişkiler bağlamında ortaya çıkmıştır) hem de yapılaştıran (çünkü fail ve fail gruplarının eylemlerini şekillendirir) bir şema olarak *habitus* "alana ait çıkar ve hedeflere açıkça ve bilinçle yönelme de neticede onlara yönelik nesnel bir eğilim

içinde olan pratikler ve temsiliyetler üreten” edinilmiş bir yatkınlıklar şemasıdır (Bourdieu 1990: 53).

Yukarıdaki tanımlama habitus kavramının iki boyutunu ima etmektedir. Öncelikle habitus alanın nesnel koşullarına yönelik bir adaptasyonun ürünüdür. İkinci olarak failin gelecekteki eylemlerine rehber teşkil edecek olan doğurgan (generative) bir formülasyondur. Bu yüzden hem alanın yapısal eğilimlerinin şekillendirdiği yapılaşmış (structured) bir patern hem de pratik bilgisini gelecekteki eylemlere taşıyan yapılaştırmacı (structuring) bir şemadır. Özet olarak kaynak dağılımının nesnel koşulları kendine has bir toplumsal çevre yaratmaktadır. Bu çevre içinde oluşan oyunun kuralları kapsamında eyleme geçen gruplar zaman içinde bir dizi davranışsal ve yargısal yatkınlık geliştirmekte; bu yatkınlıklar sistematığı alanın dinamiklerini hem üreten hem de ona bağlı ilişkilerden ortaya çıkan hiyerarşiyi estetize etmektedir. Benzer koşul ve hedeflere sahip toplumsal gruplar bu hedeflere yönelik kolektif eylemlerini bilinçli mekanik şekilde değil, çoğu zaman yarı yapılaşmış davranış paternlerine uygun olarak gerçekleştirirler. Bu davranış paternlerine yön veren temel öncelik ve sınıflandırma şeması, yani habitus herhangi bir toplumsal uzamdaki toplumsal sınıf ilişkilerinin şekillenmesini anlamak için hayati bir öneme sahiptir. Habitus, Bourdieu açısından alanın objektif koşulları ile failerin fenomenolojik deneyimleri arasında yer alan ve ilişkiyi sağlayan analitik kavramdır. Habitus hem düzenleyici hem de düzenlenen bir kapasite olarak alanın o toplumsal grubun çıkarlarıyla uyum haline toplumsal pratikler üretir. Ortaya çıkan uyumlu toplumsal pratik aynı zamanda bir dizi alışkanlık ve eğilimler yaratarak bahse konu toplumsal grubun gelecekteki yargı ve davranışlarına yön veren bir referans şeması niteliği de taşımaktadır. Ortaya çıkan pratik mantık doğrudan fayda hesaplı bilinçli strateji olmasa da objektif koşullarla paralellik gösteren pratiğin mantığıdır: Habitus belli bir sınıfın toplumsal uzamdaki konumlanışına göre sınıflandırdığı pratikleri geleceğe ilişkin (estetik yargı, politik sembolizm, moral üstünlük gibi) sınıflandırıcı bir pratiğe dönüştürmektedir. Habitus aynı zamanda bu sınıflandırıcı işleviyle toplumsal sınıfların kendine has sembolik dışavurum paternlerini ve dünya görüşünü şekillendirmektedir (Bourdieu 1996: 175). Bu noktada epistemolojik açıdan

kavramın ikili karakterini netleştirebiliriz. Bir açıdan habitus geçmiş tecrübeleri sınıflandırıcı şemalara dönüştüren görelî olarak sürekliliği olan ve aktarılan yatkınlıklara dönüştürür. Diğer yandan ise alana dâhil oyuncuların var olan yönelimleriyle uyumlu motivasyon ve kararlılık sağlayan objektif bir adaptasyon şemasıdır. Bu motivasyonun kendisi habitusu öznel değil ancak sınıfsal çıkarların eklemlendiği bir şema haline getirmektedir (Bourdieu 1979: 83).

Yukarıda detaylandırmaya çalıştığım analitik çerçevede habitus kavramının belirli bir alanın nesnel yapı ve kuralları içinde, belirli motivasyona sahip toplumsal failleri sınıfsal entitelere dönüştüren genel düzenleyici bir yatkınlıklar sistemi olduğunu söyleyebiliriz. Öznel anlamda çok çeşitli olabilecek kültürel, moral ya da politik pratik ve sembolleri belirli bir mantık (alanın pozisyonlarının görelî mantığı) etrafında, bir sınıfın kendini tanım ve ifade biçimi olan pratik algı ve değerlere (yemek, müzik, spor, boş zaman aktivitesi, mesleki moral kodlar, beden estetiği vs.) çevirmektedir. Bir yönüyle faillerin alanın koşulları içindeki mücadelesi ile bağlantılı olduğu için hesaplı eylem boyutu olan habitusun bu “rasyonel” boyutu, Goffmancı “rasyonel eylem kuramı” gibi ele alınmamalıdır. Buradaki strateji kelimesi, belirli bir toplumsal alanın konfigürasyonunun dayattığı kolektif motivasyon olarak anlaşılmalıdır. Alan içinde failler birbirinden farklı görünen eylemlere girişmeler de sınıf habitusu bu çeşitli eylemleri belirli bir sınıfsal perspektifle uyumlu hale getirmektedir. Alanın kuralları ve dinamiklerine doğru yönelen habitus, bir yandan alanın nesnel çıkar ilişkilerine bağlı olduğu ölçüde rasyoneldir; ancak alanın kuralları geçici ve ayrık olduğu için aslında oynanan oyunun kendisi bir tür illüzyon oluşturmaktadır. “Habitus ile ilişki içinde onu şekillendiren ve başlı başına bilişsel ve motive edici bir yapı sunan pratik dünya, takip edilebilen prosedürler, patikalar ve amaçlanan nesneler sunar. Dış dünyayla bu patika ve nesneler içinden irtibat kuran fail, Husserl’in deyimiyle “ sürekli teleolojik karakteri olan” bir dış dünya ile irtibat halindedir” (Bourdieu 1990: 54). Herhangi bir çalışmada bilimsel olarak sınıflandırılacak ürün ve kaynaklarla faillerin kavrayış ve tutkuları arasında bağlantı resmedilebilirse, bunun nedeni faillerin sürekli olarak dışsal çıkarlarına uygun rasyonel hesaplar yapmaları değildir. Alanın dayattığı

pozisyonların arasındaki sınırlar, kendi mantığını bir rasyonel gerçeklikmişçesine faillerin yargı ve yatkinliklerine kazır. Fail rasyonel hesabı değil bu yatkinlikleri takip eder. Ancak sonuç olarak bu yatkinlikler alanın nesnel koşulları içinde doğduğundan, fail alana angaje bir biçimde onun temel mantığı ve güç ilişkilerini içselleştirir ve yansıtır. Bourdieu'nun alanın ontolojik suç ortağı olarak tanımladığı angaje failin davranışlarını yöneten sınıflandırıcı şemalar bu yüzden hem ilişkiseldir – çünkü bir tözden değil toplumsal uzam içindeki hudut çizgilerinden kaynaklanır- hem de büyük oranda objektif çıkarlarla bağlantılıdır. Tartışmanın bu noktasında “kendi için sınıf” & “kendinde sınıf” ya da “rasyonel birey” & “ideolojik özne” gibi ayrımlar bir anlam ifade etmemektedir, çünkü aşılmaya çalışılan objektivizm – sübjektivizm ikileminin dayattığı sonuçlar olarak görülebilir. Habitus alan tarafında üretilmemektedir ancak sonuçları açısından alanın mantığına uyumlu bir şema sunmaktadır. Bir başka deyişle alan kavramı habitusun somutlaştırdığı potansiyel ve pozisyonları barındıran uzam; Bourdieu'nun deyişiyle “hedeflerini kendi içinde barındıran bir dünya” olarak görülebilir.

Habitus, nesnel bir biçimde sınıflandırılmış pratikler şekillendiren üretken prensiplerdir; ancak aynı zamanda habitus, pratikleri sınıflandıran bir sistem olarak da alınabilir ve böylece birbiriyle ilişkili iki farklı kapasiteye sahip olmaktadır: Sınıflandırılabilir pratikler üreten bir kapasite ve bu pratikleri ayrıştırıp değer veren bir kapasite (Bourdieu 1996: 171). Habitus kavramının bahse konu ikinci kapasitesi, onun beğeni ve zevk hiyerarşileri ile olan ilişkisine vurgu yapmaktadır. Birbiriyle ilişkili bu iki kapasite sayesinde habitus belirli bir alanın kendine özgü sermaye ve toplumsal pozisyonlarına uygun tercih ve davranışlar için olasılık setleri sunar. Alana angaje failer habitusları sayesinde o toplumsal bağlamda neyin “yerinde” olup olmadığını fark ederek hem sınıflanmış hem de sınıflandıran pratikler içine girerler ve ortaya çıkan “işaretler ve semboller” sistemi failin hem bireysel hem de kolektif olarak kendini ait hissettiği bir toplumsal uzama yerleşmesini sağlar. Bu açıdan habitus hem bireysel düzeyde hem de kolektif düzeyde aidiyet duygusunun ve toplumsal bağlama yerleşmenin temel üretici mekanizmalarındandır. Bourdieu'nun kendi terminolojisinde

“yaşam tarzı” olarak adlandırdığı bu sınıflandırma sistemleri belirli bir toplumsal sınıf (sınıflar arası olduğu gibi sınıf içi de) ile diğerleri arasındaki sembolik ve toplumsal pratikle ilgili sınırların çizilmesinde merkezi bir role sahiptir. Yöntemsel açıdan sınıfsal aidiyetinin sosyolojik kaynağı, toplumsal gurubun kaynak mücadelesindeki nesnel konumundan çok sınıf habitusunun genel yapısı, geliştirdiği yaşam tarzı olanakları ile bunun yarattığı sembolik yapıların beslediği “farklılık” (distinction) algısı olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında yaşam tarzı “toplumsal olarak onaylanmış sınıflandırma şemalarını kullanan habitusun sistematik ürünlerdir” (Bourdieu 1996: 172). Habitus yaşam tarzını oluşturan onaylanmış öğeleri üreterek nesnel koşulların belirlediği sınırlılıkları öznel tercih ve kavrayışlardan oluşan bir toplumsal pratik ve yatkinlikler düzlemine (buradaki öznelliğin belirli bir alanın *illusio’su* bağlamında oluşan bir öznellik olduğunu tekrar belirtmemiz gerekmekte) aktarır. Yatkinlikler sistemi kendi haklı ve uygun gördüğü zevk, tat alma ve onaylama paternlerini yaratarak belirli bir alanda konumlanmış toplumsal sınıfın kendine özgü onur ve farklılık hissinin üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında habitus, yatkinlikler sistematığıne dönüşmüş zorunluluk ilişkileridir denebilir; kendi başına “anamlı” toplumsal pratik ve yargılar üretme kapasitesine sahiptir ve bunun sonucu olarak toplumsal dünyaya anlam veren algı yapılarını da şekillendirir. Bu tip bir çift karakteristik habitusu, epistemolojik düzlemde yapısal sınırlılık ve zorunluluk ilişkileri ile fenomenolojik doğaçlamalar arasındaki açıklığı gideren bir analiz aracı olarak ortaya koymaktadır.

Toplumsal uzam anlayışı, alanın mantığı ve sermayenin dönüşümünün ardından yapısal zorunluk ve fenomenolojik bilgi arasında köprü kurma işlevi olan habitus kavramını tasarlayan Bourdieu açısından herhangi bir toplumsal sınıf ilişkilerini incelemeyi amaçlayan bir araştırmacı öncelikle toplumsal uzamda konumlanan sınıfların sınıflandırıcı şemaları ile konumları arasındaki ilişkiyi anlamak zorundadır. Bunun yolu da belirli bir alanın içinde pozisyon işgal eden sınıfların birbirleriyle girdikleri ilişki içinde hem kendilerini ileri sürdükleri hem de rakip sınıfları tanımladıkları habitus sistematığını resmetmekten geçmektedir. Zevk ve beğeni sistemleri kendi

başlarına özgün ve ayrık yapılar olmadıkları için sürekli olarak toplumsal uzamdaki kaynak dağılımı ve sermaye yatırım mantığı ile ilişki içinde değerlendirilmelidirler. Özetlersek araştırmacı, toplumsal sınıfı benzer toplumsal koşullara sahip olup benzer yaşam algısı, beğeni kalıpları ve dolayısıyla benzer toplumsal pratikler üreten kolektif aidiyet yapıları olarak inşa etmelidir (Bourdieu 1996: 101). Daha önce de belirttiğimiz gibi Bourdieu açısından araştırmacının inşa ettiği bu sınıf “gerçek” ya da tözsel bir entite olarak sınıf değildir. İlişkisel olarak inşa edilmiş ve nesnel zorunlukların benzer dünya algısına kanalize ettiği faillerin toplumsal pratiklerinin ve beğeni şemalarının yarattığı benzerlik ve ötekilik hissinin ortaya çıkardığı bir sınıflandırma ögesidir. Zorunluluk ilişkileri ve kaynak dağılımının toplumsal uzamda birbirini yakınlaştırdığı failler ortak habitus sahibi olarak toplumsal hiyerarşi içinde ayrık bir pozisyon işgal etmektedirler: “Habitus’un düzenleyici karakterinin temel etkilerinden biri, ortak pratik algısına (*sens pratique*) sahip olan gruplara paylaşacakları *sağduyu* ve dünya görüşü kazandırmasıdır.” (Bourdieu 1979: 72). Bu çalışmanın amaçları açısından da bakarsak, belirli bir sınıf ya da sınıf fraksiyonunun incelenmesinden öncelikli hedef, o entiteye ait olan habitusun resmedilmesi, bu resmin diğer habituslarla nasıl bir dışlama ve onaylama ilişkisi içinde olduğunun gösterilmesi ve son olarak yatkinlik yapıları ile alanın çıkar yapıları arasındaki ilişkini saptanmasıdır. Toplumsal sınıf kanlı canlı bireylerden oluşan istatistiki bir entite olduğu kadar aynı zamanda ortak sermaye yatırım ve dağılımının benzer yöne doğru yönelttiği kitlenin kendine has yatkinliklarından oluşan bir kolektif aidiyet olarak da görülmelidir. Failin parçası olduğu sınıfla girdiği öznel ilişki, nesnel kaynak dağılımından kopuk tamamen öznel bir kimlik arayışının sonucu olmaktan ziyade oyunun mantığı etrafında yatkinliklerini zaman içinde şekillendirmiş kolektif aidiyetin bir parçası olmasındandır (Bourdieu 1979: 85).

2.2.3. Alanlar, Eşmantık ve Toplumsal Tahakküm

Yukarıda bahsettiğim üzere alan kavrayışı sermaye türlerinin kendine özgü kombinasyonu, nesnel olasılık ve potansiyellerden oluşan bir ağ ve katılan faillerin yarı yapılaşmış davranış prosedürlerini içermektedir. Kavramın analitik gücü toplumsal

uzamın farklı bağlamlarındaki güç mücadelesini kendi özgünlüğü içinde kavramamızı kolaylaştırmasıdır. Weberci ifadeyle söylersek belirli bir “pazar”ın yatırım yapılan değerli kaynak ve pozisyonları farklı gruplar arasında doğası gereği çatışmacı ve çok boyutlu bir toplumsal yaşam şekillendirmektedir. Kavramların felsefi kökleri farklı yerlerde olsa da Bourdieu tarafından verimli ve kapsamlı bir araştırma programı çerçevesinde bir araya getirilen sermaye dönüşümü, pratik bilgi ve mantık ile habitus ancak belirli bir alanla ilişkiye geçirildikleri anlamda sosyolojik bir değer taşımaktadır. Sermaye belirli bir alanın sermayesidir; aynı şekilde pozisyon alanın nesnel konfigürasyonu bağlamında değerlendirilmektedir. Son olarak habitus, alanda benzer pozisyonlara sahip sınıfların beğeni ve davranış yatkınlıklarıdır.

Bununla beraber alanın, göreceli otonomisi, kuralları ve her bir nesnel dağılımın kendine özgü güç ilişkilerinin bulunuyor olması, alanlar arasında ilişki olmadığı anlamına gelmemektedir. Toplumsal uzam, her biri kendi gerçekliği ve hiyerarşi mantığı olan alan adacıklarından oluşmamaktadır. Tersine, toplum dediğimizde her bir alanın mantığını diğerleriyle yakınlaştıran sembolik bir benzeşme coğrafyasından bahsetmekteyiz. Belirli bir alanın sınıflandırıcı şemaları diğer alanlarla etki ilişkisi içinde bulunmaktadır. Bourdieu’nun deyişiyle alanları birbiriyle benzeştiren bir izomorfizm, farklı bağlamlarda oluşmuş toplumsal hiyerarşi yapılarını tutarlı genel bir anlatı ve pratik haline getirmektedir. Kültürel üreticilerin (uzmanlar, sanatçılar, küratörler, rehberler) ürettikleri öğeler ile belirli bir alanın kültürel sermaye mantığı ve bu sermayenin beğeni kalıplarıyla ilişkisi arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Bahsedilen bu karşılıklı etkileşim, bir yandan değerli metalar ve onların kazanım ve beğeni yapılarını şekillendirirken diğer yandan alanı kontrol eden sınıfın kültürel sermaye şemasını toplumsalın diğer bağlamlarına taşıyarak (örneğin eğitim, medya, iş başarısı) baskın beğeni kalıpları yaratır. Bu baskın beğeni kalıpları, toplumsal hiyerarşinin sunduğu çıplak tahakküm ilişkilerinin estetik ve moral düzlemde yeniden üretilmesi ve dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Alan bağlamında değerli görülen aktif kaynaklar (burada kültürel) üzerine verilen temeldeki mücadele, zaman içinde alanın mantığı çerçevesinde kültürel üretimi şekillendirir ve hem kültür üreticileri hem

de tüketici failler rasyonel bir hesaplama ya da ayarlama yapmaksızın söz konusu mücadelenin öne çıkardığı kültürel şemalara yönelirler. Bu yapı içinde ne kültür üreticisinin üretimi ne de toplumsal failin tüketimi evrensel bir estetik yönelimle ilgili değildir. Tersine kültürel ürünlerin üretim ve beğeni yapıları toplumsal mücadelenin sınır hatlarında ortaya çıkan mantığın dönüşmüş bir halidir.

Alanlar arasındaki bağıntı, faillerin ya da aktörlerin bilinçli niyetlerinden değil, tıpkı alan içindeki karşıtlıklar gibi yapısal dinamiklerden çıkmaktadır, (Bourdieu 1996: 134). Kültürel üreticiler kendi estetik tercihlerini(n) peşinden giderken(,) aslında toplumsal sınıf yapısının eş mantığını (*homology*) takip etmektedirler

Bourdieu eş mantık terimi ile sınıf ilişkilerinin farklı toplumsal alanlarda tezahür eden genel mantığını işaret etmektedir. Bu noktada medya ve kültürel üreticiler bir alanda oluşmuş baskın sınıf şemalarının diğer alanlara yönlendirilmesinde kilit bir rol oynamaktadırlar. Kültürel alanda inşa edilmiş beğeni kalıpları ile eğitim sisteminde başarıyı şekillendiren uzmanlar aslında eğitim sisteminin başarı kıstaslarını belirli bir sınıfın bakış açısına doğru yansıtmaktadırlar. Sonuç olarak bahse konu sermaye ile donanmış sınıflardan gelen failler kendilerine uygun olarak yapılaşmış eğitim kurumlarında daha kolay başarıya ulaşabilmekte ve toplumsal hiyerarşinin kültürel yeniden üretimi aynı zamanda eğitsel kurumlara da yansımaktadır (Boudon 1974, Bourdieu 1996, DiMaggio 1998). Bahsedilen aktarmanın doğrudan doğruya kurumların bürokratik yapılanmasında olması bir gereklilik değildir. Tersine belli bir alanda eyleyen failin diğer alanlardaki davranışlarının zamanla bir bütünlük içermesinden kaynaklanmaktadır. Sanat ya da sportif faaliyet alanındaki toplumsal pratik mantığı zaman içinde oluşturduğu beğeni ve onay şemalarını diğer alanlara failler aracılığı ile aktarmakta; örneğin iş yaşamında başarı, kişisel gelişim ve iş etiği arasında bağlar kurabilmektedir. Bu noktada habitusun düzenleyici ve doğurgan karakteri alanların eş mantıkla bir araya gelmesinde kilit rol oynuyor gibi gözükmemektedir. David Swartz habitusun iki önemli işlevi ile alanlar arası eş mantık arasında bağ kurmaktadır: Habitus neyin olanaklı olup olmadığı konusunda tamamen bilinçli olmayan tercihler içerdiği için

bireyin temas ettiği sosyal düzeni i selle tirmesini, onu bir şekilde kavrayıp toplumsal pratik içinde onunla ba a çıkmasını sağlamaktadır. Tabakala mı  düzenin mantığı içinde biçimlenen habitus “oyunun parçası” olan faillere oyunun sınırları hakkında ipuçları vermektedir ki bu ipuçları sadece belirli bir alanın görece dar kaynak mücadelesinde değil büyük ölçekli toplumsal tahakküm ilişkileri hakkında da yol göstermektedir. Swartz’ın deyişiyle neyin mümkün olduğunun bilgisi esasen iktidar yapılarıyla girilen bir ilişkidir (Swartz 1997: 107). Habitus kavramının e  mantıkla ilgili ikinci boyutu, belirli bir alanda üretilen sınıflandırıcı  emaların konuyla akrabalık bağları bulunan diğer alanların aktif kaynaklarıyla girdiği etkile imdir. Bir alanın kavrayış, beğeni şemaları beraberinde diğer alanların ögelerine uygulanabilecek analogiler yaratır. Fail belirli bir alanda sahip olduğu sınıfsal habitusu başka alanlardaki sınıfsal pozisyon içinde de kullanır. Bu yüzden bireyci sorumluluk ve i  ahlakı değerlerinin hâkim olduğu beyaz yakalılar beraberinde bireyci kültürel ve sportif tercihlere sahiptirler. Buna karşılık kolektif aidiyetin kuvvetli olduğu sınıf habitusları bireyci yaşam tarzı ögelerini uygun bulmamaktadır. Oyunun mantığı içinde toplumsal pratiğin parçası olan faillerin davranışlarını düzenleyen habitus aynı zamanda alanlar arasındaki e  mantığı oluşturucu bir düzenleyici ve aktarıcı mekanizmadır. Bu aktarım mekanizmasının önemli parçası bir alanda olu mu  yatkinlıkları belirleyen sınıflandırma şemalarının diğer alanlara da nüfuz etmesidir. *Distinction* adlı temel eserinde Bourdieu şöyle demektedir: “Toplumsal anlama esasen bedenin taşıyıcısı olduğu ve birbirini karşılıklı olarak üreten sınırsız sayıda simgeden oluşan bir sistem tarafından y n verilir. Giyinme, telaffuz, yönelim, beden dili, tavırlar gibi bilinçsizce taşınan bu simgeler toplumsal düzlemdeki sempati ve antipatilerin kaynağıdır” (Bourdieu 1996: 80) Beğeni toplumsal uzamda benzer yerlerde olan nesne ve insanları bir araya toplar ve ortak aidiyet duygusu verir.

Alıntının da ima ettiği gibi habitusun şekillendirdiği şema etrafında oluşan beğeni toplumsal ittifak ve dı lamanın bedensel simgelerle ifade edilmesini sağlamaktadır. Bedene ait bu pratik ve değerler esasen kişinin yaratıcı bir parçası olduğu için bu  ğrenilmekten çok yaşanmakta olan bir süreçtir. Yine de kişinin yaratıcı

bireyselliğinin parçası olarak algılanan ve yaşanan bu sınıflandırma şeması esasen alan ve alanların nesnel & yapısal zorunluluk ilişkileriyle doğrudan doğruya bağlantılı olduğu için bireysellik olarak görülen şey aslında bireysel ve kolektif olarak alanın mantığına göre davranan bir faildir. En basit ifadeyle bu failin aslında toplumsal konumu bağlamında “beğenmesi gerekeni” beğendiği anlamına gelmektedir. Faile içlerinden seçim saçma şansı verilen toplumsal pratik öğeleri aslında alanın mantığı içinde kurulan sınıflandırma şemalarının önerdiği alternatifler içinden seçilir. Bu yüzden kültür ve moralite gibi sınıf analizinin dışladığı kavramlar aslında nesnel bir toplumsal hiyerarşi analizinin parçası yapılabilir ve yapılmalıdır (Bourdieu 1996: 175). Toplumsal uzamın zorunluluk ilişkilerinin sınıflandırma şemaları olarak estetik ve moral dolayımına dönüşmesinin temel sonuçlarından biri çıplak güç hiyerarşisi yerine failin estetik ve moral olanla temasa geçmesidir ki bu hem güç ilişkisinin mekanizmalarını görünmez hale getirir, hem de onları toplumsal sonuçları bağlamında meşrulaştırır. İnsana yoksulluk ve zenginlik üzerine ne düşündüğü sorulduğunda, toplumsal hiyerarşiyi eleştiren yanıtlar almak çok daha kolay olsa da her gün yaşayıp deneyimledikleri dünyadaki kültürel ve moral şemaları aynı hiyerarşiyi destekleyici bir öge olarak kullanmakta bir sorun görmemektedirler. Belirli bir sosyal çevrede eyleyen failin sahip olduğu “oyuna ortak olma” ya da ontolojik suç ortaklığını şekillendiren pratik bilgisi toplumsal uzamda neyin olasılık dâhilinde olup neyin sınırlandırıldığını içsel olarak kavradığından aslında oyunun temel dinamikleri alanlar arasında dolaşmaktadır. Bu dinamiklerin alanlar arası eş mantık haline gelmesi bir tür sembolik dominasyon yaratmaktadır. Toplumsal uzamda bahsedilen dönüşüm, aktarma ve meşrulaştırma süreçlerinin kontrolü eşit dağılmadığı için bazı toplumsal gruplar alanların eş mantığını çok daha etkili kontrol etmektedirler (Savage 2012). Sonuç olarak sermaye dağılımı ve transferi süreçlerini kontrol eden sınıflar toplumsal çıkarlarını açık ya da örtük bir biçimde toplumsal alanın daha az güçlü sınıfları üzerinde sürdürebilirler. Kontrol mekanizmasının kültürel boyutu baskın sınıf çıkarına uygun stillleşme süreçleri üretirken eğitim, politika, ekonomi gibi alanlardaki eş mantık, aktif kaynakların dağılımında “hakikati” söylemek iddiasında olan sınıfları baskın toplumsal gruplar

arasından seçmektedir. Weber'in karizma tipolojisine benzer bir biçimde belirli bir sınıfın sermaye anlayışı ve dönüştürme pratikleri toplumsal uzamda baskın hale gelmektedir. Stilleşme, çıplak parasal güç ve zorunluluk ilişkilerinin üzerini örten bir toplumsal pratik ve işaretler hiyerarşisi yaratarak hem hiyerarşinin güç ilişkilerini silmekte hem de statü işaretleri ile belli estetik ve moral tercihlere sahip sınıfları üstün göstermektedir (Bourdieu 1998: 102).

Sermaye birikimi ve dönüşümü üzerindeki kontrolü vurgulayan bu dominasyon kendini stilistik tercihler olarak dış vursa da – yüksek burjuvazinin kendi moral, estetik üstünlük ve özgünlüğünü vurgulayan yaşam tarzı işaretlerinin kültürel alanda yarattığı söz söyleme yetkesi gibi – aslında işleyen mekanizma daha önce de belirttiğim sembolik sermaye mekanizmasıdır. Sembolik sermaye ya da sembolik şiddet⁹ habitusun inşasında temel teşkil eden alana ilişkin dinamiklerin diğer alanların eş mantığıyla beraber bazı sınıflara ya da toplumsal gruplara “toplumsal düzlemde” karar alma süreçlerinde avantaj sağlamaktadır. Bu avantajın kökeni, o grupların somut güç aygıtlarını kontrol etmesinden ziyade belirli bir kaynak dağılımı etrafında kurulan oyunun kurallarını kontrol etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sembolik sermaye diğer sermaye biçimleri gibi yatırım yapılan aktif kaynaklar değil, alanlar arasındaki eş mantık gereği dönüşen sermaye biçimlerinin bu dönüşüm mantığını kontrol etme gücüdür. Bu kontrol sayesinde sembolik sermayeyi büyük oranda elinde tutan sınıflar, toplumsal kaynak dağılımının failer üzerinde dayattığı oyunun kurallarını da ellerinde bulundurlar ya da en azından oyunun hâkim kuralları kendilerine avantaj getirir. Bu mantık çerçevesinde Bourdieu sembolik sermayeye “örtülü sermaye” ya da “kılık değiştirmiş sermaye” adını da vermektedir. Kılık değiştirmiş sermaye, mülkiyet ilişkilerini estetik ve moral ilişkilerine dönüştürerek

⁹ Bourdieu ideoloji kavramının ontolojik zayıflıklarını gidermek için sembolik şiddet ya da sembolik iktidar kavramlarını önermektedir. Bazı neo-marksist ve post-yapısalcı yazarların tercih ettiği söylem kavramını uygun görmemesini ise toplumsal alanda söz söyleme yetkesinin doğrudan dilden gelmediğini, tersine toplumsal uzamın eş mantığını kontrol eden toplumsal pratiklerden kaynaklandığını savunmaktadır. Pierre Bourdieu, Terry Eagleton “Doxa and Common Life” *New Left Review*, v:191 (1992), 111-112.

sınıfsal aidiyeti olan sembolik evreni, evrensel amaçları olan bir evrene (evrensel güzellik, iyilik, dürüstlük gibi) evirdiği ölçüde kendi sınıf baskınlığını gizler ve sonuç olarak toplumsal hiyerarşinin üzerinde durduğu mantığı meşrulaştırır. Sınıflar arasındaki kültürel, politik ve ekonomik boyun eğme ilişkilerini oluşturan hiyerarşinin bu karizmatik kabulüdür: “...sembolik mülkiyetin ekonomisi büyük oranda kaba ekonomik çıkarın sansürlenmesi üstüne kuruludur... Sonuç olarak, ekonomik hakikat ve onun maliyeti aktif ya da pasif olarak saklanır ve müphem bırakılır... Bu mekanizmanın kendisi Şeyleri açıkça söyleme tabusuna dayanmaktadır (Bourdieu 1998: 120).

3. KÜLTÜREL ALAN

3.1. Kültürel Haritalama İçinde Bireyin Konumu

Örgütsüz kapitalizmde orta sınıf tartışması içinde, yeni kültürel ve sosyal sermaye hudutlarının toplumsal hiyerarşinin nesnel yapıları ve sembolik üretimi konusunda farklılaşan pozisyonlar bulunmaktadır. Orta sınıfın toplumsal düzenin temel ögesi olduğunu savunan Goldthorpe, ortaya çıkan yeni hizmet sınıfının toplumsal düzenin temel kalesi haline geldiğini söylemektedir (Goldthorpe 1980). Toplum içinde oransal olarak artan hizmet sınıfı, düzenin üzerine kurulu olduğu temel varsayımlara bağlı bir hayat sürdüğünden onun devamını üreten sınıf çıkarına sahip. Bireysel olarak radikal fikirler sahibi kişiler çıksa da hizmet sınıfı Goldthorpe'a göre büyük oranda toplumsal hiyerarşinin mihenk taşı olarak rol oynamaktadır. Alvin Gouldner ve Bagguley gibi daha iyimser pozisyondan yazan yazarlar yeni kapitalizm içinde doğan orta sınıfın değişime ve demokrasiye daha açık bir toplumsal pozisyonu simgelediğini savunmaktalar. Bu radikal potansiyel özellikle orta sınıfın yüksek eğitilmiş fraksiyonlarında artmakta (Bagguley 1995; Savage 2000). Lash ve Urry de benzer bir biçimde örgütsüz kapitalizmin içinde orta sınıfın hiç olmadığı kadar önemli politik ve kültürel rollere ve potansiyele sahip olduğunu vurgulamaktalar (Lash, Urry 1987)

Esnek istihdam ve örgütsüz kapitalist paradigma altında çalışan toplumlarda, orta ve düşük seviyeli yöneticiliğin yeni orta sınıf yaşantısının simgelediği gelir seviyesine giriş için istikrarlı bir kapı haline gelme durumu ortadan kalkmakta. Yüksek eğitilmiş, yeni iş ilişkilerinin dinamik güncelleme yapısına adapte olabilenlerle geleneksel eğitim ve teknik beceriye sahip çalışanlar arasındaki sınıfsal açıklık artmakta ve sosyal hudutlar tekrar çizilmekte. Bu yeni hudut oluşumunun görece olarak kolay gözlenebileceği yer, yeni kapitalist yönetici sınıfın da işgal ettiği toplumsal hiyerarşinin geçirgen ya da geçişçi bölümleri olmakta. Profesyonel Yönetici Sınıf (PYS) adlandırması

bazı yazarlara göre bu olguyu açıklamak için daha anlamlı görülmektedir (Le Roux 2008)

Enerjik estetikçilerle ortalama hazcılar ayrımının ortaya koymaya çalıştığı gibi neo-liberal dinamiklerin şekil verdiği toplumlarda genç kariyer adayları daha geniş bir popüler kültür yelpazesi içinde (dünya müziği, korku fantastik edebiyat, tarihsel romantizm, dinsel mistik eserler) rahat ederken klasik ve pastoral sanatlar karşısında negatif beğeni sergilemekteler (Bennett et.al. 2009). Buna karşılık hizmet sınıfı içinde yüksek statülü kültürel ürünlere yönelim doğrudan toplumsal ağ içine ve kariyer olanaklarına tahvil edilebilecek alanlarda artarken (örneğin golf ve tenis kulüp üyelikleri, pahalı fitness ve spa salonları, şarap ve gourmet kulüpleri) bu tip tahvilin doğrudan ilişkilerinin kurulmadığı alanlar (örneğin klasik sanatlar, antika) benzer bir ilgiden nasip almamakta. Bourdieu'nun para ve kültür üreticisi burjuvalar arasında dikkati çektiği ayrım daha belirginleşmiş gözükmemektedir.

Yekpare bir sınıf habitusun varlığına ilişkin ön kabulün sorgulandığı eleştirilerin de belirttiği gibi, kültürel sermayeyi onu takip eden bireylerin kişisel yaşantı ve eylemlerinden tamamen kopuk analiz etme gibi bir eğilim literatürde bulunmaktadır. Lahire'e göre daha anlamlı bir analiz, bireylerin günlük yaşantıları ve pratikleri ile kültürel kod ve sermaye birikimi arasında daha güçlü bağlar inşa eden bir yaklaşımdır (Lahire 2003). Kişisel yaşantı ile kültürel hedefler arasında ortaya çıkabilecek devamlılık ya da kopuklukların, kültürel yetkinlik ve angajman arasındaki açıklığın ortaya konması önemli bir rol oynamaktadır.

3.2. İş Yaşamı ve Gündelik Hayatın Nesnel Zorlayıcı Öğeleri

Kültürel sermayenin şekillenışı ve toplumsal hudutları vurgulamasına dair saha analize girmeden önce, salt kültürel simgeler evreninde kalmamak için failerin yaşamlarını ve kariyerlerini biçimlendiren alana özgü nesnel koşullar üzerine bir özet yapmamız gerekmektedir. Bu tip bir nesnel konfigürasyon vurgusunu yapmamızın temel iki nedeni bulunmaktadır. Her ne kadar bu nedenlerin teorik kaynaklarını kavramsal

bölümde tartışmış olsak da sahaya ilişkin tasalar bağlamında yeniden gündeme getirmek gerekmektedir. Birincisi alanda eyleyen faillerin toplumsal pratiklerine ve bu pratikleri kodladıkları sembolik evrene aşırı öznelci bir sosyolojik perspektif konumuna düşmeden bakmak için, faillerin eyledikleri alanların spesifik kaynak dağılımı ve bu kaynak dağılımını biçimlendiren dinamiklerin üzerine eğilmek, alanın doğası üzerine bir ön kavrayış sahibi olmamıza yol açacaktır. İkinci neden olarak, kültürel sermaye birikim süreçlerini nesnel bir analiz çerçevesinde toplumsal hiyerarşiyi inşa eden hudutlarla bağlantılandırmayı amaçlayan bir çalışma toplumsal failin kültürel tercihlerini resmederken kültürel evrenin simgesel yapılarıyla failin toplumsal pratiği ile bağlantı kurmalıdır. Toplumsal pratik içinde davranış ve yatkinlıklar gösteren failin hangi zorlayıcı şartlar (ekonomi, eğitim, kariyer) altında bu yatkinlık ve davranışları sergilediğini anlayabilmek, kültürel sermayenin statik bir envanter yerine bir tür dinamik repertuar olarak anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Nitekim orta sınıf analizinde gerek teorik tartışma yapan gerek saha araştırması yapan güncel literatürde, toplumsal sınıfların kültürel haritalarının çıkarılması esnasında onların içinde yaşadıkları neo liberal esnek istihdam şartlarının göz önünde tutulması gerekliliğini vurgulayan eserler yayımlanmıştır (Sennett, Savage, 2009).

Profesyonel yönetici sınıfın kültürel sermayesini şekillendiren alana ilişkin nesnel zorlayıcı öğeler doğrudan örgütsüz kapitalizmin ve esnek istihdamın prensipleri üzerine kurulu bir çalışma hayatında şekillendiği için, bu hayatın temel prensiplerini kısaca özetlemekte fayda görmekteyim. Kabaca bir özet yapmak gerekirse, özellikle 1970’li yıllarda kapitalist sermaye birikim süreçlerindeki durgunluğa ve muhtemel birikim krizine alternatif olarak şekillenen esnek üretim modelinin kendine has bir üretim örgütlemesi bulunmaktadır. Bu örgütlenme hem üretim merkezlerinin hem de emek ile üretim süreci ilişkisinin doğasında önemli değişiklikler yaratmıştır. Konumuz doğrudan doğruya bu olmasa da, yine de esnek üretim ve buna bağlı istihdam yapısının kendine has özelliklerini özetlemek gerekmektedir:

1. Üretim girdileri arasında mümkün olduğunca esnek bir organizasyon yaratarak verimliliği arttırmak. Bunun temel sonuçlarından biri sermaye, teknoloji ve emeğin birbirleriyle ve mekânla çok daha esnek ve çoğunlukla verimliliğe bağlı olarak geçici bir ilişki altında örgütlenmesidir. Ücretli emek açısından bakıldığında bunun temel sonuçlarından biri, uzun ve tedrici kariyer planlaması yerine çok daha oynak ve hareketli bir çalışma yaşamının içinde pozisyon alma zorunluluğu olmaktadır.
2. Üretim adacıklarını kendi kendine yeterli olarak inşa ederek piyasa taleplerine hızlı ve yerinde cevap verebilme yeteneği kazandırmak. Bunun temel sonuçlarından biri emek gücünden talep edilen yüksek niteliğin sürekli güncellenmesi olmaktadır.
3. İleri teknoloji imkânları yoluyla karar alma, örgütlenme ve üretim sistemlerini zaman ve mekânın olanaklarını zorlayarak yeniden düzenlemek.
4. Üretime giren emek gücüne yönelik aktif ve sürekli bir yeniden öğrenme ve aidiyet hissi geliştirmek. Bu üretim mantığının çerçevesine uygun olarak belirli bir pragmatizmi çalışma rasyonalitesi olarak tanımlamak. (Lash, Urry 1987: 45)

Zaman kısıtı: Esnek istihdam koşullarında çalışan beyaz yakalıların en önemli sorunlarının başında zaman kısıtı gelmekte. Bu kısıtlama ile beraber boş zaman aktivitelerinin çoğu, gerçekte oldukça az zaman geçirilen ev merkezli aktivitelere dönüşmekte. Bunun sonuçlarından biri ev merkezli kültürel aktivite mesleki ve mesleki olmayan sosyalleşmenin bir parçası haline gelmekte. Bununla beraber kariyerin yüksek basamaklarında olan bireylerde sosyal network kurma ve devam ettirme baskısı ev merkezli kültürel tüketimi azaltarak ev dışı kültürel tüketimin rolünü arttırmakta.

Kariyer güvencesizliği ve bunun zaman & mekân baskısı: Esnek istihdam ekonomisi şartları içinde kariyer kurmaya çalışan beyaz yakalı profesyoneller, iş yaşamında belirli bir iş ve yüksek gelir güvencesine sahip olabilmek için yoğun baskı altında yaşamaktalar. Mülakatlara katılan ve ankete yanıt veren katılımcıların bir şirkette

benzer bir konumda geçirdikleri ortalama süre 5,5 yıl. Bunun sonuçlarından biri faillerin kendilerini kariyer planlaması olarak kurguladıkları emek biçiminde sürekli güncelleme yapmak zorunda hissetmeleri. Bu tip bir güncelleme için yeni lisanslama programları, MBA olanakları, hizmet içi eğitim konusunda yüksek bilgi akışına ihtiyaç duymaktalar. Bunun yanında, bence daha önemli olan ikinci boyut ise toplumsal ağlar yoluyla gelecekte kaybedilecek bir iş olanağı yanında sürekli yeni alternatiflerin hazır bekletilmesi hedefi.

Kredi ekonomisinin kariyer üzerindeki baskısı: Katılımcılar aylık gelirlerine oranla yüksek bir yaşam standardına sahipler. Yüksek prestijli ve sınıfsal olarak homojen sitelerde oturmak; çocukların eğitime yüksek para harcamak ve genel olarak belirli bir yaşam standardını devam ettirebilmek için alınan krediler sonucunda aylık kazanç yıllara yayılan bir borç ödemesiyle bağlantılı durumda. Bunun bir sonucu olarak geçici dahi olsa işini kaybetmenin maliyeti çok geniş bir alana yayılmakta. Bu yüksek maliyet beraberinde kırılgan bir istihdam ekonomisinin üzerine oturduğu için, mevcut işinin yanında gelecekte olacak muhtemel işler için sosyal ağ tesis etmek, profesyonel yönetici sınıf üyeleri açısından önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmakta.

Kültürel ve sosyal angajman farkı: Kültürel angajman konusunda düşük oranlar gösteren bir bireyin sosyal angajmanları oldukça yüksek olabilmekte. Bourdieu ve Webler'de gördüğümüz sosyal angajmanla kültüre sermaye yatırımı arasındaki nispeten doğru orantı, esnek istihdam toplumunda klasik kültürel sermayenin dışlanması ile sosyal ağa yönelik bir algıdaki büyük artışla beraber seyretmekte. Kültürel yatırım ve sosyal sermaye arasında ilk bakışta çelişkili gibi görünen bu karşılaştırma, esnek istihdam toplumu beyaz yakalısının hayatı bağlamına yerleştirilerek incelenmelidir (Lamont 1992).

Çeşitlilikle gelen güven: Modern beyaz yakalıların sahip olduğu kültürel sermaye ve beğeni evreninde keskin şekilde çizilmiş kültürel sınırlar bulmak mümkün görünmemekte (Peterson 1992, Di Maggio & Mukhtar 2002). Bunun haricinde sınırlı alandaki kültürel uzmanlık gerektiren sermaye yatırımı yerine (opera, müzecilik, klasik

sanatlar vs) daha sığ ve çeşitli bir kültürel yönelim, dışlayıcı düalist bir sınıf anlatısı yerine kültürel farkındalık üzerine inşa edilen bir habitusu koymakta.

3.3. Kültürel Sınırların Niteliği

Fransa örneğinde görüldüğü gibi kültürel sermayeyi sınıfsal ayırım için net hudut çizgileri olarak gören anlayış, çalışmaya katılan bireylerde bu yoğunlukta görülmemekte. Kültürel sermaye ve bunun kullanımı üzerinden kendini tanımlayan bireyler olsa da çoğu kişi entelektüalizm ve kültürel sofistiklik gibi konularda daha mesafeli bir pozisyon almakta. Klasik kültürel sermaye anlayışı yüksek kültür ürünlerini anlama, dilin yüksek seviye kullanımı ve yüksek kültürel kurumsal aktiviteye katılımı vurgularken bu yeni ayrışma çizgisi temelde eğitim, adaptasyon yeteneği (ki zekâ genellikle bunun üzerinden tanımlanmakta) ve kendini gerçekleştirme etrafında şekillenmekte.

Kültürel sermaye birikimi içinde en önemli görünen nokta eğitim. Bu çok tuhaf değil çünkü katılımcıların hepsi eğitim sayesinde dikey hareketlilik sahibi olan bireyler. Yaşam standartlarını ve toplumsal entegrasyonu büyük ölçüde eğitim sayesinde kazandıkları temel üzerine kurduklarından dolayı, kültürün algılanması da büyük ölçüde evrensel değerlerden çok eğitim ve kariyer arasında kurulan bağlarla ilgili. Bu tip bağların daha kuvvetli olmasının bir nedeni de çoğu katılımcının yüksek toplumsal hareketlilik olan bir toplumda yerleşmiş burjuvazi mensubu olan ailelerden gelmiyor oluşlarıdır.

3.3.1. *Escapist* (Kaçışçı) Kültürel Beğeni ve Sanatsal Tüketim

Kitap okuma aktivitesi katılımcılar arasında yoğun zaman ayrılan bir aktivite olarak ortaya çıkmamakta. Görsel kültürel öğeler içinde dergi tüketimi kitap tüketimine göre ön plana çıkmakta. Her ne kadar katılımcıların %65'lik bir yüzdesi kitap okuma aktivitesi hakkında olumlu görüş bildirseler de gerçekten kitap okuyanların sayısı dramatik bir düşüş göstermekte. Son 6 ayda bir kitap bitirenlerin sayısı 100 kişilik

örneklem içinde sadece %22. Bunun yanında 6 ay içinde kitaba başlayıp bitiremeyenlerin sayısı %38'e yükselmekte. Günümüz orta sınıf kültürel sermaye birikim süreçlerinde sıklıkla görmeye başladığımız kültürel öğenin değeri ile kültürel katılım arasındaki açıklık bu çalışmada da kendini göstermekte. Katılımcılar bir beğeni ifadesi olarak kitap okuma aktivitesi ve kültürel meta olarak kitaba değer verseler de fiziksel olarak aktiviteyi uygulamamaktalar. Kültürel beğeni kalıpları ve kültürel aktivite arasındaki bu uyumsuzluğun nedenleri farklı olabilmektedir. Ancak okumayı bir kültürel aktivite olarak değerli gören katılımcılar kendi yapmadıkları bu aktiviteyi çocuklarının yapması için büyük istek ve enerji sahibiler. Aylık kitap harcamasının içinde kendilerine ayırdıkları yerine çocuklarına kitap için ayırdıkları bütçe daha fazla.

Katılımcıların hangi tip yazılı kültürel eserlere ilgisinin yoğun olduğuna ilişkin sorularda temelde bireylerin sadece belirli bir eseri bitirip bitirmediği üzerinde durulmamıştır. Esere yönelik ilgi seviyesini gösterebilmek için bir dizi soru sorularak hangi yazılı metin türlerine daha büyük ilgi gösterildiği ve değer skalasında yerleştirildiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Esere yönelik güçlü bir ilgiyle bilgi edinmeyecek kadar önemsememe hiyerarşisi arasında eseri bitiremeye de ona ilişkin ilgi seviyesi de önem kazanmaktadır. Buna göre klasik roman ve şiir üzerine ilgi oldukça düşük seviyelerde bulunmakta. Genellikle katılımcılar klasik eserleri okuyup okumadıkları üzerine gelen sorulara "bu eserlerin değerini bildikleri" ancak günümüzde çok daha yararlı ve eğitici kitaplara yönelmek gerektiğini belirtmekteler. Özgür (38) Uluslararası bir bankada müfettiş olarak çalışmakta: *"Gençliğimizde çok okuduk bu kitapları. Ancak bugün hızlı ve o kadar az zamanı olan bir hayat yaşıyoruz ki şahsen bana hemen katkıda bulunacak kitapları okumayı tercih ediyorum."* Katılımcıların klasik eserleri bildikleri ancak pek okumayı tercih etmediklerine ilişkin yanıtlarında önemli bir tema da bu eserlerin ana fikrinin bugün yazılan ve çok daha hızlı okunan kitaplardan da alınabileceği üzerine kurulmakta. Selda (34) *"Bu eserlerin (Dostoyevski, Victor Hugo) fikirleri vakti zamanında söylenmiş, zaten okullarda da hep bunları okuduk. Bizim çok yorgun eve geldiğimiz kısa süre içinde hemen katkı yapacak kitaplara ihtiyacımız var. Bir kahramanın derin ruh halini 30 sayfa boyunca okumak bana göre değil."*

Tablo 1. Yazılı eser türlerine göre ilgi seviyesi

	Okudum	Okumayı Düşünüyorum	Duydum ama Okumayı Düşünmüyorum	Hiç Duymadım
Klasikler	%12	%9	%64	%25
Best-seller Romans	%23	%21	%47	%19
Bilimkurgu,Fantastik	%19	%25	%41	%15
Tarihsel Roman	%32	%23	%38	%8
Teknik-Bilimsel	%21	%23	%37	%19
Kişisel Gelişim	%29	%32	%35	%4
Kendin-Yap Kitapları	%28	%35	%18	%19
Biyografiler	%25	%42	%14	%19

100 Kişilik örneklem içinde yapılan sorularda ilgi çeken noktalardan biri klasik roman ve şiire yönelik ilginin azlığı. Bu durum kendini okumaya yönelik aktiviteye yani kültürel angajmana yönelik isteksizlikle göstermekte. Bununla beraber klasik eserler hakkındaki genel bilgi seviyesi kültürel bilgi ile angajmanın her zaman birlikte gitmediğini göstermekte. Katılımcılar mülakatlarda klasik eserleri bildikleri ve değer verdiklerini ifade etmekte ancak bunun yanında artık onlarla ilgilenmediklerini de göstermekteler. Bu ilgisizliği Selda gibi *“kısıtlı zamana”* bağlayanlar olmakla birlikte *“Şu an yaşanan hayat içinde gereksiz; başka bir dünyaya ait; hatta işi gücü olmayan entelektüellerin hobisi”* şeklinde görenler de bulunmakta. Bora (43) Özel bir bankada genel müdürlük operasyon bölümünde çalışmakta: *“Belki bu eserleri (klasikler) hala okuyacak kadar zamanı olan insanlar vardır (gülerek söylüyor). Ben onlardan değilim”*

Tabloda görülen ilginç bir resim yazılı eserlere yönelik okuma angajmanının genel düşüklüğüne rağmen gelecekte okuma isteği ve genel bilgi seviyesinin yüksekliği. Katılımcılar gerek ankette, gerekse mülakatlarda çok geniş bir çevrede basılı eserler hakkında bilgi sahibi olduklarını göstermekteler. Doğrudan kültürel angajman içine girmeseler de oldukça geniş bir alan ve yazılı türler konusunda bilgi sahibi olmaya özen gösteriyorlar. Belli bir temaya odaklanmayan ancak pek çok tema hakkında bilgi sahibi olan bu beğeni yapısı, çalışma hayatı ve özel yaşamda sıklıkla adaptasyon becerisi göstermesi gereken bireylerin kültürel beğeni evrenlerinin nasıl şekillendiği konusunda

bize ipuçları sunmakta. Yazılı kültürel türler arasında belirgin bir şekilde karşı oldukları türlerin sayısı sınırlı olan katılımcılar, okumayı tercih etmeseler de hangi tip kitapların dolaşımında olduğunu takip etmekte.

Bu görece dağınık kültürel beğeni ve angajman evreni içinde özellikle kişisel gelişim ve kendin-yap tarzı kitaplara yönelim oldukça belirgin. Kişisel gelişim kitaplarının büyük bir kısmı modern yaşamın zorlukları içinde kariyer ve özel alan dengesinin nasıl korunacağı, iş yerinde ilişkilerin nasıl geliştirileceği, çocuklarla nasıl ilgilenilmesi gerektiği ve ruhsal öğretilerin modern toplumda işimize nasıl yarayacağı gibi temalar etrafında şekillenmektedir. Bu tip kitaplardan özellikle ruhsal öğretilerle bağlantılı olanları kadın katılımcılar oldukça fazla tüketmektedir. Erkekler ise kişisel gelişim kitaplarında daha teknik boyuta odaklanan eserleri (çok yaygın bir konu girişimcilik, geleceğin sektörleri ve stratejiler) tercih etmektedir. Özel yaşamla mesai saatleri arasındaki sınırların ortadan kalkmaya başlaması ve geleceğe ilişkin kariyer planlama baskısı kişisel gelişim konusunda profesyonel yönetici sınıfı uzman tavsiyesi dinlemeye yönlendirmekte.

Kariyer planlaması ve geleceğe ilişkin kaygıların şekillendirdiği temalardan biri de biyografik eser tüketimi. Bu eserlerin içeriğine bakıldığında genellikle başarılı sanatçı ve iş adamlarının biyografilerine bakılmaktadır. Çoğunlukla biyografiler bir tür kişisel gelişim kitabı gibi alınıp değerlendirilmekte. Bu tip bir amaca ulaştığına inanılmayan biyografiler ise tüketilmemekte. Ahmet (35) Özel bir şirkette menkul kıymetler uzmanı ve portföy yöneticisi: *“Ben başkalarının hayatlarını neden merak edeyim? Eğer bana bugünkü yaşamımız, işimiz ile ilgili bilgiler verecekse ilgimi çeker. Yaratıcı insanların hayatları bu yüzden hep ilgimi çekiyor”*.

Yazılı eserler ve kültürel beğeni evreni kapsamında dikkat çekici bir başka nokta ise katılımcıların edebiyat söz konusu olduğunda realist tasalarla yazılmış eserlerden çok başka dünya ve tarihlerin fantezileştirilmesi üzerine kurulu eserleri tüketmeleri. Bu bağlamda tarihsel fantastik öğeler taşıyan romanslar oldukça ilgi görmektedir. Kadın katılımcılar da ise bu beğeni daha çok kendini tarihsel romanslarda göstermektedir.

Tarihsel romansların kendi içinde sahip olduğu önemli bir tema, tarihsel bir bağlam içine yerleştirilmiş entrika ve aşk hikâyeleri öne çıkmakta. Hikâyeyi muhafaza eden tarihsel bağlam Avrupa (Tudor hanedanının taht çekişmeleri) ya da Osmanlı tarihinden (Barbaros'un askeri kimliği ve yaşadığı aşk) olabilmekte. Gerek fantastik öyküler, gerekse tarihsel romans türlerine duyulan ilgi, kentli profesyonellerin kültürel beğeni evreninde *escapist* eğilimlerin belirleyici olduğunu göstermekte. Katılımcılar modern ya da tarihsel toplumsal analizlere ilgi duymamaktalar. Onlar için duygusal bağlantı kurabilecekleri ancak bugüne ait olmayan "kaybedilmiş ya da hiç yaşanmamış" bir zaman diliminde dolaşmak çok daha anlamlı gelmekte. Berna (47); *"Şahsen gazete ve kitapları açıp berbat haberleri okuyup canımı sıkacağıma tarihi bir romanı okuyup o zamanlara gitmeyi tercih ediyorum."*

Sanat tarihi çalışmalarında *escapism* temasının genellikle ekonomik ve politik çöküntü ve kriz dönemlerinde ortaya çıktığı söylenmektedir (Workman, Leslie 1994). Buna göre *escapist* temaların hem kültürel üretimde yaygınlık kazanması hem de yeniden üretim pazarından kendine sağlam bir konum edinmesi ile kültür tüketicilerinin krize ve onun yol açtığı gelecek endişesine verdikleri tepki önemli rol oynamakta. Edebiyat üretiminde iki savaş arası dönemin düş kırıklıkları üzerinde beslenen *escapist* temaların başka bir bağlamda oldukça kaygan ve geleceğe ilişkin garantiler içermeyen; buna rağmen yüksek yaşam kalitesini hedefleyen bir toplumsal kesimde karşımıza çıkıyor olması kültürel beğeni ile toplumsal konumlanma arasındaki ilişkilerin dinamik yapısı hakkında bizlere bilgi vermektedir.

Başka bir açıdan yorumlandığında, kültürel öğelere yönelik nispeten sığ fakat çok çeşitli alanda bilgi sahibi olmaya yönelen yatkınlıklar sistemi bir tür aşırı yüklenmeyle şekillenmekte. Bu yüklenme hem medyatik araçların yoğunluğu ve çeşidinin artması (özellikle dijital medyanın gelişimi ile beraber) hem de toplumsal uzamda çok daha hareketli ve geleceğe ilişkin öngörölü olmaya zorlanan beyaz yakalıların ilgi alanlarının şekillenmesiyle bağlantılı olarak karşımıza çıkmakta. Bahse konu kültürel aşırı yüklenme, bireylerin zamanla tek tek kültürel sermaye öğelerinin

politik, tarihsel ya da toplumsal referanslarının ve sorunsallarının ortadan kaybolduğu bir kültürele evrende, çeşitli ve dağınık bilgi sahibi olmanın kendisinin bir değer haline geldiği bir koleksiyon mantığına dönüşmekte. Bireyler kültürel sermaye öğelerinin politik-kültürel referanslarının kaybolduğu ya da bu bağlantılar konusunda bireyin kendini bağlantısız hissettiği bir beğeni evreni yaratmakta ve kişisel prestijlerini bu beğeni evreninin öncelikleri üzerinden kurmaktadır. Kültürel aşırı yüklemenin bazı yazarlara göre önemli sonuçlarından biri kültürel beğeni evreninde escapist yatkınlıkları tetikleyen ya da onlara referansta bulunan yazılı ya da görsel eserlerin ön plana çıkmasıdır (Bennett, Savage 2009: 66-67). Tartıştığımız *escapist* kültürel mantık aynı zamanda apolitik bir kültürel dile yol açmakla beraber günlük yaşamın kısıtlarını unutmaya yönelik bir boş zaman kültürünü de beslemekte.

Kültürel sermaye birikim sürecinde kitap yerine dergilerin ön plana çıktığı görülmekte. Büyük ihtimalle dergiler sık sık güncellenen karakterleri ve kültürel edinimi hızlandıran görsel formatlarıyla profesyonel yönetici sınıfın talep ettiği kültürel yatırım için daha etkili bir araç sunmaktadır. Bu yüzden kitaplara yönelik kültürel angajmanın görece düşük seviyesi dergi tüketiminde değişmektedir. Profesyonel yönetici sınıf üyeleri basılı kültür öğelerinden dergi gibi daha kolay tüketilen, güncelliği daha güçlü ve mesajı daha çabuk veren bir formatı benimsemektedirler. Yukarıda basılı kültürel ürün tiplerine olan ilgi dağılımına benzer bir şekilde dergi konuları da çeşitlilik kazanmakta.

Tablo 2. Dergi türlerine göre ilgi tablosu.

	Okudum	Okumayı Düşünüyorum	Duydum ama Okumayı Düşünmüyorum	Hiç Duymadım
Edebiyat	%7	%8	%15	%72
Politik-Sosyal	%5	%11	%52	%32
Popüler Bilim	%21	%21	%38	%20
Elektronik Ürün	%43	%25	%22	%10
Dekorasyon	%50	%33	%10	%17
Gourmet	%31	%32	%25	%12
İnsan Kaynakları	%35	%35	%12	%18
Sağlık & Fitness	%35	%34	%15	%26

Dergiler sadece okunularak tüketilen objeler değiller. Mülakatı evinde yaptığımız katılımcılar, salon dekorasyonunun önemli bir ögesi olarak dergileri kullanmaktalar. Evlerde kitaplıkların kapladığı alan azalmakla birlikte dergi stantlarının dekoratif amaçla kullanıldığı, bu stantların salon dekorasyonun merkezi bir yerine yerleştirildiği görülmekte. Özellikle gourmet ve dekorasyon dergilerinin görselliği, içeriğin ötesinde kültürel birer meta olarak dekorasyonun önemli bir parçası yapılmakta. Her ne kadar bu çalışmanın amacı toplumsal cinsiyete göre oluşan farklılaşmaları göstermek olmasa da dergi temalarında cinsiyete göre odaklanmalar olduğunu söylememiz gerekmemekte. Erkekler daha çok teknik ve elektronik ürünlere (özellikle cep telefonu) yönelik dergileri takip ederken kadınlar dekorasyon ve gourmet dergilerini takip etmekte. Bunun yanında sağlıklı yaşam ve fitness dergilerine ilgi hem erkek hem de kadınlarda görülmekte. Dekorasyon ve gourmet dergilerinin sosyal prestije daha kolaylıkla tahvil edilebilecek kültürel öğelere odaklanması, kentli profesyonellerin bu dergilere yatırım yapmasını sağlamakta.

*Escapism*in başka bir boyutu ise profesyonel yaşam ile bağlantılı olarak ortaya çıkmakta. Yatırım yapılan kültürel öğelerin içindeki tarihsel temalar bireyin mesleki konumunun gerektirdiği çıkarsamaları desteklemek için kullanılmakta. Belki de bestseller tüketiminin en çok yoğunlaştığı temaların tarihsel roman ve kişisel gelişim kitapları olması arasında bir ilişki bulunmakta. Bir tür bağlamsızlaştırma olarak da algılanabilecek kültürel escapism'in beyaz yakalı kariyer yaşantısı ve bununla beraber desteklenen bir mesleki-sınıfsal retorik hale gelmesi üzerine düşünmek gerekmemekte.

Kültürel beğeni hiyerarşisini toplumsal hudutlarla ilişkilendirdiğimizde profesyonel yönetici sınıfın iki temel orta sınıf fragmanına karşı konumlandığını görmekteyiz: Eğitsel kaynak, kariyer şekillenmesi ve yaşam tarzı olarak esnek istihdam ekonomisinin ayırttığı orta alt sınıf ve temelde benzer sosyal statüye sahip olunan kültür üreticisi üst orta sınıf fragmanı. Katılımcılar kültürel beğeni evrenlerini haklılaştırırken çoğunlukla iki tür mantığı devreye sokmaktalar: Öncelikle tüketilen

eserlerin zekâyı¹⁰, genel kültürü ve başka kültürlerle olan etkileşimi ne kadar canlandırdığı teması karşımıza çıkmakta. Bahse konu temaları yansıtmadığını düşündüğü eserleri yerellikle suçlayan katılımcılar ilginç bir şekilde bu yerelliği orta sınıfa ait durağanlıkla ilişkilendirmekteler. Bir sigorta şirketinde pazarlama sorumlusu olarak çalışan Esra (37): *“Eski tarz klasik edebiyat eserlerinden sıkılıyorum. Ne bileyim, CNBC-e’deki diziler varken yerli dizilerin başında zaman geçirmek bana göre değil”... “Kitaptan çok dergileri seviyorum çünkü çok daha kısa zamanda beni alıp başka kültürlere, coğrafyalara taşıyorlar”*. Çabuk tüketilmeyen, parlak resim ve renklerle sunulmayan ve uluslararası temalar içermeyen kültürel yayınlar beğeni evreninde dışlanmaktalar. Gülçin (35) *“Hani böyle eski kütüphaneler vardır; küf kokar, kitaplar mat mat renklerde; hiç sevmem. Okumak önce kitabın kapağından başlar... Yurt dışında kitap evleri ıslı ıslı. Bizimkiler ise halk kütüphanesi gibi; insanı çeken hiçbir şey yok. Neyse ki D&R gibi güzel tasarlanmış mağazalar var. Buralarda kitap almasan bile aralarında dolaşmak büyük zevk.”*

Basılı kültürel eserlere ilişkin beğeni evreni katılımcıların *“halk işi”, “memur tarzı”, “orta direk tipi”* olarak sembolize ettikleri kültürel tüketim biçimlerinden ayırmaktadır. Esnek istihdam ve neo-liberal ekonomik paradigma altında hayatını şekillendiren fail, öncelikle yeni ekonominin şartlarına adapte olamayan orta sınıf fragmanlarını dışlamakta ve toplumsal hudutları çizirken yeni ekonominin vaat ettiği tüketim estetiğini özümsemekte.

Katılımcıların beğeni dünyasının çizdiği toplumsal hudutların başka bir hedefi ise kültür üreticisi beyaz yakalılar olarak ortaya çıkmakta. Alt orta sınıfa karşı pozisyon alırken uluslar arası, dinamik, çeşitlilik içeren bir kültürel beğeni evrenine yatırım yapan katılımcılar parasal üretimden çok kültürel üretim yapan üst orta sınıf mensuplarına karşı ise *“pazar ekonomisini gerçekleri”* üzerinden konumlanmaktalar. Bu konuda çoğunlukla karşılaştığım temalardan birisi kültür üretimi yapan – ki genellikle hayali

¹⁰ Bu noktada zeka’nın katılımcılar tarafından nasıl algılandığına ilişkin tartışmayı aşağıda “zekanın kültürel içeriği” başlığı altında ayrıca yapacağım.

olarak diyalog kurdukları kesim akademisyenler – kişilerin dünyadan ve onun gerçeklerinden kopuk, sırça köşklerde yaşayan ve temelde aldıkları parayı pek de hak etmeyen bir grup oldukları suçlaması eşlik etmekte. Bora (42) *“(kültür üreticileri) eminim bizden fazla da okuyorlardır ama hayatın gerçeği buralarda (bilgisayar ekranında borsa hareketlerini gösteriyor) dönüyor. Ağır kitaplardan kafayı kaldırıp dünyaya bakmak lazım”*. Ahmet (37): *“Her gün piyasa içinde neler çekiyoruz bilerseniz... Kitaplarda ne kadar yazıyor bunların bilemem ama üniversite kampusu gibi değil hayat.”*

Kültür üreticisi beyaz yakalılara karşı konumlanırken “piyasanın zorlukları” üzerinden işleyen bu tema bazen daha da güçlendirilerek kullanılmakta: Ahmet (37): *“Sonuçta lise mezunu bile olmayan adamlar şirketleri büyütüyor. Bizim dünyamızda ayakta kalmak için felsefe bilmek yetmez.”* Görüldüğü gibi “orta direk” ya da “memur zihniyeti” olarak tanımlayarak karşısına konumlandıkları alt orta sınıflara karşı dinamik, çeşitlilik içeren, uluslararası kültürel beğeni sembolleri üreten katılımcılar kültür üreticisi beyaz yakalılar karşısında yeni ekonomi ve onun piyasa mantığının şiddeti üzerinden konumlanmaktadır. Kültürel bilgi ve beğeni ile kariyere özgü bir tür pragmatizm arasında gidip gelen kültürel sermaye anlayışı klasik sosyolojik çalışmalarda resmedilen ve daha çok yüksek-alçak; alt-üst statü yapılanmasından farklı, çok yüzlü ve ancak toplumsal topografyadaki “komşuluk ilişkileri” ile ilişkilendirildiğinde anlamlandırılan bir sembolik evren çizmekte. Profesyonel yönetici sınıfın kültürel beğeni evreni yaşadığı hayatın kırılan yapısıyla paralel olarak “vaat edilen küresel kentli hayat” ile “kırılan ekonominin soğuk gerçekleri” arasında gidip gelmekte.

Özetlemek gerekirse, kültürel sermayenin dağılımı keskin dışlayıcı ikilikler üzerine yaslanmamakta. Bunun yanında böyle bir sermaye dağılımı kantçı bir kopmuş estetik anlayış baskınlığı ile de tanımlanamaz. Çeşitlilik ve politik içeriksizleştirme, esnek istihdam ekonomisinin zamansal ve mesleki baskısı altında kendi kimliğini oluşturan bir toplumsal grubun kültürel öge algısı olarak yer almakta. Eğitimli beyaz yakalılar, saf estetik haz üzerine kurulu kültür ürünlerine karşı antipati beslemekte. Bu

ürünlere karşı açıktan bir kalkışma olmasa da zaman ayrılabilir nitelikte bulunmamakta. Buna karşılık sıradan ve gündelik olanla kültürel ürünlerin algılanışı arasında kurulan bağ daha kuvvetli görünmekte. Bunun bir sonucu olarak Bourdieu'nun kavramsallaştırmasının aksine kültürel sermaye çok daha eklektik bir kültürel alanın içinde eyleyen aktörler için temel sorun, kültür eserinin başlı başına estetik kaygılarında ve niteliğinden çok onun mesleki – toplumsal aktivite içindeki ilişkilerle bağlantırılması sorunu olmakta. Kültürel sermayeye yönelik yatkınlıklar da klasik estetik bilgisi edinimi üzerine zaman ve enerji harcamacı derinleşme yerine kültür-kariyer-sosyal ağ arasındaki “anlamalı” bağların oluşturulmasına dönük başka bir yetkinlik olarak ortaya çıkmakta. Bu yeni yetkinlik kültürel sosyolojinin genel kabul gören yüksek-alçak, derin-sığ, elitist-popüler gibi ayrımlarıyla açıklamak mümkün görünmemekte.

3.3.2. Zekânın Kültürel İçeriği

Mülakatlar sürecinde, arkadaş seçimi ve boş zaman faaliyetleriyle ilgili sorulara cevap verirken katılımcılar zekâ kavramına sık atıfta bulundular. Zeki insanlarla birlikte olmayı seçmek; yaptığı faaliyet, ya da tükettiği eserde zekâ aramak; zeki olmayan insanlar yanında sıkılmak tekrarlanan kriterler olarak karşıma çıktı. Bunun üzerine açık uçlu sorularla katılımcının zekâdan ve zeki insanlardan ne anladığını; evrensel bir kriter olarak sunduğu bu kavramın kültürel kodlarını anlamaya çalıştım. Buna göre farklı toplumsal kesimlerin kişisel kendini gerçekleştirme kriterleri değişim göstermekte ve beraberinde bu kriterleri kristalize eden zekâ kavramın içeriği de değişmekte. Zekâ bazen yetkinlik, uzmanlaşma, adaptasyon, teknik beceri olarak görülürken bazı toplumsal pozisyonlarda ise ve genel kültürel hafıza, eleştirel soyutlama ve analitik güç üzerinden kurgulanmakta.

Yapılan karşılaştırmalı kültürel sosyoloji çalışmalarında farklı toplumlar ya da aynı toplumdaki farklı sınıfsal pozisyonların zekâ kavramının içeriğine değişen anlamlar yüklediğine ilişkin saptamalar bulunmakta (Lamont 1992: 90). Kültürel içeriği toplumsal konumlanmaya paralel olarak şekillenen zekâ kavrayışı beraberinde öz saygı, başarı ve kendini gerçekleştirme gibi prestij algısını besleyen semboller yaratmakta ve değerler

hiyerarşisini oluşturmaktadır. Öncelikle katılımcıların kendi içlerinde de zekâ kavrayışına yekpare bir yanıt vermediklerini söylemek gerekmekte. Bunun bir sonucu olarak aşağıda özetlemeye çalıştığım zekâ kavrayışına ilişkin temalar oluşmakta. Yine de bu temaların profesyonel yönetici sınıfın toplumsal konumlanışına ışık tutacak ipuçları verdiğini düşünmekteyim.

3.3.2.1. Adaptasyon Kapasitesi ve Çözüme Yönelik Zekâ

Katılımcılar zekâ üzerine odaklanılması istendiğinde ön plana yeni koşullara uyum sağlama kapasitesi yüksek olan ve bu yüksek kapasiteyi kısa zamanda etkili çözümler üretebilen bir karakteristikle açıklama eğilimindeler. Bu tip bir yeteneğe sahip olan insanları hem başarılı buluyorlar hem de bu tip insanlarla yakın olma konusunda daha pozitif bir eğilime sahipler:

- *Gülçin (35) : Boş zamanlarımda etrafımda parlak ve yetenekli insanların olması, onlarla zaman geçirmek hoşuma gidiyor:*
- *Mülakatçı: Parlak? Yani zeki insanlar mı?*
- *Gülçin: Zekâ denir mi bilmiyorum ama zorluklar karşısında sızlanmak yerine çözüm getiren insanları seviyorum.*
- *Mülakatçı: Ya iş yaşamında?*
- *Gülçin: Kesinlikle, bu tip insanlarla çalışmak da çok daha kolay.*

Esnek istihdam ekonomisinde kariyer şekillendiren ve finans sektörü gibi kısa vadeli dalgalanmalara karşı hassas bir sektörde çalışan profesyoneller zaman içinde zekâ ve adaptasyon arasında güçlü bağlar kurmaktadır. “İş bitirici olmak” terimi itici bulunsa da çabuk karar verebilme, işin duygusal ağırlığına aldırmaıp meselenin özüne odaklanabilme “parlak” insanların özelliği olarak görülen bir tema olarak belirlemekte. Başka bir deyişle pragmatik bir mantık etrafında kurgulanan zekâ önemli bir değer taşımakta. Ahmet (37) çok bilgili ve eğitilmiş olsa da sebat edemeyen ve zorluklar

karşısında tepki veremeyen bireylerin zeki olarak tanımlanamayacağını savunmakta: *“Bana sorarsan zekâ sayfalarca şey bilmek değil bunu harekete geçirebilmektir; yani bildiklerin seni pasif yapıyorsa başarılı olamazsın ki...”*. Adaptasyon gücü etrafında kodlanan zekâ beraberinde kişisel başarı hikâyeleri ile birlikte kullanılmakta. Buna göre soyutlamaya dayalı eleştirel bir düşünce biçiminden çok pratik sorunları çözmeye dayalı bir düşünce yapısı katılımcılar tarafında yüceltilmekte. Katılımcılar her ne kadar genel kültür ve akademik yetkinlik konusunda açık negatif ifadelerden kaçınırsalar da kısa vadeli belirli bir pragmatizm içine yerleşmeyen, zor elde edilip sosyal ilişkilere doğrudan tahvil edilemez olduğunu düşündüğü bilgiye karşı mesafeli davranmaktalar. Bilgili olmak, onu pratik olarak başarılı işlere dönüştürebilen bir zekâ anlayışıyla beraber yürümektedir. Toplumsal ve politik olgulara derinlemesine bir eleştirel bakış ya da Michelé Lamont’un deyişiyle *un sens critique* (Lamont 1992: 92) katılımcıların zekâ, bilgi, başarı ilişkisini kurdukları temaların bir parçası olmamakta. Bunun yerine entelektüel akıl oyunları, eğlenceli problem çözme durumları, teknik beceriyle üstesinden gelinebilen sorunlar, katılımcılar açısından zekânın kültürel kodlanmasında daha anlamlı bulunmaktalar. Dinamik ve başarılı görünmenin kariyer ve sosyal ağlar için çok önemli olduğu bir ilişkiler bütünü içinde zekânın kendisi de doğrudan dinamik bir başarı hikâyesinin parçası olduğu ölçüde değer kazanmakta.

Her ne kadar toplumsal pozisyonunu büyük oranda eğitim kaynaklı dikey hareketliliğe borçlu olsalar da akademik alana ait olduğunu düşündükleri “soyut düşünce” ile aralarına mesafe koyan katılımcılar hizmet içi eğitimde aldıkları “problem çözmeye” yönelik kavramları sıklıkla kullanmaktalar. Gülçin (35): *“Kişinin diploması belki işe girerken ona avantaj sağlıyor ancak ondan sonrası zorlu iş yaşamında kendinizi nasıl adapte edeceğinizle ilgili. Çok iyi bir okuldan çıkmanız parlak birisi olduğunuzu göstermez”*

Ahmet (37): *“Çalışma hayatında iş arkadaşlarıyla yaratacağın sinerji ile problemleri hemen çözmek gerekir. Kitap okumasa bile bunu yapan insan gerçek zekâyı sahiptir.”* Kitaplardaki gereksiz bilgilerle kafasını meşgul ederek gerçeklerden

kaçan insan stereotipi, özellikle kariyerinin ortalarında bulunan başka bir deyişle kazanması gereken hedefler çok olan genç profesyonellerde sıklıkla karşılaşılan bir kültürel mantık olarak karşımıza çıkmakta.

3.3.2.2. Başarı ve Kendini Geliştirme Öyküsü Olarak Zekâ

Zekânın kültürel kodları açısından karşımıza çıkan ikinci ilintili tema ise zekâ ile başarı öykülerinin birleştirilmesidir. Bu noktada başarı öyküsünün kendisi, sondan başa gelen bir mantık içinde onu önceleyen zekânın varlığına delil olarak kullanılmakta. Parasal kazanç ve yönetsel etkinlik üzerinden yazılan başarı hikâyeleri, yukarıda tartıştığım pratik olana ilişkin bir mantığı zekânın içeriği olarak devreye sokmakta. Bu kültürel mantığa göre, hedeflerini net olarak belirleyip ona etkili bir şekilde ulaşma, kendini gerçekleştirme ve başarı, parlak insanların temel özelliği olarak kutlanmakta. Özel bir kredi derecelendirme şirketinde uzman olarak çalışan Hakan'a (43) göre boş zamanlarında yanında görmek istediği insanlar *"hayattan beklentileri net olup bunu başarmak için emin adımlarla ilerleyenler"* olarak tanımlanabilir: *"Kendim böyle miyim bilmiyorum ama fiziksel ve mental olarak hayattan ne istediğini bilen, kendine sınır koymayan insanlar hep başarılı oluyor. Bu tip insanlarla zaman geçirmeyi de daha çok seviyorum çünkü zekiler ama akıllı görünmek gibi bir kompleksleri yok"*.

Başarı ile ilintili olarak kurgulanan *merak* kavramı da hedefleri olan birinin zekâsının kaynağı olarak gösterilmekte. Bu noktada hobi ve diğer kültürel aktivitelere yansıtılan merak, aktif olarak yeni heyecanlar ve hedefler arayan bir kişilik özelliği olarak yüceltilmekte; herhangi somut bir hedef ya da pragmatizmle kuvvetli bağları kurulmayan merak küçümsenmektedir. Diğer yandan problemleri çözme yeteneğini arttıran bir merak zeki insanların temel özelliği olarak görülüp yüceltilmekte. Özgür (38) *"Bazıları vardır mesaisi bitti mi eve gidip yatana kadar televizyon seyrederek. Bu tip bir insan Einstein olsa ne değişir ki? Ha demek istediğim ille lüks arabalar ve yatlara sahip olmak değil. Ama etrafındaki problemleri çözebilen insanlar heyecanla soru soranlardır"*.

Parasal üretici toplumsal kesimlerde Bourdieu'nun analizlerine paralel olarak zekâ, bir kültürel kategori olarak "yetkinlik" şeklinde algılanmakta. Hatta pek çok katılımcı diğer kategoriye karşı antipati beslemekte olduğunu gizlemiyor. Diğer kategori gerçek yaşam için bir şey yapmadıklarını düşündükleri züppe entelektüel kimliğinin bir boyutu olarak tasarlanmakta. Bu tasarının kuvvetli olduğu katılımcılar genellikle saldırgan kariyer anlayışına sahip dikey hareketli erkekler.

Kültürü teknik yetkinlik seviyesinde algılayan katılımcılar bu değerlerle iş yaşamında çok vurguladıkları dürüstlük, adaptasyon, problem çözme, grup çalışması gibi özelliklerle kolay bağlantılar kurmaktalar. Bunun aksine klasik soyutlama ve evrensellik üzerine kurulu olan kültürel sermaye hoş görülse de gerçekte asosyal bir karakterin yansıması olarak görüldüğünden negatif karşılanmakta. Kültür üreticileri ve para üreticileri arasında işaret edilen bu ayrım yeni olmasa da yeni ekonominin yüksek adaptasyon ve güncelleme talep eden emek anlayışının etkileri ile daha da polarize olmakta.

Katılımcılar *eleştirel zekâ ve adaptasyon zekâsı* arasındaki ayrımı belirlerken kendine yönelik bir övgüden çok beraber olmayı sevdiği, saygı duyduğu insanların özelliklerine gönderme yaparak tanımlamaktalar. Katılımcılar arkadaşlarını, beraber olmaktan zevk aldıkları insanları, tanımlarken sıklıkla zekâ kavramına başvurmakta (zeki insanlar, çok zeki bir insan, etrafımda zeki insanlar olmasını isterim). Zekânın içeriği doldurulduğunda ise belirgin bir ayrım gelişmektedir. Katılımcıların büyük kısmı zekâyı farklı durumlara adapte olabilen yetkinlik becerisi olarak tanımlama eğilimindedir. Sosyal bilimler ve sanat alanına hâkim eleştirel zekâ göstergeleri genellikle dışlanmakta. Hatta bu tip zekâ anlayışı gerçek hayatta karşılığı olmayan ve gereksiz olarak algılandığı için bu tip bir yetkinliğe referansta bulunan kültürel öğeler "entelektüel kibir" olarak negatif bir yaftalamaya maruz kalıyorlar. İlk bakışta daha az keskin gibi görünen kültürel sermaye öğeleri, yakından bakıldığında kendine özgü bir mantık etrafında şekillenmekte. Bu genel şekillenmeye uygun bireylerle arkadaşlık yapmak toplumsal ağın parçası olmanın temel dinamiklerinden biri haline gelmekte.

Bireysel spor ve hobilerle girilen ilişki de, bu tip bir adaptasyon zekâsının parçası olarak görülüp (hazır olma, kendine bakma, adapte olma, takım çalışması, problem çözme vs) yüceltilmekte. Özel bir şirkette menkul kıymetler danışmanı olarak çalışan Arda (38) sporun hiçbir zaman sadece spor olmadığını gösterirken, boş zaman aktivitesi, kariyer başarısı ve adaptasyon kabiliyeti arasında bağlantılar kurmakta ve düzenli olarak yaptığı yelkencilik sporundan örnek vermekte: *“Şimdi insanlar maça gidip saatlerce oynayanları seyrediyorlar... Oysa küçük bir teknede rüzgâra ve dalgalara karşı takım olarak mücadele vermek ve bir şeyleri başarmak sadece tekneyle sınırlı kalmıyor, hayatına da yansıyor. Takım arkadaşlarım hep alçakgönüllü ama başarılı kişiler.”*

Esnek istihdam ekonomisinin temel prensiplerinden olan kendini sürekli güncel ve hazır tutma beraberinde, takım çalışmasında başarılı, hızlı düşünen ve adaptasyon yeteneği yüksek olan bireyleri talep ettikçe, ekonomik hayat ve kariyer baskısı, kültür ve zekâ üzerine geliştirilen “oyun mantığına” yansıtmakta. Yöntemsel açıdan bakıldığında sadece boş zamanın nasıl geçirildiğine dair sorular üzerine kurgulanan bir çalışma kültürel tanımlamalarla onlara yönlendiren fail davranışları arasındaki bağlantıyı etkili bir biçimde gösterememekte. Arda’nın örneğinde olduğu gibi yelken sporu sadece sosyal prestij sağlayan bir hedef aktivitesi değil, aynı zamanda tatil dönüşü ofis yaşamındaki başarıya yönelik davranışları da şekillendiren bir aktivite olarak anlaşılmakta. Bu yüzden failin toplumsal hedefleri ile moral ve kültürel hiyerarşisi arasında bağlantı kurmayan bir çalışma her ne kadar kültürel sermayeyi güncel toplumsal hudutların belirlenmesinde ve resmedilmesinde önemli bir kavramsal araç olarak kullansa da esnek istihdam ekonomisinin kaygan toplumsal ilişkilerinde fazla zayıf bir analitik nitelik gösterebilmekte. Bu yüzden bir envanter ya da nihai yatırım yapılan metalar bütünü olarak kurgulanan kültürel sermaye kavramını toplumsal dışlamanın her boyutunda aynı şekilde operasyonelleştirmek ciddi sorunlara yol açabilmekte. Buna karşılık failin kültürel ve moral olarak aldığı pozisyonları sosyal çevresi içine yerleştirecek daha esnek bir yöntemsel bakış açısına olan ihtiyaç giderek artmakta. Yüksek statü sinyallerini görece olarak sabit bir envanter olarak görmek yerine

toplumsal ağın dinamik ilişkilerindeki konumlanışı bağlamında ele almak elimize daha anlamlı bir inceleme kavrayışı sunma potansiyeline sahipler (Lamont 1992: 128).

3.3.3. Kültürel Beğenin Dışlayıcı Dünyası

Katılımcıların toplumsal statü ve pozisyonlarını vurgulayan kültürel semboller çoğunlukla estetik tercihlerden türemektedir. Estetik tercihler kendilerinin “bir şeyi yapmanın veya ondan keyif almanın incelikli ve anlamlı biçimleri olarak ifade edilmektedir (yemek yemek, müzik dinlemek gibi). Katılımcılar içinde özellikle kadınlar iyi ve kötü lezzet ve estetik anlayışı üzerinden çizilen sembolik sınırlara vurgu yapmaktalar. Araştırmanın öncelikli hedefi toplumsal cinsiyet ve kültürel sermaye arasındaki ilişki olmasa da dışlayıcı kültürel öğelerin yoğun olarak vurgulandığı ev dekorasyonu ve gourmet kültürü gibi alanlarda kadınların daha ilgili oldukları görülmekte. Bunun önemli bir nedeni ataerkil toplumsal kodların bir sonucu olarak profesyonel yönetici sınıf üyesi olsa da kadınların onur ve prestij sembollerinde, hala evin yönetilip şekillenmesinin merkezi bir rol oynadığı söylenebilir. Kendileri kariyerin getirdiği sınırlılıklar nedeniyle evde çok zaman geçirmeyip ev içi emeği büyük oranda ücretli emekten talep ettikleri halde, evlerinde olan biten hakkında tam bilgi sahibi olmayı önemli görmekteler. Fiziksel olarak ev içi emeğin büyük bir kısmı başka bir kadın tarafından sağlansa da evin tasarımı ve toplumsal ağ içindeki estetik konumlanışı dikkatle takip ettikleri bir alan olmakta.

Özel bir bankada mali analist olarak çalışan Gülçin (35) çok detaylı olarak tasarlanıp döşenmiş bir dairede yaşıyor. Mutfak ile oturma odası tasarımı aynı tarzda olmasına dikkat edilmiş ve bolca aksesuarla desteklenmiş. Evde doğrudan ışık yerine, yansımali ve yumuşak ışık kullanılmış. Yaşamının amacı hakkında konuşurken Gülçin temel amacın estetik tercihler ve incelik olduğunu söylüyor. Bu noktada estetik tercihler büyük oranda dekorasyon ve gourmet kültürü etrafında toplanmakta. Dekorasyon ve gourmet alanında katılımcının oldukça fazla ve güncel bilgisi bulunmakta ve bu bilgiyi *Maison Française*, *Home Beautiful* ve *Country Home* gibi dergileri takip ederek taze tutmakta. Bahsettiğim dekorasyon dergileri sadece bilgi

kaynağı olarak işlev görmemekteler. Bunun yanında Gülçin'in oda tasarımı gereği dikkatlice yerleştirilmiş oldukları için dekorasyonun bir parçasını oluşturmaktalar.

Gülçin birlikte olmayı tercih ettiği insanları tanımlarken estetik tercihler arasında keskin ayrımlar yapmakta ve kültürel dışlayıcı sermaye anlayışının tipik özelliklerini sergilemekte: *“Benim için en önemli şey hayatta karşılaştığın şeylerden ince keyifler almak. Kastettiğim, mesela yemek yerken, evde zaman öldürürken, ya da dışarıda gezerken mutlaka yaptığımız şeylere estetik bir şeyler katmalıyız ve onlardan güzel ve uyumlu bir biçimde keyif almanın yollarını bulmalıyız. Tabi ki bunu yapmanın tek bir yolu olduğunu söylemiyorum. Farklı yollar seçebilirsiniz ancak seçtiğiniz yol sizin inceliğinizi ve hayata bakışınızı göstermeli. Ben şahsen bunu gösteren insanlarla olmayı tercih ediyorum”*.

Kültürel dışlayıcı estetik referanslara sahip bireyler her referansın muhtemel toplumsal bağlantıları hakkında güçlü bir “farkındalığa” sahipler. Belirli bir koltuk takımı için hangi doku kumaşın uygun olacağı, belirli bir toplumsal ortama uygun giyim ve makyaj, oturma odasının tasarımında ışığın dikkatli kullanımı, bu katılımcılar için bireylerin toplumsal arka planları ve kapasitelerini anlayabilmek açısından merkezi bir rol oynamakta. Yaşamın içinde kodlanmış iyi ve kötü beğeni sürekli bir toplumsallaşma sürecinin içinde işlev görmektedir. Bourdieu’nun adlandırdığı gibi bu tip bir “kültürel yetiştirme” (cultivation) kültürel yetkinlik ile failin toplumsal pozisyon alımı arasındaki dinamik ilişkiyi anlamak üzerine kurulmakta (Bourdieu 1996: 68-72).

Gülçin için yeni tanıştığı birinin toplumsal konumu açısından en bilgi verici olan şey onun estetik tercihleri ve kendi deyimiyle “saygıdeğer bir hayatı” olup olmadığını gösteren küçük detaylar var; *“Country tarzını seviyorum ... Tabi başka insanların bu tarzı sevmesi gerekmez; başka tercihleri de olabilir; pop tarzı, minimalist ya da art deco. Ancak bu tercihler etrafınızda olan bitenden keyif aldığınızı göstermeli. Bu yüzden özensizce yaşanılan şeylerden hoşlanmıyorum”*.

Katılımcı oldukça iyi planlanmış ve ağır bir konuşma tarzını takip ediyor; kavramlar ve tarzlardan bahsederken ses tonu güvenli ve iyi dengelenmiş. Özellikle estetik tercih ve ekollerden bahsederken formel bir üslup kullanıyor. Bunun yanında ses tonunun kişinin bilgi ve görgüsünü ortaya koyan bir şey olduğunu söyleyerek bu konuda oldukça dikkatli olduğunu ifade ediyor. Bir başka deyişle saygınlığın içini dolduran anlamlı tanımlamalar ve bunu ortaya koyan davranış kalıpları en ince boyutuna kadar failin toplumsal pozisyon ve “onur duygusunu” belirlemekte. Sorun sadece estetik ve moral değerlerle ilgili formel bilgi sahipliği değil, aynı zamanda bu sahipliği dengeli bir şekilde vurgulayan davranış biçimleri (beden ve ses kullanımı başta olmak üzere) halini almakta (Goffman 1951: 300-303).

Elif (32) uluslararası bir bankada mali analist olarak 5 yıldır çalışmakta. Ebeveynleri de finans sektöründe yüksek kademelerde yöneticilik yapmışlar. Bu yüzden görelî olarak yerleşmiş yüksek-orta sınıf bir burjuva ailesinden gelen Elif’in kendi toplumsal hiyerarşisinin ikinci kuşağı olduğu söylenebilir. Başta dekorasyon ve gourmet bilgisi olmak üzere¹¹ Elif’in kültürel sermaye yatırımı büyük ölçüde derinleşmiş estetik alan içinde yer almakta. Yine de kendisi bu estetik tercihlerin gündelik yaşamdan tamamen kopuk bir nitelik taşımaması gerektiğini savunuyor. Ona göre estetik “dünyadan kopuk” bir tercih değil, tam tersine günlük yaşamın ve iş yaşamının pratik gereksinimleri içine yerleşip uyumlu olarak yaşanması anlamına gelmekte: *“Yaşadığım mekânda¹² kullandığım mobilya ve aksesuarın yaşamın bir parçası olması gerektiğini*

¹¹ Kadın katılımcılardan estetik alana yüksek yatırım yapanlar büyük oranda estetik tercihlerini dekorasyon, giyim ve yemek kültürü üzerine inşa etmekte. Buna karşılık erkek katılımcılar bu alanda bilgili kadınlardan hoşlanmakla birlikte temel yetkinlik düzeylerini bilim, sanat ve tarih üzerine kurgulamaktalar. Kültürel sermaye ve toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımı ile ilgili olarak ev içi ve ev dışı sermaye yatırımı bu noktada rollerle uyumlu bir davranış sergilenmesine yol açmakta. Bu konuda Fransız ve Amerikan üst-orta sınıf burjuvasının karşılaştırmasında Lamont benzer bulgulara ulaşmıştır. Bkz; Lamont Michele (1992), *Money, Morals and Manners: The Culture of the French and American Middle Upper-Middle Class*, University of Chicago Press, Chicago.

¹² Katılımcı estetik tercihler söz konusu olduğunda özellikle “mekan” terimin tercih etmekte. Kelimenin sembolik anlamına bakıldığında ise estetik kaygının merkezi bir yer tuttuğu görülmekte: Benzer bir biçimde mekan kelimesi dekorasyon ve tasarım dergilerinde de çok sık kullanılan bir terim olarak fiziksel alanın estetik yargıyla yeniden kurgulanmasını yansıtmakta. Mekanın ışığı, mekanın rengi, mekanın enerjisi gibi terimleri sıklıkla gördüğümüz bu kullanım biçimi kelimelerin sözlük karşılıklarından farklı sosyal bağlara sahip olduğunu göstermekte.

düşünüyorum. Ergonomik kullanım tabi estetik kaygılardan bağımsız yaşamak demek değil. Ergonomik olacağım diye salonu çek-yatla döşemenin alevi yok. Bunun yerine pratik kullanım ve ince zevk arasında hassas bir denge gözetmeli.”

Kültürel ikilik üzerine kültürel yatırım yapan katılımcılarda işlevsellik ve estetik arasındaki ayrım sık vurgulanmakta. Bununla birlikte Parizyen burjuvazinin vurguladığı bir biçimde (Bourdieu 1996: 260-262) estetik kaygıların lehine işlevselliğin dışlanması gibi kaygılar katılımcılar arasında kültürel dışlayıcılığı en net gösterenlerde dahi bulunmamakta. Bunun yerine katılımcılar işlevsel kullanım ile estetik beğeni arasında birbirini besleyen bir denge takip edilmesi gerektiğini vurgulamaktalar. Bununla birlikte, Weberyen stilleşme kavramının ipuçlarını verdiği gibi¹³ “saf işlevsellik” ya da Gülçin’in deyimiyle “eşyanın özensiz kullanımı” estetik öğelerin dışlama sembolleri olarak işlediği durumlarda pejoratif anlamlarla dolu olarak kullanılmakta.

Bu noktada katılımcılar işlevsellik ile estetik kaygı ve beğeni arasındaki dengeyi kurduğuna inanılan kişilere saygı duyduklarını gizlememekteler; *“Temel mesele evi pahalı ve ağıdalı takımlarla doldurmak değil... Tabi çek-yat almaktan da bahsetmiyorum. Önemli olan bu ustaca dengeyi bulan bir dekorasyon anlayışında”* sözleriyle kendi estetik anlayışını savunan Gülçin aynı zamanda ağıdalı bulduğu klasik dekorasyon anlayışından da hoşlanmamakta. Ona göre ev yaşanan bir yer olmalı. Başkalarına şov yapmak için değil yaşamınızı iyileştirmek için tasarlanmalı. Kısacası katılımcıların ev dekorasyonu etrafında şekillendirdikleri estetik anlayışları bir yandan alt orta sınıf yaşantıyla belirgin ayrımlar yaparken, yeni zengin olarak algıladıkları bol paralı dekorasyon anlayışına olan olumsuz bakış açılarını barındırmakta. Elif şöyle açıklıyor: *“Dekorasyonda en ufak ayrıntı çok önemlidir ve denge tutturmak beceri ister... Bir kişinin mekânını ziyaret ettiğimde yaşamın pratikliğini zevkle nasıl bir araya getirdiğine bakarım. Renkler ve desenler sırtıyor mu; yoksa uyum o kişinin doğal olarak sağladığı bir şey mi buna dikkat ederim. Bütün bu şeylerden bir sürü bilgi alabilirsiniz;*

¹³ Stilleşmenin çıplak parasal ilişkileri vurgulayan zorunluluk ilkesiyle moral ve estetik kaygıların vurgulandığı prestik dünyası arasındaki açıklığı yaratan kültürel tüketim pratikleri olarak tanımlanması. Max Weber (1978), *Economy and Society*, Vol:1 Berkeley, University of California Press.

mekânın tasarımı kullanım ve zevk arasında hoş ve doğal bir dengeye mi sahip yoksa öylesine bir araya gelmiş şeylerden mi oluşuyor. Türk halısı, floresan ışık ve plastik masayı bir araya getirip de oda yapabilirsiniz.”

Kültürel sermaye yatırımı estetik dışlayıcılık üzerinden yapan katılımcılar dahi kendilerini “ağdalı estetik” olarak tanımladıkları tercihle basit pratik kullanım arasında bir noktaya yerleştirmekteler. Bu pozisyondan bakıldığında, yaşam alanının içerdiği malzeme ve eşyaların birbiriyle estetik uyumu büyük önem kazanıyor. Dekorasyon estetiğinin kendinden çok ev tasarımının içerdiği estetik uyum ön plana çıkıyor. Bu açıdan bakıldığında katılımcıların negatif anlamlar yükleyerek sürekli tekrarladıkları plastik masa-sandalye, çek-yat, çıplak ampul saf pragmatik mantığı, başka bir deyişle “zorunluluk mantığını” gösteren alt sınıf sembolleri olarak ortaya konulmakta. Özel bir sigorta şirketinde 5 yıldır uzman olarak çalışan Selda (34) kültürel derinliği olmayan insanların ne kadar paraları olsa da, gösterişle “çıplak kullanım” olarak tanımladığı işlevsellik¹⁴ arasında gidip geldiklerini iddia etmekte: *“Bütün bu estetik tercihler tonla para gerektirmiyor ki”* diyerek estetik dünya ve parasal zorunluluk dünyası arasında ayırım getiren Selda devam ediyor: *“İnce bir yaşam tarzını pahalı olmayan ustaca seçimlerle de takip edebilirsiniz. Estetik bir para meselesi değildir”*.

Max Weber’in belirttiğine paralel olarak parasal güç ilişkilerinin dünyasıyla kültürel beğeni dünyasını birbirinden ayıran sembolik yapılar aynı zamanda işlevsellik ile estetik arasında belirli bir ilişkiyle örülmüş ikilik yerleştirmekteler (Weber 1978:120). Toplumsal statü kazanımı amaçlayan toplumsal pratikler ve bunlara eşlik eden beğeni şemaları iktisadi zorunluluk ilişkileri ve bu ilişkilerin biçimlendirdiği toplumsal hiyerarşiyi estetik ve moral içerikli bir değerler sistemiyle yer değiştirerek örtmekte;

¹⁴ Bu noktada katılımcılar kendilerini sürekli olarak orta direk olarak tanımladıkları alt-orta sınıf fraksiyonundan ayırma ihtiyacı hissetmekteler. Orta direk sadece parasal anlamda farklılaşarak pozisyon alınan toplumsal hududu temsil etmiyor. Aynı zamanda katılımcıların parçası olduğu hızlı adaptasyon yeteneği gerektiren iş dünyasının enerjisine sahip olmayan geleneksel durağanlığa sahip bir mantığı da temsil etmekte. İlginç bir şekilde “orta direk” kavramıyla “memur zihniyeti” bir arada kullanılıyor. Hatta bu ikim kavramın birlikteliğinden estetik anlamda negatif tercihler de çıkmakta. Örneğin “kahverengi tonlarda memur gibi giyinmek” ya da “memur gibi ev döşemek” katılımcıların sıklıkla kullandığı betimlemeler.

sonuç olarak failin yaşamını stilize eden toplumsal pratikleri anlamlı bir bütünlük içeren davranış eğilimlerine dönüştürmekte¹⁵. Katılımcıların konuşmalarında vurguladıkları şekliyle “estetik yargı” parasal ilişkilerin üzerinden tanımlanan iş yaşantısı ile “para dışında şeylerin farkına varma becerisi” üzerinden tanımlanan estetik yaşantı ve deneyim arasındaki açıklık çoğunlukla bireylerin kendilerini estetik ve moral tercihlerle iş yaşantısının kaba güç ilişkilerinden uzaklaşmak olarak adlandırdıkları bir kimliğin kurucu ögesi olmakta. Parasal güç ilişkilerinin “kaba” dünyasıyla kendi estetik tercihleri arasında bir açıklık yaratmaya çalışan katılımcılar işinde başarılı olmakla “yaşamdan zevk almanın” tamamen farklı şeyler olduğunu söylemekte ve estetik kopuş kabiliyetinin kendi sınıfsal konumlarının kültürel boyutta onaylanması olarak görmekteler. Böylece estetik yargı ve sindirme failin “gerçek hayatın” hiyerarşisinden farklı başka bir ilerleme ve gelişmenin delili olarak ileri sürülmekte.¹⁶ Weberyen stilleşme kavramını takip eden Bourdieu üst ve üst-orta burjuvazinin diğer toplumsal sınıflardan ya da sınıf fraksiyonlarından kendini farklılaştırırken belli bir “değilleme” mantığı güttüğünü savunmaktadır. Buna göre vulgar toplumsal hiyerarşi ve dominasyon anlayışı sembolleri olarak görülen ekonomik ve parasal gücü değilleyen burjuvazi bu mantığı, günlük yaşamın zorunluluk ilişkilerinden bağımsız olarak kurulduğunu iddia ettiği kültürel yetkinlik ve ruhsal gelişim gibi temelde estetik ve moral semboller ve pratiklerle değiştirmektedir. Bu tip bir değilleme ve yer değiştirmeye burjuvazi sınıflar arası hiyerarşiyi moral ve estetik kodlarla yeniden üretmekte ve aynı zamanda görünmez kılmaktadır. Bahsi geçen estetik ve moral kodlar beraberinde eğitim, sanat ve spor gibi alanlara yapılan yatırıma dönüşerek somut

¹⁵ Weber’in formülize ettiği stilleşme ve toplumsal pozisyonlar arasındaki (*Stände*) arasındaki ilişkiyi toplumsal alan ve pratikler bağlamında bir sınıf analizi için bkz. Pierre Bourdieu (1985), “The Social Space and the Genesis of Groups” *Theory, Culture and Society*. Vol: 14, 728-730.

¹⁶ Günlük hayattan kopuk estetik yargı ifadesinin toplumsal hiyerarşinin biçimlenmesindeki merkezi rolünü Bourdieu şöyle özetlemekte: *...Burjuvazi neyin satın alınabilir olduğu ya da olmadığı; faydacılığa dayanıp dayanmadığı gibi ikilikler inşa ederken... ofis yaşantısı ve ev yaşantısı, çalışma günleri ve tatiller, iş ve duygu, sanayi ve sanat, ekonomik zorunluluklar dünyası ve artistik özgürlük dünyası gibi ikilikler yaratmaktadır... Bu bağlamda, sadece estetik kaygılarla seyretme çıkarla dolu bir dünyanın hiyerarşisi yerine ahlaki başka bir hiyerarşiyi koymaktadır...Zorunlulukla aramıza koyduğumuz uçurum büyüdükçe yaşam-tarzı Weber’in betimlediği bir biçimde yaşamın stilleşmesi haline gelmektedir.* (Bourdieu 1996: 55)

sınıfsal hudutların çizilmesinde rol oynamaktadır (Bourdieu 1996: 171). Değilleme sürecinin önemli sonuçlarından biri, ekonomik sermaye ve nesnel kaynak dağılımı etrafında kurulan toplumsal hiyerarşi ve buna bağlı tahakküm ilişki ve yapılarının üstünün örtülerek gizlenmesidir. Kültürel yetkinliğe ulaşmak için kullanılan ya da kullanıldığı varsayılan öğelerin yerleşimi aslında toplumsal uzamda konumlanan sınıf aidiyetinin vurguladığı bir kültürel yordamlar, teknikler ve kaynaklar toplamıdır. Kültürel yordamlar, teknikler ve kaynaklar, bu toplamı kolektif olarak deneyimleyen benzer toplumsal konuma sahip bireyler etrafında aynı deneyimin parçası olmaktan kaynaklanan bir ortak yatkinlikler sistematığı şekillendirirler. Bu yatkinlikler sistematığı ise - bilinçli ya da bilinçsizce – neyin iyi ya da kötü, neyin güzel ya da çirkin, neyin uygun ya da uygunsuz olduğuna dair toplumsal bağlamla bitişik bir ortak kimliğin oluşmasına yardımcı olurlar. Bir noktadan sonra bu kültürel ve moral hatlar, ortak toplumsal konumu paylaşan bireyler açısından kendi konumlarına ekonomik olarak yapılan vurgudan çok daha anlamlı açıklamalar mantığı olarak gelmeye başlar. Bu tip toplumsal hudut çizimi mekanizması belirli bir toplumsal konumu işgal etmenin şartı ekonomik değil, moral ve estetik gelişmeyle alakalı görülmeye başlanır ve bu tip bir üstü örtülü üstünlük mantığı, toplumsal hiyerarşinin başka bir bağlamda yeniden üretilip kamufle edilmesine yardımcı olmaktadır. Yukarda tartıştığım nedenden ötürü Bourdieu sermayenin başka dolayılara aktarılıp bir meşrulaştırma mekanizmasına dönüşmesini, sembolik sermaye ya da “reddedilmiş sermaye” olarak adlandırmaktadır (Swartz 1997: 91). Gülçin bu tip bir mekanizmayı akla getiren detaylı bir betimleme yapmakta: *“Ben açlığımı bastırmak için yemek yemem; ya da üstümü örtmek için elbise giymem. Sonuçta açlığını bastırmak için peynir ekmek de yiyebilirsiniz. Oysa sofra kültürü bundan farklıdır. Sofra kültürü basitçe yemek yemek olarak görülemez çünkü başka şeyleri de göz önüne alarak tasarlanır. Basitçe yemek yeme gourmet kültürünün sadece çok küçük bir bölümüdür. Oysa ben bir yemek daveti verdiğimde servisten tut aksesuarlara, yemeğin sunum estetiğinden etraftaki ışık ve müziğe kadar pek çok şeye dikkat ederim”*. Benzer bir şekilde Elif *“ağızına bir şeyler tıkmak”* olarak tanımladığı fast food tarzı kültürle bir estetik deneyim olarak sofrasız kültürü arasında dışlama ilişkisi kurarak

zorunluluk mantığıyla mesafe koyduğu ölçüde öz saygıyı estetik ve moral kodlarla ifade etmektedir: *“Sofra kültürü aslında iyi yapılırsa bir sanat gösterisi gibidir. Bunun keyfini alabilen insanlarla yemek yemek bana zevk veriyor”*.

Dolaysız pratik zorunluluk ilişkileri ve beğeni kalıplarının “çıkar gözetmeyen” bağımsızlığı (mesafesi) arasında kurulan sembolik ayırım, failin sosyal konumunu vurgularken bir tür doğallık ve tarafsızlık savı üretmesine yardımcı olmakta. Söze konu tarafsızlık ve doğallık savı akabinde bu sava sahip olan ve olmayanlar arasındaki ayrımı üreterek toplumsal hiyerarşinin meşrulaştırılmasına yardımcı olmakta. Beğeni (dekorasyon, gourmet, müzik, giyim vs) ve parasal zorunluluk (kariyer ve mesleki başarı, esnek istihdam) mantığını temelde yönetme ve şekillendirme çabası içindeki bu zorlayıcı mekanizma, sınıfsal konumlar arasında oluşan sınırların sadece vurgulanmasına değil aynı zamanda meşrulaştırılmasına yol açmakta. Sınıflar arası ayırım dilini beğeni düzeyinde kontrol eden bu dil aslında Bourdieu’nun ideoloji yerine kullandığı sembolik şiddet kavramına uymakta; kültür, meslek, sosyal sermaye ile biçimlenen çünkü alanların güç ilişkilerinin kontrol edilmesine ve stilize edilmesine yardım etmekte (Bourdieu 1998: 120-121). Sembolik şiddeti kontrol etmenin önemli avantajlarından birisi sembolik evrende kurulan yargı ve tanıma & dışlama ilişkilerinin gerçek hayattaki sosyal ilişkilere tahvil edilebilir olması ve bu sayede, örneğin nesnel kaynak dağılımı üzerinde elde edilen meşruluk dili ile mevcut hegemonik tahakküm dilini yeniden üretmektir. Toplumsal ilişkilerin bu yeni okuma biçimi beraberinde sınıf içi ve sınıflar arası ilişkilerin dilini etkilemekte ve sembolik dili elinde bulunduran gruplar, sınıflar arasında kurulan tahakküm dilini kontrol etmektedirler. Sembolik şiddeti elinde bulunduranların bu sembolik dili beraberinde zorlayıcı olmak yerine yargılayıcı (makul olan ve olmayan) değerlendirme mekanizmalarını kontrol ettiği için bir tür “tanıma sermayesi” (recognition capital) olarak da adlandırılmaktadır (Bourdieu 1998: 102). Dikkatli bakıldığında “tanıma sermayesi” ve onun sembolik etkilerinin toplumsal hiyerarşideki nesnel kaynak dağılımını kontrol eden ve meşrulaştıran pratikleri, Max Weber’in *karizma* kavramına oldukça yakındır.

Yukarıda göstermeye çalıştığım doğrultuda beğeni kalıp ve pratikleri ile birlikte parasal zorunluluk ve güç ilişkilerinin reddi, belirli bir kültürel pratik dizisi üzerine yaslanmakta. Başka bir deyişle beğeni yapılarının sembolik dili ekonomik ilişkilere yönelik bir tür sansür vazifesi görmekte ve ekonomik gücü ve boyutu vurgulayan her şey aktif ya da pasif olarak gizli ya da müphem bırakılmakta ve beğeni pratikleri “(nesnel) ...şeyleri açıkça konuşmayı önleyen bir tabuya yaslanmakta” (Bourdieu 1998: 120).

Sevda (35), Maliye Bakanlığında çalışan bir müşavirle evli ve özel sektörde bir bankada portföy yöneticisi olarak çalışmakta, Bostanlı’da üst-orta sınıfı bir mahallede bir sitede yaşamakta. Sevda, mülakatın başlarından itibaren “parayı oraya buraya saçanlara” ilişkin güçlü negatif fikirler duşa vurmakta. Ona göre, *“kendilerini çıplak bir materyalizm gösterisi üzerinden tanımlayıp gösteren”* bu insanlar bütün yaşamlarını *“paranın bayağı bir biçimde gösterilmesi”* üzerine kurmaktadır. *“Bu tip insanları her yerde görebilirsiniz; pahalı marka şeyleri sırf kendilerini daha iyi hissetmek ve gösteriş için alıyorlar. Onlara göre pahalı marka şeyler giymek paralarının olduğunu göstermek için gerekli. Ancak bence sadece ne kadar dar kafalı olduklarını göstermeye yarıyor çünkü tek kaynakları çıplak para... Bu zenginlik değil ki”*.

Dikey hareketli “yeni zenginlere” yönelik benzer bir “materyalist gösteriş” eleştirisi, tüketilen ürünlerle onlara yönelen toplumsal pratiğin niteliği üzerinden işlemekte. Zehra (32) bir finansal danışmanlık firmasında yatırım uzmanı olarak çalışmakta aşırı tüketim olarak tanımladığı tüketim pratiklerini *“yaşamının bayağı ve kaba bir yolu”* olarak tanımlamakta. “Bayağı” yaşamla arabalara yönelik materyalist tutku arasında kurguladığı ilişki bu noktada aydınlatıcı bir nitelik göstermekte: *“Biliyorsunuz, bu arabalar (BMW, Range Rover vs) oldukça pahalı ve alması zor; ama onlardan birine sahip olmak imajınızı garanti altına almaz; çünkü onları kıro¹⁷ gibi sürüyorsunuz”*

¹⁷ Materyalizmi sembolik ve dışlayıcı bir kategori olarak analiz eden tüketim sosyolojisine dair güçlü bir analiz için bkz; Güliz Ger, Russell W. Belk “Accounting Materialism in Four Cultures”, *Journal of*

Bu noktada “ayrıcalıklı” olarak kodlanan kültürel öğelerin yekpare yapısal bir toplumsal mekanizmanın ürünü olmadığını belirtmemiz gerekiyor. Benzeşen tutumlar ev dekorasyonu, boş zaman aktiviteleri, artistik ve entelektüel hobiler gibi birbirinden ayrıksı kültürel pratiklerin belirli bir failin toplumsal pozisyonunu desteklemesi ve anlam vermesi boyutuyla ortaya çıkmakta. Bourdieu’nun savunduğuna paralel olarak bütün bu beğeniye yönelik alt-uzmanlıkların varlığı, beğeni yapılarının ayrıksı ve birbirinden bağımsız olduğu anlamına gelmemekte (Bourdieu 1996: 169). Beğenin yüzeyde ayrıksı gibi görünen mantığı, belirli bir yaşam seçeneğine yatırım yapan toplumsal faillerin pozisyonu ve toplumsal pratikleri itibariyle anlam ve değer ifade eden kodları ve sembolik yapıları doğurmakta. Aynı şekilde toplumsal alanda benzer çıkar ve yönelimlere sahip grupların paylaştığı beğeni kodları benzeşen faillerin zorunluluk dünyasının yanında – belki ondan daha da çok – beğeni, algı dünyasında da ortak grup kimliği üretmelerine neden olmakta. Bu açıdan beğeni, toplumsal alan ve alanlar arasındaki güç oyunun parçası olan ve benzer pozisyonlar almak zorunda kalan toplumsal faillerin üretken yargı ve bakış açılarını destekleyerek gelecekteki toplumsal pratikle ilgili referanslarını da benzeştirmekte ve bir tür sınıfsal hudut çizmekte. Hudutlar belirlenirken yaşam tarzının kendisi, sembol üreten pratikler dizisi olarak yapılaşmış beğeni kalıpları sınıfsal çıkar ve tavırları sistematize eden bir işlev görmekte (Bourdieu 1996: 173). Özetlemek gerekirse, beğeni hiyerarşisini besleyen yatkınlıklar sistematığı benzer toplumsal konumlanmaya sahip failler arasında ortak bir dil oluşturarak bir aidiyet hissi şekillendirmekte ve gündelik yaşamda toplumsal pratiklerle

Material Culture, Vol 4(2). Balkan toplumlarında yapılan araştırma verisi üzerine kurulu olan Berk ve Belk’in analizine paralel olarak mülakat katılımcıları materyalizmi sağlıklı ve ham bir zenginleşme ve batılaşma ihtirası üzerinden tanımlamaktalar. Eleştirini mantığında aslında bahse konu kültürel sermaye ve pratiklerini kimin hak edip etmediğine dair bir sav yer almakta ve bu savla beraber dikey hareketliliği hak edip sindirebilenlerle bunu başaramayanlar arasında keskin bir ayrım çizilmekte. Katılımcılar bu bağlamda “sağlıksız dikey hareketliliğe sahip bu materyalizme yaslanan insanları” kiro olarak adlandırmaktalar. Türkçe argosunda kiro dikey hareketliliğe sahip ancak bunu sindirip yerleşmiş kültürel beğeni kalıplarına uyduramayan yeni zenginleri vurgulamak için kullanılmaktadır. Kelime beraberinde özellikle kürd etnik kimliğine referansla geri kalmış köylülük vurgusu da barındırmakta böylece sınıfsal hudutları vurgulayan sembolizmi etnik ve coğrafi bir yargı üzerine de yaslanmakta. Daha önceleri *maganda* kavramında olduğu gibi ya da daha yeni *apaçi* (daha kentli vurguyla) kavramının vurguladığı gibi kiro kelimesi “nasıl harcayacağını bilmeyen” Seveda (35) grupları negatif olarak vurgulamak için kullanılmakta.

iç içe girerek moral ve estetik kodlarla vurgulanan sınıflar arası ve sınıf içi toplumsal hudut çizgilerinin çizilmesine yol açmakta.

Daha önce de tartıştığımız yeni zenginlere yönelik pejoratif betimlemeleri bir yana koyarsak, katılımcıların kültürel yatkınlıklarının üzerine yaslandığı beğeni hiyerarşisi büyük oranda eğitim ve kariyer olanakları neticesinde finansal kapitalist mesleki piyasada kendilerinin konumunda olmayan ya da bu piyasanın düşük kalifiyeli emeğini oluşturan alt-orta sınıf fragmentasyonunu hedefe almakta. Beğeni hiyerarşisinin dile dökülmesi sırasında sürekli karşımıza çıkan *orta direk* ya da *memur tipi* yaşam tarzı, katılımcıların hudut çizerken temelde hedefe alarak pozisyon oluşturdıkları küçük burjuva kimliğini hedef almakta: *“Yaşamımı orta direğin yaptığı gibi sadece tasarruf ve işlevsellik üzerine kursaydım onlar gibi davranırdım; kendim çekyat kullanır; pahalı mobilyaları misafir odasına koyup kilitlerdim. Odayı da mobilyaları onlara göstermek için açardım. Ancak ben hayatımı küçük zevklerle yaşamak istiyorum; bu yüzden hayatımı evimin en güzel odasında geçiriyorum.”* (Elif 32)

Gülçin (35) ofis yaşamında iyi para kazanan ancak *“zihinlerini sanatın ve edebiyatın ekonomik olmayan dünyasına açma”* konusunda bir enerji ve merak hissetmeyen meslektaşlarını eleştirmekte: *“Bütün bildikleri para biriktirmek. Bu yüzden düşük standartlarda yaşayıp sadece TV izliyorlar”*. Katılımcıların dünyasında kültürel dışlamanın mantığı iki stereotipe dayanarak işlemekte: Birinci stereotip orta direk olarak betimledikleri, pasiflik ve kültürel sıklıkla itham ettikleri küçük burjuvazi. İkinci stereotip ise kıro olarak betimledikleri daha çok kırsal kesim kökenli dikey hareketli yeni zenginler. Küçük burjuvazi kültürel referanslar aracılığıyla basit ve dar kafalılığın yönettiği estetik yoksunluğu üzerinden resmedilirken; yeni zenginleri rafine edilmemiş tüketim hevesiyle kendini belli eden agresif ve sağlıksız bir materyalizm ile suçlanmaktalar. Sevda (35) yeni zenginler olarak kurguladığı kategoriye ilişkin stereotipik mantığı tipik bir şekilde şöyle dışa vurmakta: *“Onları hemen fark edebilirsiniz; pahalı bir Mercedes’i bir eli dışarıda kullanırlarken, kollarında pahalı altın*

Rolex. Belki farkında değiller ama bütün bu üstünlük çabasının altında bence aşağılık kompleksi yatıyor.”

Yukarıda göstermeye çalıştığım gibi katılımcılar toplumsal hudutları çizerken temel bir sembolik ikilik üzerine vurgu yapmaktalar; aşırı tüketim ve maddiyata karşı dengeli/rezerv sahibi bir bakış açısı. Dışarıya yönelik vurgusu yüksek tüketim davranışı “gösteriş” olarak suçlanmaktadır. Bunun tersine doğal ve uyumlu bir tavırla “hayatın tadını çıkarmak” dengeli ve incelikli bir yatkinlik olarak onaylanmakta. Bu noktada sıklıkla bahsedilen kıro adlandırmasının pejoratif niteliği iki boyuta sahip: Bir açıdan bakıldığında terim dikey olarak hareketli kırsal kökenli (özellikle kürt etnik kökene ilişkin referanslar başta olmak üzere) yeni zenginlerin yaşam tarzlarına ve estetik referanslarına gönderme yapmakta. Diğer açıdan ise terim, şehrin çeperlerinde yoksulluk mahallelerinde yaşayan ve potansiyel tehdit olarak görülen geniş gecekondu kitlelerine vurgu yapmakta. Bu çifte boyutuyla kavram kentli profesyonel sınıfın hem hiyerarşik konumlanma ihtiraslarını hem de diğer toplumsal konumlara karşı korkularını barındıran bir sembolik yük taşımakta. Kentli göçmen yoksullara yönelik dışlayıcı mantığın temel ayaklarından bir tanesi onların kırsal kökenli basitliklerine vurgu iken; kentsel bağlamda zenginleşenlerin de temelde haksız ve temelsiz ilişkilerle bunu yaptığını dair yeni-zengin eleştirisine dayanmakta. Bu çift ayaklı dışlama mantığı, kentsel bağlamda orta ve üst-orta sınıf kimliğinin bir parçası haline gelmekte . Bu noktada Cenk Saraçoğlu’nun kentli orta sınıf ve Kürt etnisitesi arasında kurduğu içerme & dışlama bağlarına benzer bir mantığın işlediğini düşünüyorum (Saraçoğlu 2011: 102,110). Her ne kadar pejoratif kavramların sembolik yükü kendi yaşamsal zorunluluklarını kıramayan pasif bir yaşantı ile dışarıya dönük sağlıksız tutkularla beslenen materyalist ihtiraslar arasında salınsa ve toplumsal konumlanmaya göre değişik estetik ve moral tercihlere vurgu yapılsa da, katılımcılar açısından temelde Gülçin’in (35) belirttiği gibi *“bu insanların hayatın güzelliklerine yönelik sağır olmaları gerçeğini”* değiştirmemekte.

Mülakat sırasında katılımcılara kültürel bağlamlarda (yemek, müzik, boş zaman aktiviteleri) kendilerini en rahatsız eden davranışın ne olduğu sorulduğunda, oldukça yekpare bir yatkınlık sistematığı ile karşılaşmaktayız. Özellikle kadın katılımcıların bu soruya verdikleri yanıt benzeşmekte ve temelde kibarlık ve incelik sembollerinin etrafında tanımlanmakta. Birbirinden farklı kültürel öge ve içeriklere sahip oldukları için birbirinden farklılık gösterse de temelde bu estetik tercihleri birleştiren bir sistematığın varlığına dair ipuçları bulunmakta. Yemek yerken aşırı hızlı çiğnemek, ekmeği çok yemek, ağzına yemeği “tıkmak” rahatsız edici davranışın önde gelen biçimleri olarak başlıca vurgu yapılan eylemler. Müzik dinlerken ya da dans ederken çok konuşmak, müziği dikkatli dinlemek yerine eğlenceye bakmak, dans ederken müziğe odaklanmamak gibi edimler de müzik estetiğinin bir parçası olarak negatif adlandırmalara sahipler. Bu “uygun olmayan estetik tercih ve davranışlar” genelde birleştirici bir mantığın etrafında dolanmaktalar kanımca; kültürel aktivitenin “derinlerde yatan anlamı” yerine onun çabucak ve sığ tüketilmesini sağlayan ekonomik bir mantık etrafında görülmesi. Burada da günlük zorunluluk ilişkileriyle araya koyulan mesafe toplumsal eylemi gerçekleştiren kişinin yatkınlıkları dolayımıyla onun toplumsal pozisyonu ne kadar “sindirip” (Gülçin 35) hak ettiğine delalet olarak görülmekte. Kısacası “yaşamdan keyif almak” etrafında kurgulanan estetik ve moral üstünlük savı, kültürel sermaye üzerinden güçlü bir dışlayıcı mantık üretmektedir.

Yukarıdaki mantığa benzer bir biçimde Elif (32) bu tip davranışları yaşama yönelik sığ bir anlayışın tezahürü olarak görmekte ve yemek yemenin basitçe işlevsel bir aktivite olarak görülmesi “kişinin zaten hayatı parasal ilişkiler için yaşadığını” göstermekte. Elif’e göre bu tip insanlar her şeyi hızlıca ve çabucak bir şekilde bitirmeye çalışıyorlar ve ne yaptıkları üzerinde durup düşünmüyorlar: “Bazen yemekhanede görüyorum... Yemeğe doğru koşturuyorlar ve bunun ne kadar kaba olduğunun farkında değiller çünkü bir an önce yemeği bitirmeye odaklanıyorlar”. Biçimin işleve üstün kılındığı kültürel pratikler, kişinin toplumsal konumlanmasında önemli bir işlev görmekte. Kısaca toplumsal pratikleri üreten yatkınlıklar tutarlı bir biçimde semboller, alışkanlıklar, eğilimler ve beden postürleri üreterek bunları toplumsal hiyerarşi

işaretleri olarak kodlamaktalar. Bourdieu'nun argümanına paralel olarak *hexis* (fiziksel davranışın alışkanlık sistemi haline gelmiş bedensel biçimleri) kültürel bağlamın doğasıyla uyumlu olarak “doğallık” savları üretmekte. *Hexis* beden ve sembolik yatkınlık hiyerarşisi arasında karşılıklı ilişkiyi tesis ederek, bahse konu doğallık savına değer veren failler arasında ortaklık ve ait olma hissi geliştirmekte (Bourdieu 1977: 85-87).

Özetlemek gerekirse, *Distinction*'da benzerini gördüğümüz biçimde kültürel dışlama sembolleri PYS içinde en azından literatürdeki haliyle belirgin değil. Bunun önemli nedenleri, yüksek sosyal hareketlilik olan bir toplumsal çevrede yerleşmiş burjuva pozisyonlarının eksikliği, para üreticisi orta sınıfların kendi toplumsal konumlarını kültür yoğun bir biçimde tanımlamamaları ve esnek istihdamın finansal ve zamansal olarak zorlayıcı dünyasında yerleşmiş kültürel zevkler üzerine kurulu derin ikiliklerin biçimlenmemesi olabilir. Yine de klasik sanatlar konusunda kültürel birikim ve yatırımı çok değerli görmeyen bireyler, sosyal network ve prestij aidiyeti gösteren alanlarda güncel kalmaya önem veriyorlar. Bunun açısından iki önemli yatırım ögesi dekorasyon ve gurme kültürü. Bazı katılımcılar dekorasyon ve gurme kültürü üzerine olan düşüncelerinde belirgin dışlayıcı sınırlar çizseler de (peynir ekmek de yemek gibi) çoğu katılımcı kültürel sofistikasyonun toplumsal-sınıfsal dışlamaya açık bir şekilde etki ettiğini fark ettiği anlarda bu tip kültürel uzmanlaşmaya mesafe göstermekte. Klasik anlamda kültürel dışlayıcı şablona uyan katılımcılar 40 kişi içinde sadece 3 kişi. Ancak bu tip net bir pozisyon olmaması dekorasyon ve gourmet bilgisinin toplumsal sınırlar vermediği anlamına gelmiyor. Çoğunlukla dekorasyon ve gurme sosyal ağla bağlantılı olduğu için (yani kişisel yaşantıdan çok sosyal yaşantının içinde tahvile daha açık sermaye öğeleri) bu konularda bilgili ve hassas olma bireyin sosyal konumlanışının da önemli bir parçası haline gelmekte (“kişinin evini nasıl düzenlediği kariyerindeki yetkinliğinin de göstergesidir”, “bir elemanı almadan keşke evine misafir olabilsek”). Kültürel sermayenin “ağdalı” patikalarına karşı düşmanca denebilecek bir mesafe koyan katılımcılar sosyal ağ ve kariyer sembollerine kolay etki edebilen alanlarda ise çok daha angaje bir konum almaktalar. Kültürel kendini beğenmişlik suçlamasından

kaçınabilmek, ancak aynı zamanda kültürel güncellik konusunda belirli bir dinamizm gösterebilmek, katılımcıları kültürel sermayenin daha dinamik olarak nitelendirilebilecek alanlarına yatırım yapmaya doğru itiyor (kişisel gelişim, dekorasyon trendleri, aksesuar kültürü, teknik hobiler vs) Bu noktada toplumsal cinsiyet aidiyetine göre yönelinen öğeler farklılık göstermekte.

Klasik kültürün sofistike dünyasının içine dalıp ona yatırım yapmaktan çok bu dünyanın farkında olma ve gerektiğinde esnek bir biçimde hayatına katabilme mantığı üzerinden ilişki kuran katılımcılar, sofistikasyon yerine adaptasyon yeteneğine büyük önem vermekteler. (popüler sosyal bilim dergileri, teknik dergiler, dekorasyon dergileri, gourmet dergileri).

Lamont'un vurguladığı gibi daha geniş coğrafyada daha fazla sosyal ağ ile bağlantı kurmak zorunda kalan burjuvalar, göreli olarak daha kolay okunan sosyoekonomik statü sembollerine yatırım yapmaktalar (Lamont 1992:108). Kariyer gelişim süreci içinde farklı yer ve zamanlarda yeniden hayat kurmak zorunda olan orta sınıf üyeleri uzmanlaşma üzerine kurgulanmış kültürel sermaye birikimi ile toplumsal prestij edinimi yerine, daha doğrudan ve görünür bir karakteristik gösteren prestij sembollerine odaklanmaktalar. Hobiler, kıyafet kültürü, ev dekorasyonu, gourmet bilgisi, beraberinde klasik sanatlar ve uzmanlıktan daha kolay bir biçimde biriktirilip toplumsal prestije tahvil edilebilen, başka bir deyişle statü ve başarı sembollerine dönüştürülebilen, faaliyet alanları olarak ortaya çıkmakta. Kanımca bu nedenle, esnek istihdam toplumun kentli profesyonellerinin yaşadıkları hayatlar büyük oranda örgütlü kapitalizmin ve refah devletinin göreli tortulaşmış sınıf ilişkilerinden daha dinamik, esnek ve farklı bağlamlara kolay tahvil edilebilir kültürel öğeler içermekte.

3.3.4. Kültürel Yatırım ve Eğitsel Sermaye

Eğitsel sermaye, çalışmayı bölümleştirirken en zorlayıcı sermaye türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun temel nedeni eğitsel yatırımların güçlü kültürel sermaye içeriğine sahip olmakla beraber aynı zamanda sosyal sermaye ve ağlarla da yakın

bağlantısının bulunmasıdır. Bu yüzden iki bölümde de bölümün içeriğiyle bağlantılı olduğu ölçüde eğitsel sermayenin şekillenme ve yatırım mantığı üzerine odaklanmaya çalışacağım.

Eğitsel sermayeye yatırım mantığı ve bunu saran beğeni evrenin diğer kültürel temalardan ayrıldığı nokta ise bunun katılımcıların kendilerine yönelik değil varsa çocuklarına yönelik bir eğilim olarak şekillenmesi. Kişisel kültürel sermaye yatırımı söz konusu olduğunda, kültürel öğelere ilişkin daha çeşitlilik içeren ve dışlayıcı ikilikleri içermeyen beğeni anlayışı, çocuk eğitiminde radikal biçimde değişmektedir. Çocukların eğitiminde üniversiteye hazırlık hedefine doğru yönlendirilmiş bir sınav mantığının ötesinde, sanat, teknik ve bilimle bağlantıya geçebilecekleri eğitim programları tercih edilmekte. Bu çalışma bir eğitimbilimsel eleştiri yapmak niyetinde olmadığı için okulların ve müfredatlarının bu tip yan faaliyetler konusundaki yeterli olup olmadığı sorusuna yanıt aranmamakta. Ancak katılımcıların saydığımız konularda çocuklarının eğitiminin çok yönlü olması gerektiğine ilişkin çarpıcı istekleri bulunmakta.

Öncelikle belirtmek gerekirse çocukların tamamı özel okullara gönderilmektedir. Özel okula başlangıç kreşte karşımıza çıkmakta; temel ve orta eğitimde devam etmekte. Bu noktada özel okulun sadece eğitim kalitesinden dolayı tercih edilmediğini belirtmem gerekiyor. Eğitimin yanında özel okullar velilere çocuklarının sınıfsal homojenliğe sahip kurumlarda okumasını garanti ediyor. “Neden özel okul?” sorusuna verilen yanıtlar içinde en temel tema, çocuğun “karışık” toplumsal hiyerarşiye sahip okullarda yetişmesinden duyulan korkuyu ön plana çıkarmaktalar. Gülçin’e (35) göre bir okuldan beklenen en temel ihtiyaç çocuğun güvenliği ve bu güvenlik de büyük oranda diğer toplumsal kesimlerden izole kurumlarda eğitim görmekle sağlanabilmekte: *“Aslında özel okula tonla para veriyoruz ama gerçekte neyi o kadar iyi öğrettikleri şüpheli. Yine de özel okulda gözüm arkada kalmıyor. Çocuğum kimin çocuğuyla oynuyor diye düşünmüyorum.”*.

Özel okullar katılımcılara sadece sosyal hiyerarşi bağlamında “güvenli” bir ortam sağlamamakta; beraberinde ek dersler ve programlarla çocuğun çok farklı ve çeşitli

alandaki bilgi sahibi olması konusunda alt yapı sunmaktalar. Drama kursları, birkaç yabancı dil eğitimi ve sosyal faaliyetler, Bora'nın (42) kendi sözcükleriyle *“çocukların standart müfredatın ötesinde geçen bireyler olarak yetişmesini”* sağlamakta.

Eğitsel sermayeye dönük kültürel yatırım, okulun sınırları dışında da devam etmekte. Yeni pedagojik yaklaşımların öne çıkardığı ve eğitim sektörünün pazarladığı kurslar ve atölyeler çocuğun zihinsel ve sosyal gelişimini desteklemek için kullanılmakta. Pişano kursları, tiyatro atölyeleri, mental aritmetik kursları, lego atölyeleri yeni eğitim sektörünün, çocuk bağlamı kültürel yatırım mantığı tarafından tercih edilen alanlar olarak karşımıza çıkmakta. Katılımcı ebeveynler fiziksel aktivite yerine bahse konu zihinsel-kültürel aktiviteye daha çok önem vermekteler. Başka bir deyişle eğitsel sermaye sınava yönelik dar bir pragmatizmin ötesinde, çocuk özelinde kültürel sermayeyi küçük yaştan tesis etmesi planlanan bir yatırım alanına dönüşmekte.

3.4. Kültürel Hepçillik ve Yeni Ekonominin Kültürel Mantığı

Kültürel sosyoloji literatüründe, geçtiğimiz 20 yıl içinde kentli profesyonel sınıfı oluşturan eğitimli orta sınıfın, kültürel sembollere karşı kendine özgü bir yatkınlık geliştirdiği iddia edilmekte (Warde, Wright, Gayo-Cal 2007). Bu yeni tavır Distinction'da gördüğümüz ikililikler, günlük yaşam rutininden estetiksel kopuş ve dışlama üzerine kurulu bir semboller bütününden hareket etmiyor. Buna karşılık yeni yatkınlıklar sistematığına sahip bireyler kültür ürünlerine karşı, daha yaygın ve çeşitlilik içeren bir tüketimi tercih ediyor. Kültürel temalar ve türler arasında seçim yapılırken daha geçişli ve daha az katı kriterlere sahip bu anlayışta derinlik yerine, farklı öğeleri eş zamanlı tüketmeyi getiren bir farkındalık ortaya çıkmakta. Kültürel hepçillik kavramını ilk kez formülize eden Peterson'a göre modern toplumda özellikle orta sınıf mensubu bireyler kültürel beğeni kalıpları açısından bakıldığında neredeyse her şeye yönelik bir beğeni geliştirmekteler (Peterson 1992).

Kültürel hepçillik olgusunu ele alırken iki temel bakış açısı belirmekte: Kültürel pratik hacmine odaklanan anlayış ve içeriğine odaklanan anlayış. Her ne kadar hacim, literatürde temel operasyonel kavram olarak görünse de kültürü ürünü ve failin rasyoneli arasındaki ilişkiyi açıklamada yetersiz kalmakta. Refah devleti toplumunda yüksek ücretli ve iş güvenceli kariyerlere sahip orta sınıfın kendini kurduğu kültürel miras ve sermayeye zıt olarak, yeni PYS çok farklı ve çeşitli kültürel öğeler arasında dolaşabilme ve bağlantı kurabilme yetisini ön plana çıkarmakta. Kültürel hepçillik gösteren toplumsal grupların, popüler kültürel aktivitelere geleneksel burjuvaziye göre daha çok katıldıkları saptanmıştır (Peterson, Kern 1996) (Lamont, Fournier 1992). Kültürel beğenin sınırlarının çeşitlenmesine ve ikili ayrımlar üzerine kurulu kültürel dışlama mantığının ortadan kalkmasına bakarak, toplumsal gruplar arasındaki hudutların yumuşamakta olduğu sonucunu çıkarabilir miyiz? Sosyal bir aktivite olarak spor müsabakaları izlemek, sinemaya gitmek ya da bir pub'da içki içmek gibi popüler aktivitelere yönelik ilgi, katılımcılar arasında yüksek oran göstermekte. Ancak bu aktiviteleri yapanların toplumsal prestij ve kariyer konumlarını tehdit etmeyen mekânları (Irish publar, bowling salonları, butik kafe ve sinema salonları) tercih ettikleri görülmekte. Bir kez daha, yapılan kültürel aktivitenin içeriğinden çok genel toplumsal bağlama uygunluğunu okuyup buna uygun adaptasyon kültürel hepçilliğin başat yetilerinden biri olarak ortaya çıkıyor. Hepçil kültürel tüketim işaretleri veren iyi eğitilmiş profesyonel sınıf üyeleri aynı zamanda bu çeşitliliğe eşlik eden uzmanlaşmış kültürel alanlara da sahipler. Kültürel sermaye üzerine soruşturan sorularla karşılaşıldığında bu nispeten izole uzmanlıkların kültürel bilgisi hepçilliğin muhtemel prestij kaybettiren etkilerine karşı konumlanmaktadır. Başka bir deyişle teknolojinin ve iletişimin olanaklarından sonuna kadar yararlanan kültürel hepçil, farklı farklı alanlarda sahip olduğu beğeni kalıplarını toplumsal konumunu sağlamlaştırmak için de rahatça kullanabilmekte. Futbol üzerine konuşurken yelkencilik kültüründen bahsetmek, Türk pop müziği üzerine olan bilgiye Jazz'a karşı olan tanıdıklığı yerleştirmek; TV kanallarındaki popüler dizilere fotoğrafçılık sanatından örnekler vermek, çok farklı alanlarda nispeten sığ ve hızlı yatırım yapan bir kültürel mantığın sonuçları olarak

hizmet etmekte. Klasik statü ya da toplumsal prestij ikiliklerine yatırım yapan sermaye biçimlerinden olduğu gibi, toplumsal grupların keskin bir biçimde parselledikleri bir beğeni dünyası araştırmada karşımıza çıkmamakta. Buna karşılık beğeni evreninin içerdiği adaptasyon, esneklik ve dinamizm üzerinden kendini konumlandıran bir orta sınıf fraksiyonu ile karşı karşıya olduğumuz düşünmekteyim.

Özetlemek gerekirse, hepçillik otomatik olarak sınıfsal hudutlardaki aşınmayı ve muhtemel demokratikleşmeyi değil, farklı sermaye alanları arasında kaygan, riskli ve talepkar devinimi talep eden bir toplumsal konfigürasyon içinde yatkinlik sistematığı gelişen bir beyaz yakalının geliştirdiği bir strateji. Dikkatli bakıldığında aslında derin dışlayıcı bir mantığın bunun içinde yattığı görünmekte. Sadece bu mantık Weber, Veblen ve kısmen Bourdieu'dan alışageldiğimiz bir züppelik yerine kinik bir yetkinlik talebi üzerine kurulu. Kültürel hepçilliğin incelenmesinde failin kültürel aktiviteden çok aile yaşamı, kariyer gelişimi ve sosyal güvenlik sorularına daha angaje olduğu görülmektedir.

Bahsettiğim ikili oynama yeteneğinin belirgin olduğu noktalardan biri yemek zevkinde görülebilmekte. Gündelik yaşamda fast food tüketimi konusunda oldukça bilgili olan bireyler sosyal sermayelerini koruma ihtiyacı olan toplantı ve ağlara bağlantılı olduğunda, beğeni anlayışlarını esnetip geleneksel gourmet bilgisini gösterebiliyorlar. Bazı bireyler gourmet kültürüne derin yatırım yapsalar da bu tip yatırım yapmayan, hatta böyle bir yatırımı “züppelik” olarak adlandıranlar bile bağlamı olduğunda hangi tip patisserie’de ne yenebileceği, sushi barda yapılacak bir iş yemeğinin içeriğini, ya da kebabçının fazla “yeni zengin” kaçmayacağı referanslarının ne olması gerektiği konusunda bilgi sahibiler.

Kültürel öğeler içinde yer alan hiyerarşi bilgisinin en belirgin hale geldiği öğeler, ev dekorasyonuna yönelik görsel estetik ve kıyafete yönelik estetik bilgisi olarak karşımıza çıkmakta. Klasik edebiyat içinde yer alan bir romanı okumadığını rahatlıkla ifade eden bir katılımcı, dekorasyon bilgisi konusunda çok daha savunmaya dönük bir tavır sergilemekte. Muhtemelen patriarşik beklentilerden ötürü kadınlar bu konuda ev

ile estetik moral değerler arasında daha fazla bağ kurmaktalar. Modern istihdam ilişkilerinin belirleyici olduğu toplumsal dekorasyon ve moda bilgisine odaklanan failler, muhtemel kültürel sermaye ile sosyal sermaye arasında bağlantı kurmakta çok daha yetenekli gözükmeleler.

Modern dijital teknolojilerin çok daha yaygın hale getirdiği televizyon ve sinema gibi öğelerde sınıfsal hudutlar çok net belirlenemese de toplumsal ağların kariyere bağlandığı noktalarda hudutları çizen motivasyon belirgin hale gelmekte. Popüler beğeniyle görünüşte pek sorunu olmayan katılımcılar yine de bütün bu farklı kültürel öğelerin kullanım şart ve yoğunlukları üzerine yukardan bakıcı bir yetkinlik inancına sahip. Ahmet (35) *“Aynı TVyi seyrediyoruz ama program seçme ve seyretme süremiz farklı. Aynı programları seyretsek de saçmalıkları fark edip eğlenerek seyredebiliyorum. TV’yi beyni eritmek yerine eğlence aracı olarak kullanıyorum.”* Hepçillliğe sahip çeşitliliği kontrol edebilme yeteneği yeni kariyerizmin sınıfsal hudutlarını belirleyen bir üstünlük retoriği üretmekte. Bunun haricinde sınıfsal hudutları doğrudan ima eden semboller konusunda farkındalık seviyesi yüksek olan bireyler bu tip sembollere olan antipatilerini gizlemiyorlar.

Kanımca hepçillliği belirleyen toplumsal ilişkiler kültürel alanın içeriği tarafından belirlenmemekte. Kültürel beğeni kalıpları, çeşitlilik gösteren kaygan bir toplumsal alanda eyleyen faillerin ihtiyaç duyduğu stratejik davranış repertuarının patikaları olarak görülmeli. Bu açıdan bakıldığında kanımca kültürel beğeni ve karar evreni ile kültürel davranışı yöneten zorlayıcı yapıların (kariyerin nesnel yapısı) etkileşimi daha anlamlı bir çıkış noktası sunmakta.

Özet olarak katılımcıların çizdiği kültürel beğeni evrenine ilişkin haritanın belli başlı karakteristik özelliklerini şöyle sayabiliriz;

- Dar bağlamda tanımlanmış kültürel elitizm yerini çeşitlilik sahibi ve zaman zaman popüler öğeleri de kapsayan bir kültürel sermaye anlayışına bırakmakta. Bourdieu’nun klasik çalışmalarında karşımıza çıkan kültürel sermaye birikimi

büyük oranda toplumsal gruplar arasında “kapma” mantığı etrafında işleyen bir dışlama mantığına yaslanmakta. Buna göre belli bir sınıfın yatırım yaptığı beğeni evreni toplumsal hudutlarla ayrılan diğer sınıfın beğeni evreninden dışlanmakta. Bu çalışmada benzer bir dışlama mekanizması yerine kültürel beğeni evreninin çeşitlenip birbirine çelişik gibi görünen öğeleri de kapsayan bir yapıya büründüğü görülmekte. İkilikler üzerine oturmayan kültürel beğeni mantığı tam tersine çeşitliliğin kullanılma kapasitesi ve farklı kültürel bağlamlara adapte olma yeteneğini ön plana çıkartarak bu yeteneklere prestij sembolleri yüklemekte. Diğer toplumsal sınıflara karşı açık dışlama sembollerine antipati ile yaklaşan bireyler yine de kültürel çeşitliliği kariyerizme bağlayan hatlarda yetkinlik, sosyal üstünlük sembollerine dönüşebilmekte. Kültürel hepçillik beraberinde züppece olmayan ancak sinik bir kültürel yetkinlik mantığına yaslanmaktadır.

- Ev içi kültürel hobiler derinlik gösterse de mesleki sosyal sermaye ve ağlarla bağlantılı olduğunda kültürel angajman dışa dönük bir hal alıyor. Kariyerin zaman kısıtlılığı içinde çalışan katılımcıların hobileri de ev içine dönmekte. Eğer mümkünse ev içindeki bir oda zanaat ya da müzik hobisine ayrılmakta. Bununla beraber ev içinde gerçekleşen izole hobiler yerine kariyer ağının parçası olan arkadaşlarla dışarıda toplanılarak yapılan spor ya da kültürel etkinlikler her hafta sonu gerçekleşmekte.
- Kültürel sermayenin şekillenmesinde kültürün estetik içeriğini vurgulayan envanterden çok farklı alanları birbirine bağlayan (kültür, kariyer, eğitim) eylem repertuarı belirleyici olmakta. Bu kaygan ve karmaşık toplumsal pratik içinde kültürel uzmanlıktan çok kültürel çeşitliliği yönetme, başa çıkma ön plana çıkıyor. Kanımca bu yetenek bireyin modern istihdam toplumunda yaşamanın yüzeye çıkardığı bir tür konum bilgisi ya da öz-farkındalık tarafından beslenmekte. Bu nedenle zekâ kavramının kültürel kodlarında görüldüğü gibi kendini gerçekleştirme, takım çalışması, dinamik bir merak ve problem çözme

yeteneği ön plana çıkarılarak kültürel öğelerle şirket kültürünün ne kadar paralel seyrettiği görülmekte. Estetik ve moral üstünlüğü sembolize eden kültürel sermayeden “zekâyı” ve “esnekliği” vurgulayan bir kültürel haritaya doğru dönüşüm izleniyor.

- Yerleşmiş ve kurumsallaşmış kültürel öğeler değer taşımakta ancak kültürel sermaye pratiğinin merkezi parçaları değiller. Ancak yukarıda anlatmaya çalıştığım gibi kültürel sermayenin çeşitlenmesi beraberinde daha kurnaz ve derinde işleyen bir hiyerarşiyi besleyerek yeni toplumsal sınırlar belirlemekte. Kişisel başarı hikâyelerine merkezi bir yer kaplamayan dışlayıcı ikilik ve kurumsal kültürel miras mantığı çocukların kültürel şekillenmesinde radikal bir değişiklik göstermekte. Çocuk eğitimi aile hayatının belki de en merkezi konumunu almakta. Anne ve babalar kendilerinin sahip olmadıkları klasik disiplinlerin eğitiminden başlayarak eğitim sektörünün satmaya çalıştığı pek çok öneriyi almak konusunda enerjikler. Kendileri şu veya bu şekilde dikey hareketli olan katılımcıların yeni pazar şartlarında sosyal hiyerarşideki konumlarını çocuklarına aktarma istekleri oldukça fazla. Bu yüzden kaynakların büyük bölümü hem yüksek teknolojiye hem derinlemesine eğitime sahip hem de sınıfsal homojenlik sağlayan korunaklı okullara talep oldukça fazla.

3.5. Kültürel Beğeni ve Sınıfsal Hudutlara İlişkin; Sonuç Yerine

3.5.1. Neo-liberal Toplumda Öz-dışlama

Artan gelir eşitsizliği ve neo-liberal yönetselliğin sonucu olarak ortaya çıkan kırılğan profesyonel deneyim beraberinde finans sektöründe çalışan beyaz yakalıların kendilerini kırılğan hattın diğer yanındaki yakın komşuları alt-orta sınıfla mesafe koydukları bir gündelik yaşama dönüştürmekte. Kentsel soylulaşma ve sınıfsal homojenliğe yönelik pedagojik sermaye biriktirme anlayışı katılımcılar arasında belirgin bir motif olarak dikkati çekmekte. Bunun sonucu olarak profesyonel yöneticiler farklılıklar gösteren tüketim biçimleri ve mekânları üzerine yatırım yaparak bir tür öz-

dışlama pratiği üretmekte. Bu dışlama için gerekli kültürel yatırım kaynağı (zaman kısıtı, finansman eksikliği ve ailede yerleşik kültürel sermaye mirasının bulunmaması) var olmadığında ise derinliğe değil çeşitliliğe yönelmekte. Bu dışlama pratiği beraberinde aynı zamanda bir sınıf fraksiyonunun öz çıkarları hakkında biçimlendirdiği “*illusio*” hakkında da bize ilham vermekte. Kısacası kültürel eserlerin niteliksel yapılarından çok onların kısa ve orta vadedeki sosyal referansları hakkında farkındalık ve bu referansları farklı bağlamlarda (eğitim, kariyer vs) uygulama yetkinliği yeni orta sınıfın toplumsal pozisyonunu belirlemede merkezi bir rol üstlenmekte. Kendilerini diğer alt sınıflardan ayırmak için kültürel öğelerin niteliğine yapılan vurgudan çok yeni orta sınıf farklı ve çok çeşitli kültürel öğelerin sınıflandırılması ve ilintilendirilmesi ile ilgili yetkinlik hedefine sahip olmakta. Bu durumun kendisi kültürü farklı sınıflarla “apaçık” bir estetik ve moral üstünlük sınırı çizmek üstünde kuran bir dışlayıcı mekanizmadan çok kesin sınıfsal ayrımlar ve açık dışlayıcı ifadeler içermeyen ancak sahip olduğu kültürel çeşitlilik repertuarını profesyonel-sosyal-pedagojik yaşantıyla uyumlu bağlar içerecek şekilde kullanma becerisine odaklanmaktadır. Pek çok mülakatta bireylerin sergilediği nispeten yüksek çeşitlilik bilgisi ile yukarda bahsettiğimiz *escapist depolitazasyonun* ilişkisi muhtemelen kişilerin işgal ettiği sosyal pozisyonun bu zorlayıcı niteliğinden gelmekte. Sonuç olarak kültürel ürünler ve yetkinliğin çeşitlilik içermesi ve toplumsal hudutlar arasında keskin kültürel dışlama mekanizmalarının var olmaması (en azından kelimenin klasik Weberyen anlamıyla) bir tür demokratikleşmeden çok sınıfsal konumlanmanın sonucu olan bir tür kutuplaşma ile bağlantılı gözükmektedir.

4. MESLEKİ ALAN VE ŞİRKET KÜLTÜRÜ

Bu bölümde esnek istihdamın önemli bir yapısal bileşeni olan modern şirket ve kariyerin şekillendirdiği toplumsal ilişkiler ağı ile bu ağ içinde oluşan normlar hiyerarşisine odaklanacağım. Oyunun mantığı ve alanın nesnel dinamikleri söz konusu olduğunda aralarında paralellikler bulunan alanları birbirinden ayrı analitik kavramlar olarak kullanmak oldukça zorlayıcı bir araştırma pratiği olarak belirlemekte. Bahsettiğim zorluğun belirgin bir şekilde ortaya çıktığı bağlam ise mesleki alan olmakta. Şirket kültürü, başarıya ilişkin sosyal semboller, çalışma etiğini şekillendiren normlar ve bedenın kariyer içindeki şekillenmesi gibi birbiriyle ilintili temalar üzerine düşünürken keskin bir şekilde ayrışma yapmak güçleşmekte. Bunun temel nedeni araştırmamın yapısı gereği mesleki alanın diğer iki farklı alan olan kültür ve sosyal sermaye alanlarının arasında oyunun mantığının düğüm noktası niteliği taşımasından kaynaklanmakta. Bu yüzden mesleki alan bölümünde ortaya koyacağım temaların bir kısmı – örneğin beden ve kariyer – kültürel sermaye mantığı içine alınabileceği gibi (diyetin gourmet kültürüyle olan organik bağları) sosyal ağların yapılanması ve sermaye birikimiyle de (fitness salonları ve spor kulüplerinin sosyal sermayenin oluşumundaki rolü) ilintili olabilmekte. Yine de çalışmamın temel amacı, ayrıksı 3 temel alanın ararındaki eş-mantığı esnek istihdam koşulları çerçevesinde saptayabilmek olduğu için analitik geçişe en uygun olduğunu düşündüğüm mesleki alanda yoğunlaşmaya karar verdim. Bu yüzden bu bölümde söz konusu temaların başka alanlara da ait olabileceği eleştirisinde, araştırmamın doğası gereği haklılık payı yüksektir.

Bölümde öncelikle meslek içi toplumsal ilişkilerde kendini konumlandıran faillerin başarıya ilişkin bakış açılarını ele alacağım. Buna göre parasal kazancın, yüksek rekabetin ve sıkı hedeflerin temel olduğu bir kariyer sürecinde başarıya ilişkin semboller nasıl şekillenmekte. Katılımcılar zenginlik, ün ve itibar dünyasına anlam verirken iktisadi, kültürel ve moral kodları nasıl ilişkilendirmekteler? Dahası

sosyoekonomik semboller kişisel başarı hikâyelerini şekillendirmekte nasıl bir işlev görmekte? Son olarak bu kişisel başarı hikâyeleri finans sektöründe çalışan profesyonellerin alanda konumlanışına nasıl yansımakta? Bu üç sorunun etrafında başarı ve prestijin katılımcılar tarafından çizilen toplumsal hudutlardaki etkisi üzerinden duracağım.

İkinci önemli konu başlığı ise şirket kültürü ve şirket içi ilişkilerdeki moral referanslar olacak. Mesleki moraliteden kastettiğim profesyonel yönetici sınıfın işteki davranışlarını meşrulaştıran ve meslek içi ilişkide faillerin konumlanışının rasyonelini belirleyen kullanımdaki moral kodlardır. Bu kodlar şirketin örgütsel yapısının getirdiği güç ilişkilerinden olduğu gibi kırılğan kariyer çizgisi takip eden faillerin çevreleriyle uyum sağlama çabasından da kaynaklanmaktadır. Şirket kültürü sadece çalışmayı rasyonalize etmemekte; aynı zamanda çalışma etiğine uyumlu dışavurumları, davranış kalıpları, beden dili, dış görünüş ve etkileşim kalıplarına da etki etmekte. Şirketin dışarıya sunduğu kamusal yüzü ile şirket içi prensipler ve moralite birbirinden keskin biçimlerde ayrılmakta. İlgili konu başlığı altında mesleki alanın bir moral kodlar bütünü olarak toplumsal etkileşimi nasıl içerdiği sorusuna cevap aranacaktır.

Son olarak başarı ve prestij sembolleriyle moral prensiplerin kendini bedensel olarak somutlaştırdığı bedensel sermaye konusunu analiz etmeye çalışacağım. Ne sosyoekonomik semboller ne de moral kodlar mesleki alanda sadece birer sembolik referanslar sistemi olarak barınmaktadır. Başarı hikâyelerini somutlaştıran; moral prensiplerin mantığını içeren bedensel sermaye esnek istihdam ekonomisinin rekabet güçlerine en açık sektörlerinden biri olan finans sektöründe merkezi bir role sahiptir. Şirket rekabet, başarı, dinamizm ve yükselme ihtirasıyla bağlantılı olarak bedene ilişkin kolektif bir erotizmi uyarmakta ve bu uyarıyla paralel olarak, hem bedeni standartlaştırmakta hem de davranışa ve estetiğe dökmetedir. Rekabetçi bir dünyada kısıtlı pazar payına sahip olmak için mücadele veren finans şirketleri dinamizm, yaşam enerjisi ve başarıma arzusunu kutsarken erkek ve kadın bedenini benzer bir çekicilik sembolizmi etrafından yeniden kurmaktadır. İş yaşamının ve çalışma etiğinin çileci

ilkeleri ile kişisel pazarlama stratejisi olarak kolektif erotizm arasındaki gerilim, şirket kültürünün önemli bir motifini oluşturmakta.

4.1. Başarının Sosyoekonomik Sembolleri

Katılımcıların başarı konusunda toplumsal işaretleri okuyan antenlerinin oldukça açık olduğu söylenebilir. Ancak bu her zaman yoğun bir materyalizmi desteklemek olarak çıkmıyor karşımıza. Bazı durumlarda başarılı olamamasını ailesinden aldığı eksik mirasa bağlayan katılımcılar, yönetimde önüne geçen kişilerin sosyoekonomik miraslarına öykünmekteler.

Bazı durumlarda ise başarılı olduğu düşünülen inanların kazandığı parayı hak etmediği, meslek içi ilişkileri iyi kullandığı için başarılı olduğu suçlamaları karşımıza çıkmakta. Ancak farklı temalarla işlenip ve formülleştirilse de meslek içindeki elemanların başarı seviyeleri, atamalar, yaşam standartları sürekli kontrol edilmekte. Katılımcılar neredeyse küçük bir topluluk gibi finans sektöründe belli bir yılı doldurmuş olan hemen herkesin sosyoekonomik yaşantısı hakkında bilgi sahibi.

Genel olarak başarıyla bağlantı kuran 4 tipoloji olduğunu söylemek mümkün:

- 1- Başarı ya da başarısızlığı mesleki yetkinlikten çok aile terbiyesi ve toplumsal mirasa bağlayanlar
- 2- Moralite ile parasal birikim arasında keskin bir ikilik kuranlar ve ikisinden birini seçmenin toplumsal konumu belirleyici olduğunu söyleyenler. Genellikle açıkça moral argümanlar yerine parasal başarının kişinin yetkinlik ve karakterini belirlediğini söyleyenler ile moraliteye açık önem verip bunun mesleki başarının ön koşulu olduğunu savunanlar (dürüstlük, takım çalışması, açıklık, dirençlilik gibi)
- 3- Toplumsal konumu ve gelecek hedeflerini kendi dışında soyut bir başarı miti etrafında kuranlar. Genellikle toplumsal hiyerarşide kendilerinden yüksek olan ve başarılı gördükleri insanlarla yakın toplumsal ilişkilere girmek konusunda çok

istekliler. Başarının yakınında kalmak gelecekteki kişisel kazanımların kaynağı olarak görülmektedir.

4- Çıplak parasal gücü ve tekil olarak yaşam tarzını başarının yegâne kodu olarak gören dikey hareketli profesyoneller. Bu tipolojide zengin karşısında kendini güçsüz ve aşağıda hissetmekle birlikte kendi alt sınıf köklerinden kurtulmak için alım gücü olarak zayıf kitlelerle mümkün olduğunca bağları koparmak merkezi bir öneme sahip gözükmemekte.

Katılımcılar dindar olsun ya da olmasın paraya yönelik materyalist bir ihtirasa negatif gözle bakmaktalar (bu durum, Müslüman değerler sistemi içinde Protestanlıkta olduğu gibi kapitalist çilecilik ve yatırımın merkezde olduğu bir kültürel doku olmamasından kaynaklanabilir) Ancak bu tavrın, mülakat sırasında kendini savunma ve öne sürme motivasyonunun bir parçası olduğu da söylenebilir. Genellikle para ve başarıya ilişkin sorulara karşılık verirken gerçekte sahip oldukları davranış patikaları yerine bu konularda toplumun normatif yapısına uygun yanıtlar vermek, dışarıya karşı negatif bir izlenim oluşturmamak amacıyla yapılabilmekte.

Bununla beraber zekânın kültürel içeriğine ilişkin bir önceki bölümde çizdiğim çerçeveye uyumlu bir biçimde, kendini gerçekleştirme ve yaşamında başarı kazanma ile mesleki başarı ve sosyoekonomik seviyeyi birbirine bağlamaktalar.

Kültürel normlar açısından bakıldığında materyalist hırslar ve para biriktirme gibi bencilce algılanan nedenlerden çok çocuklarına daha iyi bir yaşam bırakma, daha rahat yaşama, zor bir kentte kendi kendine yetebilme hedefleri, kişiyi başarıya yönlendiren “masum” hedefler olarak kullanılmakta. Bu motif özellikle çocuk sahibi ve mesleki kariyerinde yüksek noktalara gelmiş 40 yaşının üstündeki katılımcılarda görülmekte. Parasal ilişki ve kontrolü ile buna bağlı güç hiyerarşisini daha net savunanlar ise tipik olarak dikey hareketli mesleki kariyerinin başlarında olan erkek profesyoneller. Hayattan sadece belirli bir “rahatlık seviyesinde yaşayacak kadar” başarı bekleyenlerle “para her şeyi yönetir” diyenler arasındaki ayrım mesleki hırs ve

hedefler tarafından belirlenmekte. Emekli olmanın neredeyse imkânsız olduğu, az sayıdaki yönetici pozisyonunun belirgin maaş farklarına sahip bulunduğu ve yüksek yaşamsal standardın krediyle sağlandığı bir dünyada mesleki kariyerinin sonuna geldiğini düşünen katılımcılarda sosyoekonomik seviyeye yönelik daha savunmacı bir tutum hâkim. Buna karşılık genç girişimci profesyoneller yaşamsal başarıyı neredeyse tamamen parasal kontrol etrafında kurmaktalar. Bu tema bazen parası olan karşısında zayıflık duygusuyla kendini göstermekte; bazen de genç yaşta bir sürü insanın parasını emanet ettiği bir kişi olmanın açık övgüsünü yansıtmakta.

Geleneksel yüksek öğrenimde verilen evrensel akademik müfredatın, yeni ekonominin istihdam şartlarına yanıt vermemesi sonucu, kültürel ve akademik birikim yerine piyasanın pragmatizmi içinde ayakta kalmayı yücelten yeni bir vulgarlık övgüsü karşımıza çıkmakta (*“belki süslü sözler edemem ama bir sürü işadamı parasını bana emanet ediyor; kpds’de yüksek seviye alıp kazanılacak parayı ben bahşiş olarak veriyorum”*). Neo-liberal piyasa koşulları ve bunun şirket yönetiminde alt seviyedeki yansımaları başarıya dair geleneksel sembollerin üstünü sildikçe geriye parasal kodlar üzerinden ifade edilen bir hiyerarşi kalmakta.

Zaman geçtikçe ayakta durmak ve kariyer sürdürmenin zorlaştığı bir dünyada evrensel prensipler, yüksek kültür, genel kültür yerini, kısıtlı toplumsal ve kültürel kaynaklarını maksimum olarak sosyoekonomik başarıya çevirme yetisine bırakmakta. Katılımcıların çoğunlukla sarf ettiği salon adamı gibi pejoratif tanımlamalar, kültürel sermayesi yüksek ancak piyasaya ve iş yaşamına ayak uyduramayan bir stereotipi işaret etmekte (*“bu kişiler piyasanın genişlediği dönemlerde sık görünmek için vitrin olarak kullanılırlar ama iş sıkıya bindiğinde –kriz anlarında- ne kadar yetersiz oldukları anlaşılır ve banka onların yerine dobermanları getirir”*)

Sosyoekonomik semboller toplumsal başarıyı işaret ederken her zaman yekpare bir referans sistemi kullanmamakta. Bazen parasal ilişkiler üzerine kurulu bir dünyada ayakta kalabilme başarısı ön plana çıkarılırken bazen de paranın açıkça kendini ifşa ettiği durumlar yadırganmakta: *“Buradaki komşularımızla hoş zaman geçiriyoruz.*

Beraber kahvaltı yapıyor, bowlinge gidiyoruz, ne bileyim çocuklar bahçede oynarken laflıyoruz. Kimse kimseye sen ne kazanıyorsun? İşin ne diye bile sorma gereği duymuyor. Arkadaşlığımız başka şeyler üstüne kurulu”... “Birisinin oturması kalkmasından zaten hayatta hangi konumda olduğu anlaşılır. Bunun üstüne benim param var gösterişine girmeye gerek yok” ... “Bazı işadamları tanıyorum. Altında Porsche olduğunu anlamazsın. O kadar alçakgönüllü ve doğaldırlar” Paranın çıplak görünümü üzerinden başarı hikâyeleri yazılmasına karşı negatif bir pozisyon alan katılımcılar aslında sosyoekonomik başarı sinyalleri söz konusu olduğunda oldukça hassaslar. Başarının sadece kendini parasal ya da kültürel yollarla değil moral sembollerle ifade etmesine karşı daha pozitif bir bakış açısı var katılımcıların. Bu noktada ikili bir mantığın toplumsal hudutları çizdiği görülmektedir. Öncelikle başarının kültürel uzmanlık ve meta birikimi üzerinden tanımlanmasını “muhtemel züppece” gören bir bakış açısıyla kültür üreticilerinden ayrışmaktalar; bunun yanında kaba ekonomik güç yerine moral davranış ve tavırların doğallığını (sindirilmişliğini) ön plana çıkararak yeni zengin ancak yerleşik olmayan burjuvaziye karşı konumlanmaktalar. Bu noktada yöntemsel olarak dikkat etmemiz gereken şey kültürel olsun sosyoekonomik olsun sembollerin tek başına mutlak referanslar olarak alınması yerine karmaşık sembollerin oluşturduğu mantığın toplumsal hudutların çok yüzölçümüne nasıl düştüğünü görmek olmalıdır. Katılımcılar diğer sınıf altı fraksiyonlara karşı konumlanırken ellerinde bulunan sosyoekonomik repertuar içinden anlamlı bütünlük içeren bir dışlama mantığı kurmaktalar. Ancak bu dışlama mantığının bizatihi dilsel içeriğinin açıkça dışlayıcı olması gerekmemekte. Kısacası parasal gösteri üzerinden ortaya çıktığı düşünülen bir elitizmi yeren ancak moral ve kültürel değerler açısından çok daha dışlayıcı olan bir katılımcı kitlesiyle karşı karşıya kalmaktayız¹⁸.

¹⁸ Son 20 yıl içinde kültürel ve sosyoekonomik başarı sembolleri konusunda birbirinden farklılık gösteren toplumlar arasındaki sembolik ayrışma keskinliğini kaybetmekte. Neo-liberal ekonominin temel dinamikleri modern toplumlarda yerleştikçe ulusal-kültürel farklılıklar azalmakta (Lamont 1992:84)

4.2. Kariyer ve Moralite

Yapılan alışmalar göstermekte ki iş mekânı ve kariyer işçi sınıfıyla karşılaştırıldığında beyaz yakalılar için öz denetim ve değerlendirme açışından çok daha merkezi bir role sahip. (Lamont 2000; Bourdieu 1996; Jackall 2009). Çalışmaların vardığı temel sonuçlardan biri de yeni şirket kültürü altında şekillenen profesyonel orta sınıfın toplumsal pratikleri açısından iş yaşamı ve özel yaşam arasındaki ayrımlar keskinliğini yitirmekte. rgtl kapitalizm ve refah devleti toplumunda, toplumsal hayatta daha görünür olan mesai içi ve dışı aktivite ayrımı esnek istihdam ekonomisinde i ie geçen bir karakteristiğe sahip olmakta. Söz konusu değişken karakteristik sadece mesai içi ve dışı aktivitelerin birbirini tamamlayıcı öğeler olmasından ibaret değil. Aynı zamanda özel hayatında ve sosyal ilişkilerinde kendini tanımlayan, öz saygısını şekillendiren ve ahlaki evrenin genel tutarlı mantığını oluşturan failler büyük oranda bunu iş yaşamının dinamik ve değerleriyle dirsek teması içinde yapmaktalar (Lamont 1992; Di Maggio 1992). Esnek istihdam şartlarında işini kaybetme riski yüksek; buna karşılık herhangi bir terfi olasılığında yaşam standartları radikal bir biçimde değişebilecek olan profesyoneller için mesai içi ve dışı ayrımı daha da bulanıklaşmakta. Bunun nedeni gerek çalışma kültürü gerek kariyerin devamı için gerekli olan emeğin niteliği ve toplumsal ilişkilerin mesai dışındaki aktiviteleri de etkilemesinden kaynaklanmakta. Mülakat yapılan katılımcıların önemli bir bölümü, kendisine ya da başkalarına yönelik ahlaki değerlendirmelerinde iş yaşamını önemli bir kaynak noktası olarak kullanmaktalar. Toplumsal değerler ve davranış normları yelpazesinde bulunan moral argümanlar evrensel prensipler içermekten çok iş yaşamının pragmatik mantığı etrafında algılanmakta ve kurgulanmaktalar.

Katılımcıların boş zamanlarında ya da mesai dâhilinde beraber olmaktan hoşlandıkları ve saygı duydukları meslektaşlarına ilişkin oluşturdukları moral hiyerarşı içinde *dürüstlük* ok merkezi bir yer işgal etmekte. Çoğunlukla dürüst ve açık sözlü olan insanlara karşı pozitif bir tavır sergileyen katılımcılara dürüstlük kelimesinden ne anladığını anlamaya çalışan sorular yöneltildiğinde, aslında söz konusu moral

adlandırmanın meslek yaşamı ile yakından bağlantılı olduğu görülmekte. Özel bir bankada kurumsal şube müdiresi olan Berna (47) iş yaşamında dürüstlüğün en önemli şey olduğunu savunmakta:

“...şöyle söyleyeyim, günümüzde iş yaşamı çok zor ve her an yeni bir engelle karşılaşabiliyorsunuz. Bu yüzden sırtını dayayabileceğiniz insanlara ihtiyaç duyuyorsunuz. Böyle insanlarla özel hayatımda da görüşmeyi tercih ediyorum çünkü açık sözlü ve netler.”

Bunu takip eden cümlesinde Berna aslında dürüstlükten ne anladığını ortaya koymakta: *“dürüst kişi bence çalışkan, işini yapıp kimsenin arkasından iş çevirmeyen güvenilir insandır”*. Benzer bir bakış açısına mali tahlil servis yönetmeni olan Osman (51) da sahip:

“... (mesleki) donanımlı olmak önemli tabi ama daha önemlisi mesai arkadaşlarına karşı açık ve saygılı olmak. En küçük bir krizde sağa sola bakan; suçlayacak kişiler arayan kişiler gözümde dürüst değiller.”

Özellikle yukarıdaki katılımcılar gibi orta kademe yönetim yetkisine sahip uzmanlarda meslek yaşamının tehditlerine karşı birbirine destek olmak ve sorunlar karşısında başkalarını suçlama yerine soruna odaklanmak dürüstlüğün betimlemesinde sıklıkla kullanılmakta. Katılımcılar dürüstlük moral kodunun altını *güvenilir olmak, sabırlı olmak, yumuşak başlı olmak, çalışkan olmak* gibi davranış normlarıyla doldurmaktalar. Bu açıdan bakıldığında dürüstlük moral kodu büyük oranda meslek yaşamında büyük değişiklik ve krizlere açık bir sektörde çalışan profesyonellerin toplumsal ilişkiler aracılığıyla kendilerini güvence altına almasını sağlayan, temel çalışkanlık ve uyumu içeren defansif bir içeriğe sahip olarak karşımıza çıkmakta. Bu noktada karşımıza çıkan ilginç bir çelişki, finans şirketlerinin ve genel olarak insan kaynaklarının diline yerleşmiş olan sembollerle gerçekten çalışan profesyonellerin meslek içi tutumları arasındaki belirgin ayrım olmakta. Gerek reklamlar ve tanıtım filmleri gerekse hizmet içi eğitiminde önerilen prensip ve kültürel semboller açısından

bakıldığında finans sektörünün çalışma kültürü büyük oranda risk alma, girişimcilik, fikirleri açıkça çarpıştırıp sonuç elde etme gibi değerle üzerine kurulu iken katılımcıların meslek ilişkilerine ilişkin moral kodları bunlardan belirgin ayırım göstermekte. Genel olarak karşılaştığım önemli bir tema “*güvenilir olmak*”. Katılımcılar meslek yaşantısında güvenilir bulmadıkları insanları dışlamaktalar. Yukarda tartıştığım dürüstlük moral koduna paralel bir biçimde güvenilir olmak payesi büyük oranda piyasa ve kariyerin dalgalanmaları içinde önceden kestirilebilir davranışlar sergileyen çalışanlara verilmekte. Bahse konu moral kodlar olarak dürüstlük ve güvenilirliğin defansif içerikleri çalışanlar için yaşamı zorlaştırmakta çünkü yüksek hedef baskısı, dinamik iktisadi parametreler içinde kaygan bir zeminde hareket etmeye çalışan profesyonellerin aşırı defansif davranışlarının da şirket içinde negatif sonuçları olmakta. Bu tip davranışlar sergileyen bireyler küresel finans sektörünün yücelttiği çalışma etiğine uymayan “*eski tip memur*” olarak görülmekteler. Bu noktada failer açısından çözülmesi gereken denklem oldukça kırılgan. Sürekli değişen şartlar ve yüksek hedeflere sahip bir kariyer bağlamında defansif moral kodlar ile dinamik çalışan görünümünün iç içe geçtiği bir görünüm sergilenmesinden geçmekte.

Neo-liberal örgütlenme altında şekillenen iş yaşamı bağlamında toplumsal ağ ve yatırımların giderek artan bir şekilde defansif moral kodlar ve mantıkla ifade edilmesiyle kariyer güvencesizliği arasında bağlantı kuran çalışmalar bulunmakta. Bu çalışmalardan sayılabilecek Rosabeth Kanter’in şirket kültürüne yönelik antropolojik analizinde, işini kaybetmenin maliyeti karşısında kırılgan şartlarda çalışan profesyonellerin nasıl mücadele ettiği ve bu mücadele içinde şekillenen toplumsal normların hangi moral kodlara referansta bulunduğu dair örnekler verilmekte (Kanter 2004). Robert Jackall ise modern şirket örgütlenmesi içinde asimetrik yetki dağılımının tehditkâr piyasa koşulları içinde katı moral kodlara sahip öz-korumacı bir kültürel mekanizmayı nasıl ürettiğini anlatmaktadır (Jackall 2009). Yazarların vurguladığı gibi iş yaşamı bağlamında özellikle güven, istikrar, bağlılık ve sosyallik önemli moral erdemler olarak ortaya çıkmakta. Doğal olarak bu moral kodlar soyut prensipler üzerine kurulu olmaktan çok meslek içi eylemlerin pragmatik sonuçları

üzerinden işlemekte. Soyut evrensel prensipler yerine moral kodları iş yaşamının pragmatik mantığına bağlayan moral kodlar kendini büyük ölçüde dış görünüş, yaşam tarzı sembolleri, kişisel sunum tarzı, başka çalışanlarla kurulan sözel diyalog üslubu üzerinden kurmakta. Bu nedenden dolayı katılımcılar moral kodlardan bahsederken soyut bir metafizik evrenine gönderme yapmamaktalar. Bunun yerine kariyer içi toplumsal ilişkilere gömülmüş davranış biçimi, söz dağarcığı ve sembollere atıf yaparak kendilerini ifade etme yoluna gitmekteler¹⁹.

Başka bir deyişle kişinin kendisini toplumsal eylem yoluyla başkalarına sunduğu moral kodlar çıplak parasal güç ilişkilerinin dinamiklerini dönüştürerek bireylere makul gelen bir oyun mantığına dönüşmektedir. Bunun bir sonucu olarak birey hem kendisini savunurken hem de başkalarını değerlendirirken parasal güç sembollerinden ziyade ahlaki bir dil üzerinden ilişkiye girmekte. Benzer moral kodlarla örülü kişisel temsil ve sunum, katılımcıların iş algısında önemli bir yere sahip. İş yaşamında dürüstlüğü önemi üzerine konuşan katılımcı bunun içeriğini mesleki performansla birleştirerek vermekte. Dürüstlük, açık konuşan, arkadan iş çevirmeyen, duygularına yenik düşmeyen, çözüm odaklı kişilere verilen bir betimleme haline gelirken diğer çalışanlarla olan ilişkisinde mesleki ihtirası çok belli eden bir tavırla ilişki kuran bireyler bu moral kodlara aykırılık gösterdiği için dışlanmaktalar. Genel moral karakter olarak dinamizm, merak, takım çalışmanı olmak, sosyallik, girişkenlik, yarışma ruhu ve dayanıklılığın övüldüğü şirket kültüründe dinamizm ve ihtiras arasında ince bir çizgi bulunmakta. Kariyer içindeki basamakları tırmanmada “fazla” istekli davranıp sosyal ilişkileri önemsemeyen dikey hareketlilere iyi gözle bakılmamakta ve dışlanmaktalar. İşi gereği

¹⁹ Max Weber, *Economy and Society* adlı klasik eserinde Protestan girişimci sosyal tipi üzerine yazdığı yazılarda başkalarıyla toplumsal ilişkiler kurarken işadamlarının parasal ilişkilerin üzerini örten bir moral kodla hareket ettiğini belirtir. Bu kodun önemli bir parçası da sebat, cesaret, alçakgönüllülük, samimiyet gibi kişisel karakter özelliklerini öne çıkarıldığı bir normlar bütünüdür. Bir başka deyişle iş yaşamının çıplak parasal güç ilişkilerine eşlik eden moral kodlarla örülü bir davranış örüntüsü bulunmaktadır. Weber’e göre bu genel moral örüntü modern kapitalist ekonomi içinde pozisyon alan faillerin (kendi örneğinde iş adamları) toplumsal ilişki ağlarını kurması ve stilize etmesini sağlamakta; aynı zamanda parasal zorunluluğu moral prensiplerle değiştirip hakim ekonomi dinamiklerinin üzerini örten ideolojik bir işlev görmektedir. Bkz. Max Weber (1978), *Economy and Society*, University of California Press.

çok sayıda insanla çalışmak zorunda kaldığını söyleyen Berna “insan sarrafı” olduğunu ve tavırların bu yüzden çok şey söylediğini ekleyerek altında çalışan bir meslektaşını şikâyet etmekte:

“... Her hareketinden en ufak bir fırsatta seni yukarı şikâyet edeceğini anlıyorsun. Seni by pass ederek bölge müdürleriyle yakınlık kuruyor. Zamanı gelince herkes yerini bulur ama bu kadar yükselme heyecanı olan tiplerle ilk fırsatta yolları ayırmak gerekiyor. Bu tip insanlar çok hızla yükseleceklerini düşünürler ama hiç yönetici pozisyonuna gelemmezler. Neden? Çünkü insan yönetmeyi bilemezler; sürekli kavga münakaşa. Buna kimsenin zamanı yok.”

Berna ve onun pozisyonunda olan orta seviye yöneticiler için çalışanın güvenilirliği ve “tahmin edilebilir” olması oldukça önemli. Yumuşak başlı ve iyi geçinimli karakter özelliklerini sebat ve çalışkanlıkla birleştirenler ise aynı dinamizmi göstermeseler dahi moral olarak daha olumlu bir noktada görülmekteler. Aşağıda daha detaylı açıklayacağım gibi defansif hedefler üzerine kurgulanmış moral kodların en belirgin görüldüğü katılımcılar orta seviye yöneticiler. Üst kademenin (CEO, yönetim kurulu, genel müdür ve birim müdürleri) aldığı hedef ve ilkelere ilişkin kararları, aşağıdaki uzmanlara iletme ve bu uzmanlardan maksimum verim almak konusunda doğrudan sorumlu olan orta kademe yöneticiler (şube ve bölge müdürleri, yönetmenler) hem karar alma mekanizması hem de teknik uygulama süreçlerine dâhil oldukları için, Erik Olin Wright’ın deyimiyle çelişkili bir pozisyonda bulunmaktalar. Yüksek kademe alınan şirket hedeflerinin disiplinli bir biçimde uygulanması orta kademe yöneticilerin işlerine tutunma nedeni olduğundan dolayı genellikle şirket içi çalışma ilişkilerinde “rahatsız edici” etkiye sahip olduğunu düşündükleri “ihtiraslı” dikey hareketli genç çalışanları tercih etmemekteler. Mesleki alanın içinde pozisyon alırken özetlediğim öz-savunmacı tavır moral kodlarda kendini dürüstlük ve açıklık değerleri olarak dışa vurmakta.

Bu noktada Robert Jackall’ın da belirttiği gibi kaygan ekonomik örgütlenme ve kariyer dinamikleri içinde şekillenen çalışma kültüründe iş arkadaşlarını “rahatlatan ve

güven veren” bir ölçülülük içinde isteklerin dışa vurulması davranışı moral olarak yüceltilmekte (Jackall 2009: 134-135). Bu yüzden dürüstlük kavramının altında pek çok çalışan güvenilirlik ve iş örgütlenmesinin genel şemasına uyum sağlama özelliklerini anlamakta ve bu normlara uygun bir kişisel sunum göstermektedirler.

Dürüstlük yanında önemli bir moral karakter olarak gösterilen “samimiyet”in katılımcılara nasıl geldiğine bakıldığında ise yine kaygan bir örgütte çalışmanın yarattığı kodları görmekteyiz. Samimiyet genellikle neşeli olmak, sosyal ve girişken olmak, geçimli biri olmak, sivri davranışlarda bulunmamak olarak tanımlanmaktadır. Mesai arkadaşlarıyla aynı gemide olmak ve onlarla iyi geçinmek ile gelecek kariyerinin muhtemel alternatiflerini şimdiden kovalamak arasında kurulabilen normatif denge çalışanın moral açıdan istenir olup olmadığını belirlemekte. Bu yüzden kavga ve tartışmaya girmeyen yumuşak ifadelerle kendini ifade etme davranışı pozitif bir etkiye sahip olarak belirlemekte. Bahsettiğim örgütsel gerilim ve krizlere uyumlu tepki verebilecek yaklaşıma sahip olduğu düşünülen çalışanlar moral kodlar açısından övgü almaktalar. Bu övgünün modern şirket kültürü jargonu içinde karşılıkları bulunmaktadır. Bu sembolik karşılıkların en önemlisi “takım oyuncusu” olmak. Takım içinde uyumlu davranmak; sinerji yaratmak; motivasyonunu yıkıcılık olarak kullanmamak gibi terimlerle ifade edilen takım oynunculuğu kentli profesyonellerin yaşamında kariyere ve örgüt yaşamına ilişkin bir tür *konformizmi* içeren bir betimleme ile sunulmakta. Özet olarak söylemek gerekirse takım oynunculuğu denen normatif tanımlamanın altında 4 temel boyut bulunmakta:

1. Çalışma hayatının ve şirketin karşılaştığı şok ve krizlere karşı adaptasyon yeteneği göstermek ve moral kodları uygun davranış biçimleriyle esnek olarak kullanabilme yetisi. Yukarıda bahsettiğim gibi öz-savunmacı moral kodlarla insan kaynakları söyleminin yücelttiği “saldırgan, meraklı ve dinamik” çalışan tipinin içsel gerilimlerini sorunun bağlamına göre yönetip davranışa aktarabilme yetisi. Modern finans sektöründe hiçbir moral kod mutlak olarak güvenlik sağlamadığı için işin değişen şartlarına adaptasyon önemli bir yetenek olarak görülmekte.

2. Meslektaş ve çalışanlarla hararetli tartışmalar ve kavgalara girmek profesyonelce olmayan bir yaklaşım olarak dışlanmakta. Gerek orta kademe yöneticiler, gerekse genel örgütsel normlar çalışanları tartışma ve eleştiriye çağrıştıracak tavır ve sembollerden kaçınmaya yönlendirmekteler. Bu yüzden herhangi bir tartışmaya yol açabilecek olası davranış biçimi kaçınılmaz ise genellikle kendini şirket kültürünün kabul ettiği sembollerle ifade etmekte. Bu tip sembolleri ustaca kullanabilmek ise katılımcıların mesleki pozisyonları açısından oldukça önemlidir. İşteki rahatsızlık ya da kişisel husumetler bu yüzden doğrudan kelimeler yerine küresel ekonomik dilin kendine has jargonuyla ifade edilmekte. Bu yüzden, örneğin üstlerinden memnun olmayan bir katılımcı memnuniyetsizliğini “motivasyon eksikliği” gibi bir kavramla stilleştirmektedir. Bunun sonucu olarak üstün davranışı adaletsiz, kaba ya da yanlış değil; motivasyon eksiltici bir şekilde formülize edilmekte.

3. Uzun iş saatlerini ek bir ücret talep etmeden yapma ve bundan dolayı şikâyet etmeme, mesai ile özel alan ayrımının giderek silikleştiği bir iş yaşamında önemli bir davranış normu olarak ortaya çıkmakta. Çoğunlukla yasalara ve düzenlemelere aykırı olarak de-facto uzun mesai yapan çalışanların yaptıkları işin verimliliğinden bağımsız olarak (ki verimlilik bu çalışmanın ilgilendiği bir konu değil) uyumlu çalışan moral içeriğinin bir parçası, işte şikâyet etmeden geçirdiği saatler olarak şekillenmekte. Bu nedenle katılımcılar iş dakikliğine önem vermekteler. Bir iş yapsın ya da yapmasın işe 10 dakika geç gelmek ya da tam mesai bitiminde çıkmak bu yüzden kaçınılan davranışlar olarak söylenebilir. “Çalışıyor görünmek” paravanlarla birbirinden ayrılmış ve herkesin birbirini gözlemleyebildiği bir çalışma mekânında önemli bir öz-sunum yolu olarak ortaya çıkmakta.

4. Etkili bir takım üyesi olmak genellikle çalışma hayatı hiyerarşisi içindeki konumu konusunda farkındalığı yüksek ve hassasiyet gösteren davranış biçimlerini tanımlamakta. Özellikle uzmanlarla doğrudan bağlantı halindeki orta kademe yönetmenlerin talep ettiği bu “kendi yerini bilme” ve ona göre davranma pratiği örgüt içi takım oyunculuğunun bir parçası olarak görülmekte. Başkasının işine karışmak;

kendisine verilen sorumluluğu eksik yapmak ya da aşmak; örgüt içi hiyerarşiyle çelişen bağlantıları örgütün iç onay mekanizmalarına saygı göstermeden kurmak genellikle negatif olarak tanımlanan ve işten atılmayı kolaylaştıran nedenler olduğu için profesyonellerin kaçındığı davranış biçimleri olarak belirlemek.

Yüceltilen “çatışmadan kaçınma” normunun davranışsal sonuçlarından biri de iş hayatına ve meslektaş ilişkilerine doğrudan etkisi olmayan teorik tartışmalardan (yönetmel, kültürel, sosyal ya da politik) kaçınma olarak kendini göstermekte. Özellikle dikey hareketli genç personelde evrensel sorunlar (ekoloji, insan hakları, güncel siyasal krizler) konusunda bilgi ve ilgi oldukça düşük seviyede bulunmakta. Başarının ve dinamizmin sürekli kutlandığı bir kariyer ilişkisi içinde yaşamını şekillendiren bireyler öz saygılarını “kendini beğenmişlik” olarak algılanmaktan kaçınan bir yöne kanallize etmekte: Bu yönde başladığı işi bitirme sebatı gösterip alçakgönüllü bir şekilde hedeflerine ulaşma olarak belirlenmekte. İş yerinde kaynakları, zamanı ve yeteneğini etkin bir şekilde kullanmanın getirdiği moral üstünlük sürekli kültürel ve parasal üstünlüğün üstünde tutulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında asosyallik, utangaçlık, pasiflik ve esnek olmayan tavırlar iş yaşamının içinde dışlanma nedeni olabilmekte. Başka bir deyişle esnek istihdamın kırılğan şartlarında kendine bir iş yaşamı kuran profesyoneller kavgacı görünmeden dinamik, hırslı görünmeden çalışkan, umursamaz görünmeden konformist ve disiplinsiz görünmeden esnek olmak için yerleşik moral kodlar evreninde davranış patikalarını ustalikle çizmek zorundalar.

4.2.1. Kariyer, Moral Kodlar ve Güç Asimetrisi

Araştırma süreci içinde özel sektörün uluslararası bağları olan finans kuruluşlarında oldukça yerel bağlama gömülmüş bürokratik ilişkiler bulmak, benim için şaşırtıcı bir durum oldu. Sonuçta küresel ekonominin rasyonel ve verimlilik dünyasında kurulmuş olan bu şirketler reklamlarda, hizmet içi eğitimde ve genel olarak şirket kültürünü dışa vuran belgelerde “evrensel değerler, çokluğun enerjisiyle kurulan rasyonalite olarak sinerji, demokrasi ve bireysellik, fikirlerin açıkça tartışıldığı örgütsel yapı” gibi değerleri kullanmaktalar. Bu “resmi” öz sunum ifadelerinin ötesinde; sürekli

değişen iş şartları, hedefler, örgütsel model ve sermaye sahipliği karşısında işine tutunmaya çalışan profesyonellerin tutumları ise oldukça radikal farklılıklar göstermekteler. Başlangıç açısından genel olarak söylemek gerekirse, yukarıda da tartıştığım üzere mesleki alanda moral yargıları sıklıkla kullanan katılımcıların bu yargıları, evrensel bir prensipler bütününden çok iş yaşamının göreceli şartları bağlamında geliştirdikleri görülmekte. Başka bir deyişle mesleki bağlamda moral bir ifadeyi pozitif ya da negatif olarak kullanan bir katılımcı moralite referansını çok spesifik bir kariyer & örgütlenme mantığı içinde yapmakta. Robert Jackall'ın deyişiyle etik prensipler şirket çalışanları söz konusu olduğunda bürokratik işlevselliğin talepleri altında şekillenmekteler (Jackall 2009: 104).

Katılımcıların moral bir değer olarak yücelttiği dürüstlük kavramının altında yatan çalışma hayatına uyum sağlama kapasitesiyle ilgili özellikler aslında moral ifadelerle vücut bulan kavramların doğrudan bürokratik mantığın bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini göstermekte. Katılımcılar güvenilir, dirayetli ve sosyal bir çalışan tipini yüceltirken aslında kırılgan iş yaşamında örgütsel yapıya ve işin günlük krizlerine belirli bir tür konformizm ile yanıt verebilen bir kişilik özelliğine atıfta bulunmaktalar. Geçimli bir çalışan olmak genellikle “tahmin edilebilir” olmakla bir arada anlaşılmakta. Buna karşılık eleştirel, tepkisel ve genel olarak endişeli tavırlar dışlanan negatif bir değerlendirmeye karşı karşıya kalmaktalar.

Finans sektörü şirketlerinde kuvvetli hiyerarşi, profesyonel yönetici sınıfı kendi içinde radikal bir biçimde fragmente etmekte. Büyük yönetsel kararları alan ve uzun erimli hedefleri belirleyen üst yöneticiler bu hedefleri somut olarak gerçekleştirecek olan daha alt kademe uzmanlara bu hedef baskısını büyük oranda orta kademe yönetmenler eliyle vermekteler (şube müdürleri, bölge müdürleri, portföy yöneticileri). Konulan hedeflerin piyasa rekabet şartlarında ulaşılması mümkün olmadığında ise yukarıdan aşağıya yönelen güç ilişkisi tersine dönmekte; başarısızlık karşısında üst kademe yöneticiler maliyeti aşağıdan başlayarak ödetme yoluna gitmekteler. Bunun bir nedeni üst kademe yöneticilerin karmaşık örgütsel yapılanma içinde bütün karar

mekanizmasına ve teknik detaya hâkim olmamaları olduğu gibi başarısızlıkla kendi pozisyonları arasında kasten bir tampon yaratma istekleri de göz ardı edilmemeli. Üst yönetici pozisyonların nadir boşaldığı ve diğer pozisyonlara göre oldukça yüksek ücretler aldığı bir organizasyonda şu ya da bu şekilde kontrolü elinde bulunduranlar başarıdan maksimum kariyer sermayesi yaratmaya çalışırken başarısızlık karşısında ise bunun yukarıya doğru çıkarak pozisyonlarını tehdit etmesini önlemeye çalışmaktalar. Bunun güzel bir örneği, orta kademe yöneticilerin kredisi kabul edilen bir şirkete “iyi haberi” bizzat kendisinin vermesi olarak görülmekte. Teklif edilen kredinin tahsis servisinde reddedilmesi gibi bir sonuçta ise kötü haber alt düzeydeki uzman tarafından verilmektedir. Örgüt yapısı içinde sorumluluk almaktan kaçınan bu tutum Jackall’ın deyimi ile “kötü haber getiren elçiye öldürme” pratiğini yaratmakta. Banka şubelerinde ya da birimlerinde beklentiler karşılanamadığında ödenen bedel de benzer bir şekilde aşağıdan yukarıya doğru yol almakta. Örgütsel gücün aşırı asimetrik dağıldığı esnek istihdam şartlarında çalışan bir iş örgütünde gücün karakteristik dağılımı failler arasındaki mesleki onur ve moral kodlarını da etkilemekte. Bu yapı içinde belki de en kırılgan durumda bulunanlar orta kademe müdür, yönetmen ve portföy yöneticileri. Kendileri belli oranlarda hem karar mekanizması içinde olup hem de operasyonun teknik bilgisine de vakıf olduklarından olası başarısızlık halinde kariyer üstündeki yıkıcı etkisini daha fazla hissetmekteler. Bu kişiler genel profil olarak 40 yaşın üstünde evli ve çocuklu oldukları için olası bir işsiz kalma durumunda yaşam standartlarını koruma ya da yeniden kurma ihtimalleri oldukça düşük olmakta. Bu yüzden gerek kültür, gerek mesleki moralite gerekse sosyal ağ açısından en muhafazakâr (var olan statükoyu savunmacı bir şekilde algılama anlamında) tepkileri vermekteler. Moralite kavramının kendinde var olduğu ön kabul gören evrensel moral prensipler şirket örgütlenmesinin günlük işleyişinde kullanışsız hale gelmekte. Bunun yerine örgütsel yapının davranış kodlarını belirleyen moralite büyük oranda pazara yakınlık, güç dağılım hiyerarşisi ve krize karşı sorumluluktan geçmekte. Esnek istihdam ve küresel piyasa dengelerinin kırılganlaştırdığı şirket kültüründe pragmatik moralitenin sistematik bir şekilde uygulanması piyasanın kurucu dinamikleri ile kişisel kariyer hedefleri arasında kurulan

yeni bir rasyonalite yaratmakta. Bu rasyonaliteyi sebat ederek ve başkalarına tehdit oluşturmayacak şekilde kullandığı düşünülen çalışanlar övgü alırken tehdit olarak görülenler merkezin dışına itilmekteler. Mannheim'ın örgütsel yapı içinde öz-rasyonelleştirme olarak kavramsallaştırdığı bürokratik olguya benzer biçimde piyasa pragmatizmine en açık sektörlerden birinde kurum çıkarları ile bireysel kariyer korkuları kişinin başarıya ilişkin kurguladığı moral prensipleri şekillendirmekte (Mannheim 1985).

Esnek istihdamın şekillendirdiği şirket kültüründe uzun dönemli planlama ve buna göre sosyal ilişkileri geliştirme neredeyse imkânsız bir hedef çünkü gerek piyasa dinamikleri gerekse örgüt yapısı ve güç dengeleri sürekli değişmekte. Kurguladığı moral prensipler sosyal ağının kendisine terfi ve daha yüksek bir hayat standardı getireceğinin garantisi olmayan bir durumda ise alçakgönüllülük, takım çalışması, yumuşak başlılık ve örgütsel konformizm profesyonellerin moral değerler skalasında tepelere yerleşmekte. Bu moral kodlara en çok referansta bulunanlar ise orta kademe yöneticiler. Özetlemek gerekirse, profesyonel yöneticilerin sosyal-mesleki ağırları içinde moral ethos doğrudan doğruya şirketin toplumsal bağlamından türemekte. Bu ethosun etkileşime geçen en merkezi temaları piyasanın esnekliğine cevap veren bir “sabitlenme” ya da manevra alanını kaybetme korkusu olarak ortaya çıkmakta. Kariyer kaynaklarının sabitlenmesi, yeni durum ve krizlere esnek yanıt verememe; emeğin yeni örgütsel krizler karşısında manevra edememesi kişisel pozisyonları da belirleyen bir aciliyet yaratmakta. Başka bir deyişle esnek istihdamın temel prensip ve dinamikleri kurulan oyunun doxası aracılığıyla bu güç alanına hayatları bağlı olan bireysel ethosa dönüşmekte.

1990'lardan itibaren ortaya çıkmaya başlayan ve küresel kapitalizmin örgütsel sembolleri haline gelen çok uluslu şirketlerin insan kaynakları ve halkla ilişkiler birimlerinin yaygınlaştırdığı çalışma ahlakı ve organizasyonel kültür söylemi ile gerçekte çalışan elemanların yarattıkları toplumsal etkileşim dünyası arasındaki keskin aykırılıklar çağdaş çalışma etnografisinin tespitlerinden bir olarak ortaya çıkmakta (Nash 1979; Bills 1995; Jackall 2009). Yakın zamanda yapılan bir çalışmaya göre sürekli

sermayesi sahipliği değişen ve yeni piyasa dinamiklerine adapte olmaya çalışan şirketler mesleki konumlarını koruma baskısı ile hedef baskısı arasında kalan orta kademe yöneticiler kendilerine has güç dengeleri ve sigortası olan bir kapalı hiyerarşı geliştirmekteler (Isaacs 2003). Bu hiyerarşının temel karakteristiği değişim ve muhtemel başarısızlıklar karşısında işini riske atmamak için her bir yöneticinin kendi g ve sorumluluk alanını dışarıdan gelecek kontrol ve müdahaleye kapalı hale getirdiği bir şirket kültürü olarak belirlemektedir. şirketlerin klanlaşması denilen bu olgu küresel ekonomi dilinin içerdiği bütün rasyonallite savlarına keskin bir kontrast oluşturan kapalı bir mesleki alan yaratmakta. Doğal olarak hiçbir orta kademe yönetici kendi kontrol alanını tamamen dışsal etkilerden koruyamayacağı için tehditler karşısında üstlerine ve astlarına karşı kullandığı dilin yapısı ikircikleşmekte. şirketin uzun dönemli hedeflerine odaklanmanın kariyer üzerinde oluşacak tehditlerini gören yöneticiler kişişel mesleki ve sosyal sermayelerini tek bir sepete koymaktan kaınmaktalar. Sürekli değişen sermaye sahipliği de uzun erimli planlamaya olan inancı azaltmakta olduğu için yöneticiler, kısa dönemli parlak hedeflere yönelerek kariyeri sağlama alma yoluna gitmekteler. Bu göreli olarak dar, kapalı ve kısa döneme odaklanan çalışma prensipleri kendi g alanında bir işlevi olsa da genel şirket politikası ve menajer kültürünün mottolarıyla aık eşiştiğinden dolayı yöneticiler yönetim kurullarından gelecek eleştirilere yönelik ikili bir dil geliştirmekteler. Jackall'ın ikircikli yönetici dili olarak adlandırdığı bu yeni sembolik mantık şirket içinde gerçekte olan biten ile sze dökülen arasında keskin ayrımlar ortaya çıkarmakta. Dahası, bu ikircikli dili ve sembolleri kullanma yeteneği yüksek kişişiler modern çok uluslu şirketlerin st basamaklarına tırmanabilmekteler (Jackall 2009: 130).

Yukarıda bahsettiğim saptamalara benzer bir mesleki pozisyon alma mantığı katılımcılarda da görülmekte. Çok çalışmak, sebat etmek, takım oyuncusu olmak gibi yceltirilmiş moral kodların önemine rağmen özellikle kariyerinin geleceği hakkında konuşan katılımcılar bunların gerekli ama tek başına yeterli olmadıklarını savunmaktalar. Alper (42) yabancı ortaklı özel bir bankada müdür yardımcısı pozisyonunda çalışmakta. İş ortamında yükselmenin sadece yetenekle bağlantılı

olmamasını eleştirirken çalışandan çok daha önemli özelliklerin olması gerektiğine inanmakta:

“Hep derler ya çok çalışırsan mutlaka görülürsün, aslında böyle değil. Elbette tembel ve gevşek insanı şirkette tutmazlar ama yükselmenin temelinde yukarıya karşı ne tür izlenimler verdiğin önemli. Şubeye müdür geldi mi klavyenin tuşlarına sert sert vurursun ki herkes ne kadar işe odaklandığını görsün”

Benzer bir düş kırıklığı yönetmenlikten daha yukarıda bir terfi bekleyen Osman (51) için de söz konusu:

“Yıllarca yüz milyonlarca dolarlık kredi verdim; bir tane bile batırmadım. Ama sırf güzel laflar söylemiyorum diye terfi alamıyorum. Benim üstüme gelen insanların hangi kredileri batırdığını da biliyorum. Ama onlar salon adamı ve yukarıyla iyi ilişkileri var. Yoksa insan kaynakları nereden bilecek kimin nasıl çalıştığını...”

Katılımcıların iş hayatında yükselmeye ilgili tutku ve endişeleri söz konusu olduğunda formel şirket işleyişine yönelik derin bir güvensizlik ortaya çıkmakta. Danışman kuruluşlardan alınan eğitim ve insan kaynakları bölümünde çalışan kişilerin değerlendirmelerine yönelik inançsızlık çok uluslu şirket kültürünün meta anlatılarıyla bürokratik ilişkiler arasındaki belirgin ayrımı ortaya koymakta. Şirketin üst dil olarak kendini ve çalışan ilişkilerini meşrulaştırdığı dil ile çalışanların kariyerlerini korumak için biçimlendirdikleri dilin mantığı ve sembolik evreni arasındaki açıklık nedeniyle alanda mesleki alanın oyuncularını içinde bulundukları alanın karmaşık ve çoğunlukla birbiriyle çelişen “dillerine” ayak uydurma beceresi kazanmak zorundalar. Bu beceriye sahip olamayanlar ise genellikle alt kademe teknik ve operasyonel işlevlere sahip konumlarda kalmaktalar. Bu dile adapte olabilen profesyonellerde ise kendine has bir öz-sunum mantığı gelişmekte. Bu öz-sunum mantığının şirket kültürü ve etkileşim dili içinde öne çıkan bazı temaları bulunmakta:

- 1- *Söylediğini kişisel çatışmaya döndürme:* Mesleki etkileşimin önemli temalarından biri karşındakine yönelik hislerin ne olursa olsun sorunu kişisel

münakaşa haline getirmemekten geçmekte. Değişikliklerin öngörülmesinin çok zor olduğu kaygan koşullarda çalışan bireyler meslektaşları ile çatışmaktan kaçınmaktalar çünkü yakın gelecekte kimin kime ihtiyacının olacağı netlik kazanmamakta. Bu tip çatışmadan kaçınan dilin temel sonuçlarından biri gerçek hislerini saklamaya yarayan ancak yine de mesajın iletildiği bir şirket dilinin ortaya çıkması. Katılımcılar kendi deneyimleri içinde “*satır aralarını*” okumayı öğrenmek zorunda olduklarını dile getirmekteler. Osman (51) bu ikircikli dili şöyle özetlemekte: “Kimse size doğrudan hayır demez. Ama isteğinize yönelik yanıtlarını “şimdi zamanı değil”, “bu güzel bir nokta, düşünelim”, “bunu bana yine hatırlat” gibi kelimeler dökerler. Bunları duyarsanız bilin ki size hayır deniyor”. Şirket içindeki bu ikircikli dilsel mesajları alamayan ve iletişimi zorlayan profesyonellere ise doğrudan negatif konuşma ancak en son nokta da yapılmakta ki Osman’a göre o nokta “zaten işinizi kaybetmiş olduğunuz nokta” olmakta. Özet olarak modern finans şirketlerinde çalışan olmak ikircikli ve karmaşık bu dili anlamak ve sembollerini öğrenebilmek yeteneğiyle bağlantılı olarak ortaya çıkmakta.

- 2- *Kişisel şikâyet şirkete ait kılınmalı*: Şirket içinde ortaya çıkabilecek husumet ve anlaşmazlıkları dile getirmek yukarıda bahsettiğim nedenlerden dolayı oldukça riskli. Özellikle bu rahatsızlıkları üstlerinize taşımak haklı ya da haksız olmanızdan bağımsız bir şekilde yüceltilmiş moral kodlara uymayan bir çalışan olarak tanımlanmanıza yol açabilir. Bu yüzden çalışanlar herhangi bir kişisel sorunu kariyer ve şirkete ait bir sorun olarak göstermekte. Bahse konu “şirket çıkarı” dilinin çoğu kaynağı ise hizmet içi eğitim ve insan kaynakları broşürlerinin “modern örgütlenme” ile ilişkin önerilerinden oluşmakta. Bu nedenle iki çalışan arasındaki sorun aslında şirket içi sinerji sorunu olarak ortaya konulduğunda çatışmanın üstünü küresel ekonomik rasyonalite ve verimlilik üzerinden yeniden formülize den bir mantığa sokmakta. Benzer bir şekilde işinden bıkmak, amacını kaybetmek gibi tabu

kelimeler yerine *motivasyonu kaybetmek* dile getirilmekte. Çalışma enerjisi ve disiplinin sürekli yüceltildiği bir moral yapıda enerji değil ancak motivasyon kaybedilebilir çünkü.

- 3- *Kötü haberi müjde verir gibi ver:* ikircikli şirket diline “ideal çalışana” ait kurgulanan beden dilinin eşlik etmesi önemli bir faktör. Bu nedenle donuk ve suratsız olarak tanımlanan çalışanların uzun süreli kariyer kurmaları pek mümkün değil. Kendi duygularınız ve beklentilerinizden bağımsız olarak özellikle üstlerinize karşı neşeli ve dinamik bir dil kullanmak muhtemel örgütsel krizlerden az maliyetle çıkmanın yollarından biri olarak belirlemekte.

Gülçin (35): *“Ben her zaman bunu yapabiliyor muyum bilmiyorum ama izin alacağı zaman bile bunu müjde verir gibi yapan elemanlar her zaman çok seviliyor. İnsanlar bu kadar saf mı? Değiller herhalde ama oyunu oynamaya devam ediyorlar”.*

Sürekli güler yüzlü olmak ve örgütün değerlerini toplantılarda hararetle savunmak; bu toplantılarda fazla soru sormamak; bahsettiğim dilin önemli karakteristiklerinden biri olarak ortaya çıkmakta:

Bora (47): *“Şirket içi eğitim ve hedef toplantılarında bir sürü güzel sözler dönmekte; kalite kümelenmesi, geri bildirim seansları, inovasyon kültürü ya da girişimci ruh. Ancak gerçek hayatta her gün yaptığımız onca işle karşılaşınca ‘siz neden bahsediyorsunuz?’ demek geliyor içimden. Ama demiyorum, kimse demiyor.”*

Esnek istihdam şartlarında başarılı kariyer kurmanın temel şartlarından biri yukarıda bahsettiğim karmaşık, çelişkili ve ikircikli öz-sunum dilini kullanabilme becerisinden geçmekte. Bu dilin içinde yetişen profesyoneller zaten moral kodlar, iş kültürü ve beden dili olarak bu mantığı içselleştirmekteler. Sennett’in dediği gibi ajandasında yüzlerce insan ismi olan ama arkadaşı hiç olmayan bir profesyonel nesil mesleki moral kodları radikal bir pragmatizmin yarattığı eklektik sosyal dil mantığı ile

oluşturmakta (Sennett 2005). Başarılı profesyoneller orta ve üst kademe yönetici olabilmek için dışarıya yönelik yüzlerine önem vermek zorundalar. Bu da iktisadi faaliyeti duygusal bir sembolizm ile beraber verebilmekten geçmekte. Başka bir deyişle çalışan “profesyonel fikirlerini” mutlak bir biçimde değil konuştuğu meslektaşının psikolojik ve duygusal ihtiyaçlarına ve taleplerine uygun bir şekilde yeniden formüleştirmek zorunda. Jackall’ın deyimiyle yetenek, kendini adama yerine meslek içi ağ politikası, ikna edici beden dili, bağlantılar ve korporatist kültürün diliyle kendini ifade edebilme becerisi profesyonellerin kariyer başarılarını belirleyen etmenler olarak ortaya çıkmakta (Jackall 2009: 142).

4.2.2. Şirket Kültürü ve Bedensel Sermaye

Şirket içi moral kodlar, prestijin sosyo-ekonomik sembolleri beraberinde güçlü bir beden politikasına dayanmaktalar. Çalışanların nesnel çalışma performansının yanında dışarıya karşı şirket kültürü ile uyumlu bir bedensel sunum yapmaları oldukça önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmakta. Çalışma dinamizmini, uluslararası vizyonu, yeni pazarlara açılma iradesini ve pozitif sosyal ilişki becerisini sürekli yükselten bir kurumsal kimlik, bu anlam dünyasına uyumlu bedensel görünüm talep etmekte. Yaşam enerjisinin ve dinamizmin övüldüğü, dahası küresel kapitalist dilin içinde verimlilikle özdeşleştirildiği bir sektörde çalışan bireyler bedene ilişkin yatırımı iş yaşamının kendisinden ayırmamaktalar. Kişisel bedensel tercih ve yatırımın ötesinde şirket de kendine özgü bir beden politikası yönetmekte. İnsan kaynakları eğitim ve öneri dokümanları, yönetsel uyarılar ya da performans değerlendirmesi aracılığıyla şekillenen bedensel politika resmi olmasa da şirket kültürünün önemli bir boyutunu oluşturmakta. Yukarıda tartıştığım konulara paralel olarak, moral ve bedensel dışa vurumun teknik becerinin önüne geçtiği durumlara şirket kültürünün başarı sembollerine uyumlu beden şekillenmesi katılımcılar açısından takip edilen olgulardan biri. Hemen hemen bütün çok uluslu şirketlerde “bıyık” enformel yöntemlerle yukarıdan aşağıya doğru iletilen mesajlarla fiili olarak yasaklanmakta. Pazarlama bölümlerinde çalışan kadın personelin kıyafet seçimi ve makyajı o bölümün yöneticileri

tarafında kontrol edilmekte. Katılımcıların bu konuda, kadın kıyafet ve makyajına ilişkin dile getirdikleri temel estetik tercih “frapan olmayan ama seksapeli yüksek” bir tarza odaklanmakta.

Pazarlama alanında seksapeli yüksek bir bedensel sermaye birikimi ile muhtemel satış başarısı arasında kurulan doğrudan bağlar bu denli kuvvetli olmasa da diğer birimlerde (mali tahlil, operasyon, genel müdürlük) devam etmekte. Aşırı klasik kesim ve kahverengi tonların hâkim olduğu takım elbise giyen erkeklerin işlerini de eski tarz memur tarzı yaptıklarına yönelik inanç, başarı peşinde koşan insanların kıyafet kültürünü sürekli güncellemesini gerektirmekte. Kıyafetin kendisinin başlı başına başarı sembolizminin parçası olmasını sağlayan mantığın sonuçlarından biri, kıyafetlerin doğrudan sembollere dönüşmesi olarak söylenebilir. Örneğin “*süeterli*” çalışan genellikle çalışkan ancak parlak olmayan asosyal bir şirket çalışanını tanımlarken, “anne hırkası” giyen kadın çalışan kariyerin dinamizmine ayak uyduramayan bir bezginlik sembolü olarak ortaya çıkmakta. Buna karşılık seksapel ile profesyonel ciddiyet arasındaki dengeyi sağlayamayan kıyafetlere ise “assolist” betimlemesi yapılmakta. Bu tip bir kültürel çevre içinde taktığınız kravattan giydiğiniz eteğin boyuna; taktım elbisenizin renk tonundan seçtiğiniz küpeye kadar pek çok bedensel-kültürel öge şirket kültürünün içerdiği karmaşık sembolizmin parçası olduğu için modern profesyoneller kıyafet ve takı sektörünü takip etmekte.

Mesleki alanın içinde şekillenen bedensel sermayenin önemli parçalarından biri ise sağlıklı beden ve diyet olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar bedensel görünüm ile kariyer performansı arasında güçlü bağlar kurmaktadır. Başka bir deyişle moral, profesyonel ve bedensel görünüm kişinin kariyer performansı için önemli bir role sahiptir. Bedensel görünüm ve beraberinde ürettiği dinamizm mesajının içinde eyleyen failler bedensel sermayeye yönelik yatırımı işin bir parçası olarak görmekteler. Özellikle yaşlı olmak ve yaşlanmanın kariyer açısından riskli bir sembol olarak algılandığı bir ortamda yaşlılık önleyici kremler, bitkisel tedavi ve estetik operasyon popüler uygulamalar olarak ortaya çıkmakta. Patriarşik beklentileri taşıyan semboller iş

yaşamıyla kesiştiğinde kadınların parlak, çekici ve dinamik görünmesi sadece kültürel değil aynı zamanda mesleki alanın da bir parçası haline gelmekte. Bu yüzden kadın katılımcılarda estetik ve kozmetik ürünlere yönelim çok fazladır. İşin ilginç yanı diğer alanlardaki estetik ve kültürel tercihlerini dolayımlyarak savunan katılımcılar bedensel sermayenin hedefi konusunda oldukça açık konuşmaktalar:

Gülçin (35): *“Erkek olsun bayan olsun giyimine ve kişisel bakımına özel göstermeyen kişiler garip bir şekilde çalışma hayatında da bunun izlerini göstermekte. Kişisel olarak pasaklı biri her yerde pasaklı oluyor”*

Gülçin’in kişisel bakımla profesyonel performans arasında kurduğu güçlü ilişkiyi mesleki alanda sürekli deneyimleyen katılımcılar çağdaş kapitalizmin talep ettiği emek niteliği ve örgüt kültürünün yanında gelen beden algısı konusunda oldukça bilgililer. Oyunun temel mantığını açıklayan Cansu (41) başarı ihtirasının ürettiği kozmetik süreci güzel özetlemekte:

“... Kişisel bakım konusunda özen, işte çok önemlidir. Her gün ya da en geç gün aşırı banyo yapılır; vücut şampuanı, vücut kremleri, gözaltı-yüz kremleri, gece-gündüz kremleri kullanımı yaygındır ve herkes markalarını bilir. Bunun dışında haftalık – aylık masajlar, cilt bakımlar ve, saunadan etkin olarak yararlanılır. Kadınlarda kalıcı epilasyon yaygındır. Erkekler ise ense ve sırt için (epilasyon) yaptırır. Ozon terapisi, kavitasyon, lazer tedavisine para dökülür...”

Mesleki alanda moral kodların karmaşık gösterenleri ve esnek istihdam ekonomisinin kaygan toplumsal topografyasında başarılı olmak ve başarılı görünmek, aynı oyunun organik parçaları haline gelmeye başlayınca bedensel sermaye modern şirket kültüründe doğrudan yapılan bir sermaye biçimi olarak karşımıza çıkmakta. Şirket kültürü içinde küresel kapitalizmin kendine has sembolik dünyası içinde şekillenen bireyler her bir sembolün toplumsal karşılığı konusunda o kadar hassaslar ki bedensel sermaye mekânlarının kendisi sınıfsal bir tasa ile elemeye tabi kılınmakta. Özellikle büyük kentlerdeki site yaşantısının parçası haline gelmiş olan ve site mimarisinin

sınırları içine yerleştirilen spor kulüpleri, fitness salonları, havuz ve saunalar, güzellik ve sağlıklı yaşam ürünleri satan dükkânlar bedenın sınıfsal görünümünü şekillendirmekteler. Katılımcılardan biriyle yaptığımız mülakat için buluştuğumuz mekân bunun çok güzel bir resmini çizmekte. İzmir’de özellikle genç profesyoneller için düşünülmüş sitenin havuz bölümündeyiz. Tesis, üç bölüme ayrılmış durumda; havuz, fitness salonu ve kafe. Kafede takım elbise ve bilgisayarlarıyla iş yapan insanların hemen önünde mayolarıyla güneşlenen kişiler görülmekte. Günümüzde büyük kentlerde pazarlanan pek çok sitenin bu tip bir “tatlı hayat” kurgusu üzerinden satış yaptıkları görülmektedir. Kısacası yeni beden algısının getirdiği estetik ve toplumsal dışlama sembolleri aynı zamanda kentsel tasarımı da etkilemekte.

Yukarıda tartışmaya açtığım mesleki alana ilişkin temaları birleştirerek esnek istihdam ekonomisinde finans sektöründe çalışan bir profesyonelin sosyal tipini genel hatlarıyla çizmeye çalışalım: Edebiyat, felsefe gibi sözel anlatım ve zekânın yerini, pratik ve matematiğe dayalı bir zekâ almıştır. Belirli bir ilgi alanına yönelik derinlemesine bilginin yerini, çok çeşitli konularda yüzeysel bilgiye yatırım yapan bir strateji almıştır. Ağırlıklı olarak mal, ürün veya hizmetin nihai tüketiciye en etkin bir şekilde ulaştırılması konusunda görev yapan bu kesim oldukça hızlı ve pratik hareket etmek; olabildiği kadar çok insana ulaşmak ve onları etkilemek mecburiyetindedir. Bu nedenle her zaman enerjik bir görünüm çizmeleri beklenir; bu tutum trafikteki tavırlarına da yansır. Filo kiralamasından alınmış araçlar trafikte oldukça seri ve saldırgan bir sürüş tekniği izlerler. Meslek hayatında ve özel hayatında sürekli bir yerlere yetişmek zorunda olduğu yüksek bir tempoyu kovalayan bir insanın hareketlerini sergilerler. Çok sayıda işi aynı anda takip edip sonuca ulaştırma gereksinimi pratik zekâyı etkin bir şekilde kullanmayı gerektirir. Aynı zamanda karşı tarafı ikna edebilmek için vücut dilini de çok etkin kullanmaları gerekir ki bu nedenle şirket yönetimi tarafından muhtelif eğitimlere tabi tutulurlar. Zaman yönetimi, stresle baş etme, sunum yeteneği, satış becerileri vb. Kendilerinden beklenen akademik bir tez hazırlamaları değil muhtelif sektörler hakkında satışına yardımcı olacak derecede bilgiye sahip olmak, güncel gelişmeleri çok sıkı takip etmeleridir. Çünkü ekonomik piyasada rekabet oldukça artmış ve kar marjları

oldukça daralmış olup özel sektörde faaliyet gösteren kuruluşların hayatta kalabilmeleri, çok etkin satış yapmaları ve değişmelere çok hızlı bir şekilde ayak uydurabilmelerine bağlıdır. İçeriği en iyi olan ürünü en iyi sunumla nihai tüketiciye ulaştırma konusunda şirketler çok sayıda bilgi dalından yararlanır ve çalışanlarından da buna ayak uydurmaları ve kendilerine bu konuda katkı sağlamaları, maksimum adaptasyon yeteneği göstermeleri beklenir. İşini çok iyi bilen ancak adaptasyon yeteneği düşük bir personele, sadece yerine daha iyi birisini bulana kadar tahammül gösterilir oysa minimum bilgi ve yeteneği en iyi şekilde sunan personel ise kabul görür. Genç, dinamik, çalışkan, fit görünümlü ve ikna kabiliyeti yüksek olması beklenen kişilerin hayattan beklentisi de paralel olmakta, kendi özel yaşamlarında da mal ve hizmet alırken benzer taleplerde bulunmaktadır.

Gerek toplumsal ilişkilerde gerekse mesleki alanda konumlanan kentli profesyonel çok farklı bağlamlara yatırım yapmak ve birbiriyle çelişen anlam kodlarına sahip bir sembolik dünyanın oyun mantığını anlamak ve buna uygun pozisyon almak zorundadır. Bu tip bir alanın mantığı içinde kendini konumlandıran bireyler kentsel ilişkiler ve mekânın şekillenmesi açısından bakıldığında kendine has zenginlikle ve başarı sembolleri ve moral kodlarla orta sınıf içi ve sınıflar arası keskin bir fragmentasyonun aktörleri haline gelmekte. Toplumsal adalet ve denge üzerine bilinçli olarak sahip oldukları fikirlerinin ötesinde yaşadıkları hayatın yönlendirdiği sınıfsal habitus keskin bir gelecek korkusuyla rekabetçi dinamizm üzerine kurgulanmakta olduğu için oyunu kurallarına göre oynama mantığını içselleştiren bireylerden oluşan “yaşantı”nın kendisi sınıfsal kutuplaştırmaya oldukça uygun bir karakter göstermektedir.

4.3. Sosyal Sermaye ve Kariyer Yolu

Esnek istihdam ve örgütsüz sermaye birikim süreçlerinin baskınlığının artmasıyla beraber çalışma düzeni, örgüt yapısı, şirket bağlılığı ve kariyer hikâyelerinde dramatik değişimler olmaktadır. Genel olarak özetlemek gerekirse, neo-liberal

ekonomik düzenin hâkim olduğu çalışma yaşamlarında bürokratik yapılanmadaki değişimler sonucu günümüz meslek alanında düşük kurum sadakati; çalışanlar arasındaki güvene dayalı toplumsal ilişkilerde aşınma ve kurumsal bilginin çalışanlar arası dolaşımdan kalkması gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örgütlü kapitalist modelin iş yeri örgütlenmesinin esaslarını oluşturan çalışma paradigmasının temel ayakları bu nedenle radikal değişikliklere uğramaktadır. Bu değişiklikler kabaca üç boyut altında özetlenebilir: 1. Büyük şirket ve holdinglerde teknik menajerin kontroldeki etkisinin sermaye sahipliği ve onun doğrudan yansıması olan yönetim kurulu üyeliğinin alması; 2. *Sabırsız sermaye* kavramıyla formüle edilen uzun vadeli programlardan ziyade kısa erimli hedef ve karların ön plana çıkarılması; 3. Üretim, dağıtım ve finansal destek bağlamında yeni ortaya çıkan teknolojilerin geleneksel olarak lokalize olmuş iş yeri kavramını parçalamaya başlaması (Sennett 2005).

Modern çalışma yaşamı, kariyer algısı ve toplumsal ilişkilerinde köklü değişimlere yol açan bu bürokratik dönüşüm beraberinde çalışanların iş yaşamına dönük tavırlarını şekillendirmektedir. Bahse konu tavırlara hâkim olan genel karakteristik esnek istihdamın failer tarafından bireysel seviyede yeni sosyal sermaye²⁰ bağlarıyla güvence altına alınmaya çalışıldığı yeni bir mesleki alanın doğuşuna işaret etmektedir. Klasik örgütlü üretim modeli ve onun toplumsal örgütlenmedeki karşılığı olan refah devleti ile neo-liberal piyasa şartların şekillenen sosyal sermayenin yapısı açısından önemli farklar bulunmaktadır. Bu farklarının temelinde ise yeni şirket kültürü ile mesleki sadakat arasında ortaya çıkan kriz bulunmaktadır. Firmalar, her geçen gün uzun vadeli örgüt ve planlamadan esnek işe alma ve kısa vadeli hedeflere yöneldikçe

²⁰ Birey ya da gruplar tarafından belirli bir alanda (örneğin konumuz olan mesleki alan) konumlanırken biriktirdikleri tanışıklı, kurumsal üyelik, genel sosyal aktivite ve sosyal ağlarla bağlantılar olarak tanımlanabilecek sosyal sermaye anlayışına temelde iki açıdan bakılabilmekte. Birinci açı Robert Putnam'ın savunusunu yaptığı ve daha çok bireylerin belirli sosyal aktiviteler katılım şevki üzerinden giden sermaye anlayışıdır (Putnam 2000). Diğer anlayış ise sosyal katılımdan çok angaje olunan sosyal ağ üyelikleri ve bu üyeliklerin başka oyun alanlara hangi bağlantılar kurduğuna odaklanan sosyal network anlayışıdır (Latour 2005). Her ne kadar faili sosyal sermaye birikimine sevk eden motivasyon ve bunun duygulanımsal karakteristiği konumuzla bağlantılı olsa da aşırı fragmente olmuş toplumsal ilişkiler açısından sosyal network yaklaşımının benim açımdan daha açıklayıcı olduğunu belirtmek isterim.

başarısızlık ve kriz durumlarında çalışanları geleneksel bürokratik yapı altında koruyan, en azından yol ve zaman sunan yapılar aşınmaktadır. Bunun yapıların eksikliğinin bir sonucu olarak özellikle kariyerinin ilk basamaklarında olan çalışanların düşük sermaye birikimleri bu tip krizlere esnek cevap verememelerine yol açmaktadır. Gün geçtikçe yeni çalışma şartlarına tabi olan bireyler kendilerini daha fazla hedef baskısına eşlik eden bir mesleki ve sosyal izolasyon içinde bulmaktadırlar. Bu tip izolasyon, kariyer krizlerini günümüzde aşmanın merkezi yolu haline gelmiş sosyal sermaye birikimi düşük olan dikey hareketli beyaz yakalılarda daha yoğun yaşanmaktadır.

Katılımcılar açısından bakıldığında mesleki yaşantı ile bu yaşantıya eşlik eden sosyal ağlar alanda geleceği olan bir oyuncu olmanın temel taşlarından biri haline gelmiştir. Gerek pazardaki müşterilerle ilişkiler gerekse sektör içindeki diğer şirketlerle ilişkiler bu açıdan hiç olmadığı kadar önemli bir hal almıştır. Bir kredi derecelendirme şirketinde uzman olan Hakan (43) için kişinin kariyerinde sahip olabileceği en önemli değer sosyal ilişkilerdir:

“İş yaşamında çok fazla sayıda insanla tanışıyorum. Bunlarla şirketin işleri için tanışıyorum ama aynı zamanda bu benim geleceğim açısından da iyi bir şey. Neden mi? Bu meslekte kimse kimsenin gözünün yaşına bakmıyor. Eğer sektörde tanınmazsanız ve sizin hakkınızda insanlar ‘o kim?’ diye sorarlarsa bilin ki yandınız. Çünkü kapının önüne konulduğunuzda gidecek yeriniz yok demektir”

Finansal ürünlerin pazarlanıp hizmetlerin sunulduğu rekabetin çok fazla olduğu bir sektörde geleneksel bürokratik rasyonalite ile çalışmak makbul görülmemekte. Bu piyasa şartları altında mal ve hizmetlerin içeriğini en iyi hale getirmek; ürünü sunuş şeklini güzelleştirmek yetmemektedir. Ürünü sunan çalışanlar aynı zamanda müşteriye maksimum olarak kişiselleştirilmiş bir ilişki de sunmakta. Öğle ve akşam yemekleri, hafta sonu organizasyonları ve özel telefon aracılığıyla her an erişilebilir olmak yeni şirket hayatının temellerinden biri haline gelmekte. Bu aşırı kişiselleşmiş müşteri ilişkileri çalışanlar açısından sosyal sermayeyi arttırmak için bir araç olarak da

kullanılmakta. Mali tahlil yönetmeni olan Cansu (41) yemeğin modern iş yaşamının temeli olduğunu söylerken kişiselleşmiş ilişkiye örnek vermekte:

“Bankada yemek her şeydir; övgüyü ya da eleştiriyi yemekte öğrenirsiniz, yeni müşterileri yemekte bağlarsınız; başka şirketlerden arkadaşlarla yemekte kontak kurarsınız. Bizim meslekte yemek saatleri çok sevilir.”

Cansu’nun ifadelerine benzer bir biçimde yemeğin kendisi sosyal ağı yaygınlaştırıcı temel rutinlerden bir haline gelmekte. Yemeğe mevcut iş arkadaşlarıyla çıkmanın yanında aynı sektörde olup sizden farklı firmalarda çalışan insanlarla da yemeğe çıkma takip edilmekte ve buralarda sektöre ilişkin bilgiler konuşulmakta. Bu tip yemeklerde dışarıdan gelenlerin yabancı olduğu sektöre ilişkin tecrübeler anlatılmakta. İş aktivitesi yerine hoş zaman geçirmeye yönelik bir aktivite olarak algılanan bu yemekler aslında sosyal sermayenin önemli parçalarından birini oluşturmaktalar: Kurumsal şubede müdürlük yapan Asil (39) bana telefon rehberini göstermekte. Bu defter ona göre hayatını kurtaran temel kaynak:

“Bu son beş senedeki üçüncü işim. Hepsinde de bir öncekine göre terfi aldım. Peki, bunu nasıl başardım? İşlerin bozulup gözler sana dönmeden önce hazırlıklı olman lazım. Tıpkı sevgiliyle ayrılmadan önce gönül işlerinde alternatifleri aramak gibi. Onlar sana gözünü diktiğinde sen hazırlık yapmamışsan yandın. Ama onlardan önce hareket edersen avantajlısın. Bunun için de çevren olmalı”

Anlaşıldığı kadarıyla şirket kendisini işten çıkartana kadar bekleyen çalışanın manevra alanı kalmadığı için çalışanlar B ve C planlarını yapmak zorunda kalmaktalar. Özel bir bankada yönetmen olan Osman’a (51) göre: *“...elinizde işiniz varken piyasaya çıkmak meselenin anahtarı. Tanıdığınız olsa bile işinizi kaybettikten sonra iş aramaya başlarsanız herkese muhtaç oluyorsunuz.”*

Henüz bir işe sahipken ve sosyal ağlar kuvvetliyen alternatifleri elinde tutmanın oldukça önemli olduğu düşünülen bir mesleki alanda sosyalleşme ve sosyal aktivitelere katılma enerjisi oldukça yüksek seviyelerde. Kişinin yaptığı işin teknik

boyutunun yanında başarılı gözükmesi, bir şirketin elemanı olmaktan çok kendi öz sunuşunu yapma kapasitesi açısından önemli bir boyut taşımakta. Kariyeriniz boyunca 3 ya da 4 defa şirket değiştirdiğinizde, sizin şirketle organize bağlar etrafında kurulan mesleki kimliğiniz yerine şirketin kendisi CV’lerde prestij unsuru olan bir sembole dönüşmektedir. Finans sektöründe başarılı bir kariyeri önceden kovalamaya başlayan aktörler daha üniversite sıralarında CV’lerine yazılacak sosyal aktivite ve kulüplere girerek buralarda yönetsel faaliyetler yapmayı amaçlamaktalar. Sosyal aktivitelere karşı duyulan bu ilgi iş yaşamında da devam etmekte ve sektöre ilişkin ağın içine yerleşmek için kullanılmakta. Sosyal yardım projeleri, sosyal sorumluluk projeleri hem şirket imajı tarafından özendirilmekte hem de çalışanlar bu aktivitelere katılımın sosyal sermayeye olan etkisine yatırım yapmaktalar. Bunun yanında dernek ve kulüp üyelikleri de profesyoneller arası ağın oluşumunda önemli bir role sahip bulunmakta. Özellikle sektöre yakın aktörlerin yer aldığı *Lions*, *Rotary* gibi kurumlara üyelik adeta ticaret odası üyeliği gibi sosyal networkun sağlamlaşması açısından oldukça önemli bir etkiye sahip. Sosyal ağın bir parçası olabilmek sadece üyelikle değil aynı zamanda sosyal ağ üyelerinin sahip olduğu kültürel, sanatsal, sportif faaliyetler hakkında kabul edilebilir bilgi ve yatkınlık sistematığına sahip olmakla bağlantılı olduğundan uluslararası bağlantılara sahip olmak oldukça önemli bir nitelik taşımakta. Yabancı dil bilmek; tatillerde sürekli bir ayağın yurtdışında olması; açılan prestijli spor tesislerinin üyelikleri, bahsettiğim sosyal ağ farkındalığına yatırım yapan profesyonellerin hayatının önemli bir kesimini oluşturmakta. Finans sektöründe sosyal girişkenlik üst orta sınıf başarı kültürü içinde şekillenen ağ üyeliklerini hedefleyen failler açısından önemli bir araç olarak belirmektedir. Sürekli güler yüzlü olan ve yeni insanlarla tanışabilme yeteneğine sahip olmak büyük bir artı değer olarak görülmekte. Sektörde yükselen ya da sık terfi alan kişilerin tek özelliği bundan kaynaklanmasa da sosyalleşme becerisi önemli bir ayırıcı özellikler olarak saptanabilir. 30 yıllık kariyeri boyunca tek kredi batırmamış bir çalışan sırf içine kapanık olduğu ve bunu kıyafetleri, iletişim üslubu ve sosyal ağlarda konumlanma zaafı ile gösterdiğinde terfi mekanizmasının dışında kalmakta. İçeride kapanık, az arkadaşla yetinen ve arkadaşlarını seçerken mesleki alanın dinamiklerini ve

sermaye biçimlerini dikkate almayan bir çalışanın bu sektörde hayatta kalması oldukça zor olmakta. Bu nedenle mülakat yaptığım genç profesyonellerin kariyer hırsları ile sosyal ağ farkındalığı beraber gitmekte. Buna karşılık üst orta kademe yönetici olmuş görece olarak yüksek bir yaşam standardı tutturan orta yaşlı kesim ise hırsı estetize etmiş durumda. Çıplak hırs yerine bilge birinden ruhani dersler verir gibi kelimeler seçen bu kişiler alanın mantığına çok hâkim oldukları için artık bu farkındalığı ruhani-estetik alegorilerle bezenen bir olgunluk anlatısına çevirmektedirler.

Protestan Etiği eserinde Max Weber bürokratik rasyonalitenin önemli etkilerinden birinin görece olarak durağan ve istikrarlı kurumlar için sabitlenen insanların yaşadıkları anda olmasa da gelecekte güçlenip hayatlarını kontrol altına alacaklarına dair inançları olduğunu savunur. Gecikmeli zenginleşme ve kademeli tanınma yavaş ilerlese de aktöre içinde davranacağı tutarlı bir mesleki tecrübe sağlamaktadır. Geleceğe ilişkin bu projeksiyon belirli ölçülerde öz disiplin, mesleki bağlama bağlanma ve diğer çalışanlarla uzun erimli toplumsal ilişkiler kurmayı özendirmektedir. Bu kendine has toplumsal beklentiyle desteklenen prestij algısı kendini, çalıştığı kurumu sevse de sevmese de güvenilir bir kuruma bağlamaktadır. Bu tip güvenilir ve istikrarlı kurumsal şartlar altında çalışan aktörün sadece kendine yönelik öz değerlendirme kabiliyeti değil aynı zamanda başkaları tarafından değerlendirilme kabiliyeti de gelişmektedir. Çünkü aynı kurumda uzun süre benzer dinamik ve başarı normlarına tabi kalarak bağlanan çalışanlar açısından kurum aşinalığı önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (Weber 1978).

Esnek istihdam ekonomisinin yeni üretim ve organizasyon paradigması ise Weber'in bürokratik yapılanmanın temelleri olarak ortaya koyduğu bu aktör – kurum ilişkisinin dinamiklerini anlamsız hale getirmekte. Artık çalışan bireyler başka bir çağa ait kabul edilmiş başarı normlarının işte kara dönüşmediği bir mantık içinde sosyal sermaye biriktirmemektedirler. Özellikle küreselleşen, yüksek teknoloji ve esnek organizasyon modelini benimseyen finans sektöründe geleneksel kendi kendini kurum içinde disipline eden ve kurumdan öz saygısını çıkartan beyaz yakalı etkisini yitirmekte.

Sennett'in iddia ettiği gibi belki de geleneksel Protestan etiği üzerine kurulu çalışma normlarının erozyonu beraberinde aktörün mesleki alanda pozisyon almasını sağlayan bireysel stratejik hesaplarının doğasını değiştirmekte (Sennett 2006: 79). Yeni stratejik mantığın şekillendirdiği modelin yapısı görelili olarak istikrarlı organizasyonel şemalara girilse dahi temel kariyer dinamiklerinin akışkan olduğu bir karar ve yatırımlar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni akışkanlığın beraberinde getirdiği uzun erimli mkfatlandırma yerine şimdiye dönük karlılık ve gelişim yerine fırsatlara odaklanan bir sosyal sermaye yatırım anlayışı aktörün bireysel konumlanışını belirlemekte. "şimdi" kurulan gl profesyonel, kültürel ve sosyal ağlar neticesinde yeni kariyer olanaklarını sürekli koalamayı ön plana çıkartan yaklaşım usun süreli stratejik planlamanın değerinin azaldığını göstermekte. Meslek örgütlenmesinin altlarında yer alan özellikle yeni dikey hareketli çalışanlarda sahip oldukları zayıf sosyal sermaye yatırımını mümkün olduğuca hızlı bir şekilde arttırma çabası, st orta yöneticilerin bu heyecanlı mücadeleye olgunca bir tebessümle yorum yapmaları, mesleki alanda alınan pozisyon ile kendi hedef ve ıkarlarınıızı nasıl estetize edip haklılaştırdığınızı gösteren önemli ipuçlarıdır. Eşitsizliğin performans yerine sosyal izolasyonla derinden bağlantılı olduğu bir alan içinde hareket eden aktörler hem neo-liberal ekonominin temel prensiplerine uygun ethos şekillendirmekte hem de kentsel mekânda izolasyondan kaçınmak için kendi başarı ve prestij sembollerine sahip soylulaştırma (gentrification) dinamikleri üretmektedirler. Sonuç bölümünde kariyer hikyesini sosyal izolasyon korkusu üzerine inşa etmiş olan profesyonellerin toplumsal eşitsizlik yapılarını stratejik kararlar ve bu stratejik kararları kişisel düzlemde haklılaştıran moral argümanlarla nasıl yeniden ürettiği sorununu tartışmaya açacağım.

5. SONUÇ

5.1. Esnek İstihdam Toplumunda Toplumsal Konumlanma ve Hudutların Doğası Üzerine

Araştırmanın ortaya çıkardığı sonuçlar açısından bakıldığında finans kesiminde çalışan kentli profesyonellerin içinde konumlandığı farklı alanlar arasındaki eş-mantığın temel temaları bu sınıf fraksiyonunun kendi etrafında şekillendirdiği toplumsal hudutların anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bunun yanında bahse konu hudutları çizen kolektif konumlanmanın toplumsal hiyerarşinin yeniden üretimi ve meşrulaştırılması ile girdiği ilişki neo-liberal toplumsal örgütlenme açısından merkezi bir rol üstlenmektedir. Başka bir deyişle orta sınıfın belirli bir fraksiyonunun toplumsal topografya üzerinde konumlanması sadece toplumsal gruplar arasındaki içme ve dışlama dinamikleri açısından değil aynı zamanda üyesi oldukları toplumsal örgütlenmenin ideolojik yeniden üretimi açısından da incelenmesi gereken bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde öncelikle araştırmanın bulgularını genel bir çerçeve içine yerleştirdikten sonra bahsettiğim neo-liberal ideolojik yeniden üretimin kültürel ve moral kodları üzerinde bir tartışma yürüteceğim. Bu noktada gerek estetik algısı, gerek prestij sembolleri gerekse mesleki moralite bağlamında tartıştığım kültür olgusunun sürekli sınıf topografisi ile bağlantı içinde ele alındığını belirtmem gerekmekte. Kültür sosyolojisi ile toplumsal tahakküm ilişkilerinin arasında kurulması gereken bağın ancak bu şekilde mümkün olacağı iddiasını takip ederek mümkün olduğunca kültürü kendi içinde bir *yaşam tarzları* kavrayışının dışında incelemek gerekmektedir. Başka bir deyişle alanın nesnel şartları ve faillerin öznel beklenti ve korkuları ile sürekli ilişki içine alınan kültür olgusu bize sadece toplumsal hiyerarşinin sınırlarını değil aynı zamanda bu hiyerarşiyi besleyen *doxa*'nın nasıl kitleselleşerek ideolojik üretime dönüştüğü hakkında ipuçları verecektir. Çalışmada son olarak bana yöntemsel bir çerçeve çizerek yol gösteren kavramların içeriği ve bu

içeriğin alandan elde ettiğim veriyi anlamlandırmadaki verimliliği üzerine bir tartışma yürüteceğim.

5.1.1. Kültürel Ayrışmanın İçeriği

Kültür alanının genel konfigürasyonu üzerine yapılan incelemenin önemli sonuçlarından biri refah devleti ve örgütlü kapitalizmde karşımıza çıkan kültürel ayrışmanın günümüz profesyonel yönetici sınıfa uygulanmasındaki zorluklardır. Zorluğun arkasında yatan temel etmen kültürel beğeni kodları ve kültürel uzmanlık alanlarının toplumsal hiyerarşide keskin dışlama mantığı üretmemesinden kaynaklanmaktadır. Esnek istihdam ekonomisinin toplumsal örgütlenme üzerindeki etkisi aktörlerin kendilerine bir hayat kurdukları zaman ve mekânı etkilemekte; onu daha akışkan bir hale getirmektedir. Sermayenin yüksek hareketliliği sonucu akışkan hale gelen zaman – mekân içinde kendini konumlandıran aktör, bu toplumsal ortamın mantığıyla kendi istek ve beklentilerini uzlaştırarak yanıt vermektedir. Bahse konu yanıtın temel karakteristiklerinden biri ise kültürel sermayeye yönelme ve yatırım yapma mantığının büyük oranda derin uzmanlaşma yerine çoğul adaptasyon ve pragmatizm üzerine oturması olduğu söylenebilir. Geleneksel olarak üst orta sınıf burjuvazinin mali ve zamansal maliyetini karşılayarak yaptığı kültürel uzmanlık yatırımı esnek istihdam ekonomisinin toplumsal bağlamında fazla “karlılık” içermediğinden terk edilmektedir. Bunun yerine teknoloji ve kredi ekonomisinin yardımıyla çoğulcu bir kültürel bilgi birikiminin yükseldiği bir kültürel yatırım mantığı ön plana çıkmaktadır. Bu tip bir mantığın çoğulcu ve parçalı doğası beraberinde keskin dışlamalara dayanan bir sembolizm üretmese de arkasında yatan alanın mantığın ürünü olarak *çokluğu yönetebilme becerisi ve adaptasyon yeteneğini* ön plana çıkararak sınıfsal hudutları şekillendirmektedir.

Kültürel sermaye yatırım mantığının çeşitlenme üzerine oturmasında kanımca iki ana neden etkin bir rol oynamakta. Birincisi, profesyonel yönetici sınıfın üyelerinin önemli bir bölümünün yeni dikey hareketli olmaları sonucu yerleşmiş bir burjuva kültürünün miras bıraktığı kültür altyapısına sahip olmamalarıdır. Bunun doğrudan

sonuçlarından biri sanat, felsefe ya da *avande garde* estetik tartışmalar konusunda düşük bilgi seviyesine eşlik eden kinik bakış açısı olarak ortaya çıkmakta. Kariyerini parasal üretim ekonomisi içinde kuran aktörler küresel kapitalizmin sermaye birikim rejiminin temel dinamiklerine doğrudan maruz kaldıkları için bu kendini kültürel uzmanlaşmaya yönelik bir düşmanlık olarak ifade etmekte. Kültürel uzmanlaşma yerine kaygan toplumsal ilişkilerin sürekli yeni bilgi, enformasyon bağlantıları ve adaptasyon becerisine yönelttiği bireyler kültürü estetik uzmanlaşmadan çok prestij sembollerini içeren bir kolâj olarak görme eğilimindedir. Hatice Kurtuluş'un önderliğindeki orta sınıf çalışmasında (Kurtuluş 2005) yeni orta sınıfın yükselme ihtirasının alt sınıflardan kültürel uzmanlıktan çok markaların prestij sembolleri üzerinden ortaya çıkması bu açıdan da anlam kazanmaktadır²¹.

Kültürel sermaye yatırımının çeşitlilik kazanmasındaki ikinci dinamik, kariyer geleceği için yapılan yatırımlarla sosyal sermaye birikimi ve ağlarının yakın ilişkisi olarak ele alınabilir. Modern kariyer hikâyelerinde sürekli emek niteliğinin güncellenmesi ve gelecekte ortaya çıkabilecek krizler karşısında yeterli hareket alanına sahip olabilmek amacıyla sosyal ağlar içinde kabul edilebilirlik becerilerini yükseltmeye çalışan aktörler toplumsal bağları çeşitlendirmeye yönelirken kültürel algı ve tüketime ilişkin benzer bir yatkınlıklar sistematığı geliştirmekteler. Basitleştirerek özetlemek gerekirse, sosyal ağın bu yeni mantığı esnek istihdam dinamikleri içinde çalışan profesyonelleri derinlemesine uzmanlık yerine çok fazla şey ile ilgili az şey bilme davranışına yöneltmekte. Bu mantık kendini kültürel tüketim alanında ifade etmeye başladıkça kültür öğesinin kendisi daha geniş bir toplumsal adaptasyon hikâyesinin parçası haline gelmekte.

²¹ Hatice Kurtuluş'un dile getirdiği şekliyle sorunu örneklersek; "Bir şirket yöneticisinin işçi sınıfından gelen bir aileyle aynı yerli diziyi izlemesi ve benzer müzik zevkleri olması ile buzdolabı, dekorasyon ve gourmet kültürü açısından radikal bir şekilde ayrışmaları" sürekli aktif konumlanma talep eden bir kariyer bağlamında pozisyon alan ancak geleneksel sınıfsal aristokratlaşma için yeterli kaynak ve aracı olmayan profesyonelin kültürel mantığıyla bağlantılı olduğunu düşünmekteyim. Hatice Kurtuluş, *İstanbul'da Kentsel Ayrışma (Derleme)* Bağlam Yayınları, 2005.

5.1.1.1. Kültürel Hepçilliğin Toplumsal Dinamikleri

Sınıfsal hudutların belirlenmesinde kurumsal & paradigmatik bağlılık yerine esnek kullanımı hedefleyen; kültürel ürüne ilişkin derinlemesine uzmanlaşmaya yönelik ilgi yerine geniş bir alana yayılan beğeni evrenine yatırım yapılması belirleyici faktörler olarak ortaya çıkmakta. Bunun sonucu da kültür sosyolojisinde karşılaştığımız ve temelde toplumsal aktörlerin sınırlı sayıda kültürel uzmanlığa odaklanmak yerine çok farklı kültürel bağlamda beğeni ve talep gösterme özelliğine atıfta bulunan *kültürel hepçillik* olgusuyla karşılaşmaktayız. *Kültürel hepçilliğin* çalışmanın konusu olan toplumsal grup açısından bakıldığında yaygın bir kültürel karakteristik haline gelmesinin birbiriyle bağlantılı üç temel nedeni olduğu ileri sürülebilir: 1. Dijital medya teknolojilerinin gelişimi ile birlikte geleneksel olarak tekelleşmeye meyilli kültürel yatırım öğelerinin önemini azaltmakta. Bununla beraber birbirinden farklı beğeni alanları, estetik tarzlar ve ifade biçimlerini içerebilen kültürel öğeler medya ortamlarında birbirine yakın hale geldiklerinden tekelleşme ve uzmanlaşma üzerine kurulu kültürel dışlama öğelerinden farklı olarak aynı beğeni yatınlığının parçası olabilmekteler. Bu tip bir teknolojik etki özellikle görsel medya ve internetin belirleyici olduğu kültürel sermaye bağlamlarında daha büyük bir role sahip hale gelmekte.

2. Kültürel sermaye birikimini şekillendiren motivasyon temelde kırılğan kariyer hikâyesi ve toplumsal yatırım ile yakın ilişkilere sahip olduğu için bu hikâyenin aktörlerinin beklenti ve stratejilerinden etkilenmekte. Gerek estetik algısı, gerek bilgi birikimi gerekse bunların bireysel bir karakteristik olarak betimlendiği “zekâ” kavrayışı temelde daha geniş bir başarı, prestij ve adaptasyon yeteneği üzerine kurulu aktör yatınlıklarıyla ilişkiye geçtiğinde karşımıza çeşitlenmiş kültürel sermayenin bizatihi kendisinin sosyal ve mesleki yeteneğin göstergesi haline geldiği bir yatınlıklar sistematiği çıkmakta. İkilikler üzerine kurulu kültürel dışlama mekanizmalarının çileci çalışma etiğine yaslanmış, uzun dönemli uzmanlaşmaya verdiği değer yeni ekonomide yerini kültürel çeşitliliği bağlama göre kullanabilme kabiliyetine terk etmiş durumda.

3. Mesleki ve sosyal alanın tehditkâr ve oynak dinamikleri içinde davranan aktörlerin kültürel ürünlerden beklentileri değıştikçe kültürel yatırıma harcanan kaynakların dağılımı değışmektedir. Kıta Avrupa’sı skolâstik geleneği içinde doğmuş olan ve sanat, mimari, felsefe gibi alanlarda normatif açıdan değeri yüksek olan eleştirel soyutlama ya da *le sens critique* yerini, yeni ekonominin profesyonellerinin dünyasında esnek bir pragmatik zekâya duyulan saygıya bırakmaktadır. Eleştirel soyutlama ve bunun muhtemel ahlaki ve politik angajmanı ötesinde kültürel ürünlerin kolajlandığı bir harita haline gelen kültürel beğeni alanı kültürel hepçillığe uygun yatkinlar geliştiren aktörlerin oyun mantığı altında şekillenmektedir.

Kültürel hepçillik olgusunu ilk kez Richard Peterson, Amerikan toplumunda sınıfsal konumlanma ve müzik zevki üzerine oluşturduğu çalışma sonrasında ortaya koymuştur (Peterson, Simkus 1992). Peterson’a göre modern Amerikan toplumunda seçkin grup mensupları geleneksel literatürden gelen beklentinin aksine popüler kültür öğelerini dışlamamakta; buna karşılık kendi müzik anlayışlarını “yüksek kültür” ürünleriyle popüler kültür ürünlerinin bir tür amalgamı üzerine oturtmaktadırlar. Bu tip bir kültürel yatırım mantığı açık bir şekilde yüksek – alçak kültür ya da elit – avam gibi kategoriler üzerine yaslanmadığı için Bourdieu’nun çalışmalarında karşımıza çıkan kibirli ayrımcılığa dayanan seçkin bir burjuva kültürü üretmemektedirler. Peterson bu çalışmasını takip eden yıllarda yaptığı benzer çalışmalarda Amerikan kentsoylusunun gittikçe artan bir hızda birbirinden farklı referanslara sahip kültürel pratikleri kabul etme ve içirme davranışını gösterdiğini savunmaktadır (Peterson 1996). Bununla beraber kültürel hepçillğin her kültürel öğeyi ayırım yapmadan beğenmek olmadığını; kendi sınıfsal deneyimi içinde bireylerin çeşitli kültürel öğeler üzerinden sermayeye yatırım yaparken belirli bir tür prestij mantığından türemekte olduğunu belirtmiştir (Peterson 2005). Bu açıdan bakıldığında kültürel hepçillik kültürel sermaye tipleri arasında sosyal ayrımlar yapmamak değil, çok fazla sayıda kültürel öğeye karşı ilgi duyma ve kategorik kültürel dışlama davranışının azalmasıyla açıklanmaktadır. Kültürel hepçillik geliştiren kentsoylular bunu diğer toplumsal kesimleri kucaklamak amacıyla değil çeşitli kültürel kaynakları yönetme becerilerini kutlamak mantığıyla

geliştirmektedirler. Bu tip çeşitliliği kutlayan bir kültürel sermaye mantığının özellikle yeni nesil yönetici – girişimci üst orta sınıfta yoğun gözlemlendiğini belirten Peterson, yeni sınıfın toplumsal konumlanışı ile kültürel hepçillik olgusu arasında yakın bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Peterson’ın saptamasına paralel bir biçimde Alan Warde kültürel hepçilliğin yeni-ekonominin yarattığı fragmente olmuş hizmet sektöründe çalışan orta sınıfın adaptasyon becerisinden doğan bir prestij sembolü haline gelmekte olduğunu belirtmektedir (Warde 2007). Alan Warde’ın İngiltere bağlamında yaptığı çalışmaya dayanarak şekillendirdiği kültürel hepçil tipolojisine bakıldığında birbirinden farklılık gösteren sosyal tipler olsa da kültürel hepçilliğin yoğun olarak yeni ekonominin dinamikleri içinde kendine yer arayan dikey hareketli teknik uzmanlık sahibi beyaz yakalılarda görüldüğü söylenebilir. Başka bir deyişle *kültürel hepçil*, toplumsal hiyerarşi içinde yerleşen bir kültürel sermaye biçimi olarak değil orta sınıfı da fragmente eden yeni ortaya çıkmakta olan bir toplumsal konumlanma mantığının kültürel görüntüsü olarak ifade edilebilir. Bu çalışmada da göstermeye çalıştığım gibi kaygan dinamiklere sahip toplumsal ilişkiler bağlamında sosyo-ekonomik eklemlenme mücadelesi içine giren beyaz yakalıların toplumsal pasiflik ve izolasyon korkusuna eşlik eden “her şeyden haberdar olmak” motivasyonları büyük oranda çeşitlilik üzerinden kurgulanan bir yetkinlik arayışı şekillendirmekte. Bu tip bir yetkinlik arayışı ise çeşitlilikten toplumsal prestij sembolleri doğurmaktadır. Başka bir deyişle kültürel hepçillik toplumsal hiyerarşide hudutların bulanıklaştığı ve keskin kültürel dışlamanın ortadan kaybolduğu bir toplumsal dinamiğe doğru değişimi vurgulamamaktadır. Bunun yerine modern çalışma şartlarının yoğunlaştırdığı sınıf içi ve sınıflar arası rekabetin içinde davranan aktörlerin alana ilişkin *doxa*’sının üretmekte olduğu belki daha karmaşık bir dışlama mekanizmasının içine oturmaktadır.

5.1.2. Mesleki Alan, Rekabet ve Stratejiler

5.1.2.1. Bürokrasi ve Neo-Liberal Şirket Kültürü

Esnek üretim üzerinden kurgulanan iktisadi paradigma ve buna paralel bürokratik yeniden yapılanmanın çalışanların toplumsal ilişkiler ağına ve genel olarak çalışma kültürüne olan etkisi özellikle Amerikan sosyolojisinde 1970’lerden beri incelenmektedir. Modern şirket yönetiminin kültürel ilişkilerine antropolojik, etnografik yöntemle odaklanan bu çalışmalarda ortaya çıkan önemli iki temel sonuçtan bahsedilmesi gerekmektedir (Jackall 1978, Bills 1995). Öncelikle esnek istihdam prensipleri etrafında şekillenen “yeni şirket örgütlenmesi” örgütlü kapitalizme özgü yoğun olarak yapılaşmış bürokratik mantığı aşındırarak yeni bir çalışma hayatı doğurmaktadır. Bu yeni çalışma hayatının içinde kariyer ve yaşam kurmaya çalışan aktörlerin gerek toplumsal kimlikleri gerekse başka bireylerle kurdukları toplumsal sadakat mantığı köklü olarak değişmektedir. Çalışma hayatının içinde davranan aktörler arasındaki toplumsal ve kurumsal sadakat normlarının köklü değişimi doğrudan doğruya esnek istihdam yapılarının sonucu olan gelecek kaygısından kaynaklanmaktadır. Bahse konu gelecek kaygısı ve kariyer belirsizliği beraberinde kurum içi dayanışması düşük, sürekli yeni iş imkânları arayışı içinde olan bir çalışan yatkınlığının ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Sennett 1998).

Esnek istihdam prensipleriyle şekillenen bürokratik yapılanmanın önemli diğer bir sonucu ise resmi şirket doktrini diyebileceğimiz ve şirket kültürünün oluşmasını sağlayan normatif yapıya atıfta bulunan organizasyonel rehberlik ve insan kaynakları yönetimi ile çalışma yaşamının kendi içinde ortaya çıkan toplumsal ilişki ve hiyerarşinin normatif kodları arasındaki büyük farklılıktır. Finans sektöründe dolaşıma sokulan insan kaynakları rehberleri, modern organizasyonel yönetime ilişkin akademik danışmanlık yapan disiplinler ve genel olarak küresel kapitalizmin dinamik iş kültürünü kutlayan yayınlarda ön plana çıkan hiyerarşi karşıtı; sorun çözme odaklı bir pragmatizme ve takım içinde fikirlerin özgürce ifade edilmesinin öneren yeni çalışma hayatının “resmi”

kültür kendisiyle geleneksel örgütlü kapitalizme uyumlu bürokratik yapılanma arasında mesafe koymaktadır.

Buna göre örgüt içinde nitelikli emeğe daha çok yer açan, yetki paylaşımını esnek haline getiren, yeni fikir ve “vizyonun” ortaya çıkmasını özendiren örgüt yapılanması, eski tip hantal bürokratik yapılanmanın karşısına önemli bir değer olarak görülmektedir. Ne var ki bahse konu yeni örgütsel yapılanma kariyer güvencesizliği ve rekabetçi piyasanın yüksek hedef baskısıyla birleştiğinde yaşam standardını koruma motivasyonu ile hareket eden profesyonellerin şekillendirdiği *ad hoc* nitelikli bir şirket kültürüne dönüşmektedir. Yeni şirket kültürü içinde yönetim kurullarının koyduğu ve sürekli değişiklik gösteren piyasa hedeflerini alt düzey uzmanlara ulaştırmak ve hedeflere yönelen örgütsel disiplini temin etmek görevi, orta seviyeli yönetici profesyonellere düşmektedir. Genellikle karar alma mekanizması ile işin teknik detayı arasında geçiş işlevi gören orta kademe yöneticiler geleceğe ilişkin istikrar vaat etmeyen ve sermaye sahipliğiyle beraber sürekli değişen hedefler ve örgüt yapısı içinde kariyerlerini korumak için oldukça karmaşık bir profesyonel dili kullanma yeteneği göstermek zorundadırlar (Jackall 2009). Herhangi bir profesyonel başarısızlık halinde şirket hiyerarşisi içinde gücün ve kontrolün yoğunlaştığı pozisyonları elinde tutan yöneticiler kendi pozisyonlarını korumak için çoğunlukla alt düzey uzmanları hedef aldıklarından dolayı şirket içinde oynak hedefler ve güç asimetrisi beraberinde toplumsal konumunu korumaya çalışan yüksek maaşlı yöneticilerle dikey hareketli genç uzmanlar arasındaki gerilimin belirleyici olduğu oldukça yerel özellikler taşıyan ve defansif bir mesleki etik anlayışı şekillendirmektedir. Bu karmaşık ve bağlamına göre değişken mesleki kodların var olduğu alanda başarıyı kovalayan aktörler sadece kariyere değil aynı zamanda eğitim, kültür ve sosyal ağlara yönelik başarı sembollerini kullanma becerisi kazanmaktadırlar. Mesleki alan başlığı altında resmetmeye çalıştığım “başarının ikircikli dilini” kullanma yetkinliğini kazanamayan profesyonellerin elendiği ya da dışlandığı bu karmaşık şirket kültürüne tutunmak birbiriyle bağlantılı bir dizi sembolik ilişkiyi yönetebilme becerisini talep etmektedir:

1. Kariyeri oynak piyasa hedeflerinden korumak amacıyla şekillenen yukarıda tartıştığım defansif şirket kültürünün talep ettiği konformist davranış ile (takım çalışanı olmak, açık olmak, kavgadan kaçınmak, sosyal uyumluluk) neo-liberal sermaye hareketlerini talep ettiği dinamizmi uyumlaştırma, temelde birbirini dışlayan iki davranış şekli ve normatif kodu, zaman ve bağlama göre kullanabilme yeteneği getirmektedir.

2. Yetki ve sorumluluğun nerede başlayıp nerede bittiğini gösteren sınırların belirsiz olduğu bir örgüt ortamında başarıdan maksimum kariyer rantını sağlayacak; olası bir başarısızlıkta ise kendi CV'si ile başarısızlık arasında tampon oluşturabilecek bir sembolik dil ve bu dilin mantığı etrafında kurulan davranış biçimleri geliştirmek, mesleki alanın bir diğer önemli teması olarak görülebilir.

3. Başarı ve prestiji yücelten; diğer yandan kariyer üzerinde yıkıcı tehdidin sürekli olduğu bir mesleki alanda konumlanan aktörler geleneksel bürokraside görülen uzun vadeli gelişim ve tedrici ödüllendirme yerine kısa vadeli ödül ve maliyetlerin hâkim olduğu bir örgüt içinde çalışmaktadırlar. Bu tip bir yaşantının sonucu olarak kendi yaşamlarının takip ettiği kültürel ve sosyal patikalarda da uzun vadeli angajman ve güven üzerine kurgulanan toplumsal ilişkiler yerini değişen şartlara göre yüksek adaptasyon niteliği gösteren yeni bir yatkınlığa terk etmektedir. Böyle bir yatkınlığa sahip aktörün kültür, eğitim ve beden algısı benzer bir esneklikle şekillenen kolektif yatkınlıklar sistematüğini, başka deyişle *habitus* ortaya çıkarmaktadır. Üç başlık altında özetlemeye çalıştığım ve mesleki alanda konumlanan kentsoylu profesyonellerin takip ettiği yatkınlık sistematüğünün ürettiği kolektif davranışa bakıldığında Neo-liberal rekabetçi iktisadi ve toplumsal modelin temel prensiplerini normatif & moral kodlar haline getiren; bu kodlar aracılığıyla şekillenen sembolizmi ve beden algısını da içeren bir “sınıf dili” belirlemektedir.

5.1.2.2. Kırılgan Kariyer ve Sosyal Sermaye

Şirket örgütlenmesinin yeni ekonomik dinamikler ve esnek örgütlenme prensiplerine göre şekillendiği çalışma ilişkilerinde, çalışanların kurumsal bağlılığının azalması yeni çalışma hayatına kültür sosyolojisi perspektifinden bakan çalışmalarda değinilen değişimlerin başında gelmektedir (Sennett 2005). Uzun vadeli kariyer hedeflerinin aynı kurumsal bağlantı içinde yapılmasının gün geçtikçe güçleşmesi; sermaye hareketleri ve ortaya çıkan pazar riskleri sonucu meydana gelebilecek mesleki krizlerin aşılmasında teknik yetkinlikle beraber pek çok mesleki moral kod da denklemin içine girmektedir. Bu genel konfigürasyon, çalışanların mesleki geleceğe dair güven ve kuruma karşı duydukları aidiyet hissini aşındırmakta ve bunun sonucu olarak kariyer şekillendirmede anahtar rolü olan sosyal sermaye yatırımı mantığı değişmektedir. Mesleki yaşantıya hâkim moral kodları ve başarı dilinin karmaşık yapısını kullanabilme yeteneği geliştirmenin yanında muhtemel kariyer krizlerine sosyal sermaye yatırımı ile yanıt verebilme çabası profesyonel yöneticileri sosyal ağlar ve bu ağlarla bağlantı kurmaya yarayan kurum ve dernek üyelikleri konusunda oldukça istekli hale getirmektedir.

Kariyer krizlerini atlatabilmek için gerekli sosyal sermaye birikimine sahip olmayan yeni dikey hareketli uzmanlar bu tip yatırımın baskısını en fazla hisseden çalışanlar olarak önde gelmektedirler. Mesleki alan bölümünde tartışmaya açtığım defansif stratejilere örgüt içi enformasyon eksikliği de eklenmekte ve geleceğe ilişkin istikrarlı kariyer planları zorlaşmaktadır. Mesleki alana ait olan genel istikrarsızlık nedeniyle aktörler, kurum içi ve dışındaki varlığını, gelecekteki terfileri hazırlayacak olan sosyal sermaye yatırımı hedef alan bir endişe üzerine kurgulamaktadırlar. Sosyal sermayeye yönelik yatırımı geleneksel kurumsal bağlılıktan ayırtıran önemli dinamik kariyeri tehdit eden mesleki krizler karşısında yetersiz toplumsal sermaye birikimi sahibi olarak izole olma riskidir. Bu risk çalışanları mesleki teknik becerinin doğrudan başarı anlamına gelmediği bir alanda mümkün olduğu kadar yaygın bir sosyal portföy yaratmaya itmektedir. Bu tip bir portföy üretiminin önemli sonuçlarından biri de

kentsel mekânda başarı ve prestij sembollerini taşıyan grup, kurum ve semtlere yakın olma isteğidir. Günümüz profesyonelleri yüksek krediler ödeyerek başarı, prestij ve konforun sınıfsal homojenite ile kendisini kristalize ettiği kentsel ağlar içine girdikçe hâkim sosyal sermaye, kendini mekânın sınıfsal olarak yeniden üretildiği konut, eğlence, kültürel ve sportif aktiviteleri olarak dışa vurmaktadır.

Katılımcıların görelî olarak edinmiş oldukları yüksek yaşam düzeyi büyük oranda uzun vadeye yayılmış kredilendirme üzerine oturduğundan dolayı işini kaybetme korkusu ve zenginleşme ihtirası kendine has bir sınıf *habitusu* şekillendirmekte. Kültürel sermayeye yönelik esnek bir pragmatizm içeren yönelimle sosyal sermayenin kariyer krizlerine karşı bir silah olarak kullanılması beraberinde kendine has konut tasarımı, boş zaman aktivitesi ve kültürel tüketim pratiklerinin benzeşmesini sağlamaktadır. Kültür, kariyer ve sosyal sermayenin yatırım mantığıyla beslenen sınıfsal hudutların somutlaştığı yer de kentsel mekân olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada kentsel mekânın yeniden inşası sermayenin kentsel rant alanlarıyla girdiği ilişki ile yeni kentli profesyonellerin kırılğan toplumsal ilişkilerinin dışa vurduğu taleplerin bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın incelediği konu doğrudan doğruya kentsel soylulaşma (gentrification) ve sermaye – mekân ilişkisi olmamakla beraber bu noktada biçimlenen sınıfsal hudutlarla mekânın değişimi bağlantısını göstermek gerekmektedir.

Kentsel mekânın dönüşümü, kentsel planlama, neo-liberalizm ve yeni orta sınıf fragmentasyonu ilişkisi üzerine odaklanan yazılar anglo-amerikan sosyal bilim literatürü başta olmak üzere eleştirel coğrafya ve kent sosyolojisi alanında ilgi duyulan araştırma alanlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır²². Genel olarak neo-liberal ekonominin coğrafi konfigürasyonun bir unsuru olarak kentsel mekânın toplumsal sınıf ve sınıf fraksiyonlarıyla girdiği ilişki iki temel yöntemsel yaklaşım açısı tarafından beslenmektedir. Bunlardan birincisi kentsel dönüşüm ve soylulaşmayı arz yönünden inceleyen Marksist yaklaşımlardır. Arz temelli yaklaşım sermayenin karlılığı ve piyasa

²² Kentsel soylulaşma ve orta sınıfın sosyo-ekonomik dönüşümü tartışmasının geçmişi ve temel teorik pozisyonların karşılaştırıldığı bir özet olarak, bkz. Tom Slater (2011), “Gentrification of the City”, *The New Blackwell Companion to the City*, Gary Bridge, Sophie Watson (edt.) Blackwell Publishing.

dinamizmini sürdürebilmek için kentsel rant alanlarına yatırım yapması ve bu yatırımın çektiği sınıfların belli bölgelere odaklanarak oluşturduğu kentsel soylulaşma sürecine referansta bulunmaktadır. Sermayenin yeniden merkezileşmesini hedefleyen iktisadi dinamikler ile emlak sektörünün rant arayışının kesişimi sonucu yeni yerleşim alanları ve buna uygun kentsel planlama ortaya çıkmaktadır. Bu yeni yerleşim alanlarının vaat ettiği yeni yaşam tarzı; iş yaşamıyla daha sıkı entegrasyon ve emlak yatırımı fırsatlarının cezbedtiği yeni bir kentli profesyonel sınıfı çekmekte, ortaya çıkan kentleşme süreci de yeni ekonominin kentsel rant ile girdiği ilişki bağlamında belirlenmektedir (Smith 1986). Başka bir deyişle neo-liberal ekonominin sermaye hareketleri oligopolistik bir şekilde yoğunlaşan emlak rantını doğurmaktadır. Ortaya çıkan emlak rantı da yeni sermaye süreçleriyle en yakın olan sınıfları kendine çekmektedir.

Sermayenin coğrafya ile girdiği ilişkiye odaklanan anlayışın karşısında ise daha çok talep merkezli diyebileceğimiz bakış açısı yer almakta. Tüketici talebini ve bu talebe yanıt vermeye çalışan yeni teknoloji ve mekân tasarımı ön plana çıkaran bu yaklaşıma göre soylulaşma, iktisadi genişleme ve teknolojik sıçramayla bağlantılı demografik değişimlerle ilgili bir olgu olarak incelenmelidir. Weberyen çizginin şekillenmesinde belirleyici olduğu bu yaklaşım daha çok sosyo-kültürel değişim ve mesleki fragmentasyonun talep ettiği yaşam tarzlarıyla şekillenen pazar ilişkilerinin post-endüstriyel kenti nasıl ortaya çıkardığını açıklama yoluna gitmektedir (Lees & Ley: 2008). Gerek arz gerekse talep eğilimli yaklaşımların üstünde durduğu önemli bir değişim ise kentlerin gittikçe neo-liberal ekonominin yarattığı dinamiklerden kaynaklanan bir girişimcilik anlayışı ile orta sınıfların kültürel beklentileri arasında kurulan kesişme noktalarında şekillendiği olgusudur.

Son zamanlarda Bourdieu sonrası araştırma programının etkileri altında şekillenen ve arz –talep ikilemi yerine birbirinden farklı alanların yarattığı sermaye biriktirme süreçlerinin kentsel ayrışmayı nasıl belirlediğine odaklanan çalışmalar ortaya çıkmaktadır. Bu yeni anlayışa göre kentsel soylulaşmanın aktörü olan toplumsal gruplar kendilerinden bağımsız işleyen pazar dinamiklerinin “pasif alıcısı” olarak görülemezler.

Bunun yanında kentsel coğrafyanın değişimi, o coğrafyada yaşayan aktörlerin özne konumlanmalarına ve kültürel önceliklerine bakılarak belirlenemez. Yapılması gereken iktisadi, kültürel ve sosyal alanlara hâkim sermaye yatırım mantığının kentsel coğrafyayı nasıl etkilediğı gösteren eş-mantığı arayıp ortaya koymaktır (Slater 2011). Nesnel ve öznelci ikilikleri aşmak konusunda çabalara örnek gösterilebilecek önemli bir çalışmada Julie Podmore, mekânsal rantın dönüşümü ve sınıfsal içerikli soylulaşmanın nasıl belirli bir sınıf fraksiyonun *habitus'u* ile ilintili olduğunu göstermektedir (Podmore 2011). Podmore'un Montreal özelinde yaptığı araştırmanın bulgularıyla uyumlu bir biçimde Londra'da mahalle ve yeni orta sınıflar konusuna odaklanan başka bir çalışma da kentsel yaşam alanlarının yükseliş ve alçalışının neo-liberal toplumsal örgütlenme dinamikleri içinde hareket eden toplumsal grupların kendilerine özgü sosyal sermaye yatırımlarının bir parçası olduğunu savunmaktadır (Butler, Robson 2003). Özetle söylemek gerekirse yeni kentsel dönüşüm ve onun soylulaştırıcı dinamikleri ile şekillenmekte olan *metropolitan habitus* arasında derin bağlantılar bulunmaktadır.

Son yıllarda İstanbul başta olmak üzere kentsel dönüşüm ve soylulaşma üzerine çıkan çalışmalarda kentsel soylulaşma ile toplumsal sınıfların sosyo-mekânsal üretimi arasında bağlantılar kurulmaktadır. Sınıfı yalnızca dışsallaştırdığı tüketim kalıpları ve alım gücü üzerinden tanımlamanın ortaya çıkaracağı yöntemsel arızalara işaret eden Hatice Kurtuluş, metropollerde ortaya çıkan yeni sınıfsal polarizasyonun neo-liberal ekonomik dinamiklerin şekillendirdiğı kariyer yollarına yatırım yapmak zorunda kalan grupların toplumsal konumlanmasıyla ilgisini göstermeye çalışmaktadır (Kurtuluş, Purkis, Alada 2012). Neo-liberal istihdam şartları altında yüksek yaşam standardını kırılgan kariyer beklentileri ile uyumlaştırmaya çalışan ikircikli bir sınıfsal konumun korku ve beklentileri ile yeni emlak rantının buluştuğı bu mekânlar Türk metropollerindeki soylulaşmanın açıklanmasında verimli bir çıkış noktası oluşturmaktadır. Bu noktada emlak rantı ve yeni yatırım alanları ile esnek istihdam dinamikleri içinde toplumsal konum almaya çalışan yeni orta sınıf doxası kesişmekte; söz konusu kesişme barınma, eğlence ve kültüre yönelik tüketim mekânlarının sınıfsal homojeniteye sahip olarak belirli mahallelere yoğunlaşmasını sağlamaktadır. Bu

nedenle kentsel soylulaşma sınıfsal polarizasyonun kendini kristalize ettiği çok yönlü bir süreç olarak ele alınmalıdır.

Bu çok yönlü sürecin birbirini destekleyen mantığına katkıda bulunan dört temel dinamiğin ortaya çıktığı söylenebilir:

1. Finans kapitalin dinamizmini devam ettirmek için kent rantına yönelmesi;
2. Esnek istihdam ekonomisi ve hizmet sektörüne yönelik yeni şirket rgtlenmesi;
3. Alanda oyuncu olan aktörlerin toplumsal konumlanmasının şekillendirdiği kolektif kültürel yatkınlık sistematiği;
4. Yeni ekonominin kaygan ve kısa vadeli örgütlenmesi içinde sosyal sermaye yatırım süreçlerini şekillenmesi.

Kentsel soylulaşma sürecinin birbirini destekleyen iki sonucunun ortaya çıktığını söylemek mümkün: İlk olarak kentsel soylulaşma küresel vitrin olarak yeniden tasarlanan metropollere akan sermayenin verimliliğini yeni pazar olanaklarıyla bağlantı kurarak arttırmakta ve sermaye genişlemesine hizmet etmektedir (Zukin 1987). İkinci sonuç olarak neo-liberal toplumsal hiyerarşi içinde konumlanan yeni yönetici orta sınıfların zenginlik beklentisi ve toplumsal dışlanma korkusunun eşlik ettiği toplumsal konumlanma kentsel toplumsal ilişkilerde sınıfsal homojenleşme temasına hizmet etmektedir. Söz konusu homojenleşme temasının toplumsal ilişkilerde sürekli yeniden üretildiği kentsel mekân ise küresel ekonomik yapılanmanın ideolojik desteği olarak çalışmaktadır. Başka bir deyişle yeni profesyonel yönetici sınıfın toplumsal konumlanışını şekillendiren motifler kendilerini kentsel mekânda artan sınıfsal polarizasyonla ifade etmektedirler. Sosyal sermaye yatırım mantıklarını bu mantığın kristalize olduğu site, fitness ve alışveriş yaşamıyla birleştiren orta sınıflar neo-liberal ekonomik yapılanmanın temellerindeki gerilimlerin sınıfsal görüntüsü haline gelmektedir.

Küresel ekonomiye eklemlenmenin parlak vitrini olarak alıcı arayan kentsel mekânlar, aynı ekonominin dinamikler içinde ikircikli bir toplumsal pozisyona yerleşen yeni dikey hareketli kitleleri kendine çekmektedir. Kentsel soylulaşma, neo-liberal

ekonomini yücelttiği dinamik, “yaratıcı” mesleki yatırım ve yetenek ile yüksek prestijli tüketim ve beğeni sembollerini birleştirmekte; reel alım gücünden bağımsız olarak söz konusu dinamiklerin kurucu olduğu alana konumlanan orta sınıf fraksiyonlarının toplumsal ilişkiler ağı içinde ideolojik yeniden üretimini sağlamaktadır.

5.2. Sınıfsal Kutuplaşma ve Neo-Liberal Ethos

Kültürel sermaye ve beğeni dünyasının çeşitlilik gösterdiği ve keskin ikilikler üzerine kurulan kültürel dışlama kodlarının erozyona uğradığı orta sınıf *habitus'unun*, toplumsal hiyerarşiyi yeniden üreten sembolik şiddete olan etkisi konusunda enerjik bir tartışma devam etmektedir. Yeni teknolojik gelişmeler, post-endüstriyel kentin kurgulanışı ve yeni kentli sınıfların seçkin değerlere sahip olmayan kültürel dışavurum biçimlerine adapte olma yeteneği, örgütlü kapitalizm ve refah devleti modelinde karşımıza çıkan katı toplumsal hiyerarşinin çözülüp yeni ve daha esnek bir yapıya dönüşmekte olduğuna yorulmuştur (Featherston 1998; Lash, Urry 1994). Bu yoruma karşılık orta sınıfın gösterdiği dağınık ve fragmente olmuş kimliğin büyük ölçüde yeni ekonomik dinamiklerle gittikçe daha fazla sınıf içi kutuplaşmaya sahne olan toplumsal ilişkiler ağından türediği; bu ağın içeriğinde çeşitlilik bulunmasının kutuplaşma olmadığı anlamına gelmediği yönünde savlar da üretilmiştir (Goldthorpe 1980, Wright 2005).

Son dönemlerde geniş saha verisine dayanan kültürel sermaye ve toplumsal hudut çalışmalarında kültürel ve sosyal sermayenin şekillenmesiyle neo-liberal dinamikler arasında bağlar olduğuna ilişkin iddialarla karşılaşmaktayız (Bennett & Warde 2009; Lahire 2003, Di Maggio 1992). Söz konusu çalışmalarda ortaya çıkan merkezi tema oynak toplumsal örgütlenmeye adapte olmaya çalışırken yaşam hikâyelerini çizen ve oyunun mantığını içselleştiren aktörler bizatihi çeşitli ve çelişkili olanı toplumsal bağlamına göre yönetme yeteneğini yücelten bir sınıfsal yatkinlik geliştirmektedir. Söz konusu yatkinliği yücelten toplumsal sınıflar ve sınıf fraksiyonları benzeşen kolektif estetik referanslar üretmektedirler. Bennett ve Warde’un “çeşitlilik kaynaklı prestij” olarak tanımladıkları bu yeni olgunun egemen olduğu toplumsal

kesimlerin hemen her şeye yönelik beğeni geliştirilmesinin temel nedeni, yaşam stratejisini çeşitlilik içinde oynayarak kurma zorunluluğunun şekillendirdiği kültürel mantık olmaktadır. Bu sayede diğer toplumsal gruplarla hudutlar yaratırken halka ait olanla yüksek statüye sahip olan beğeni kalıpları iç içe girse de bunların sınıfsal bağlama göre kullanılışı radikal olarak değişmektedir²³.

Bu noktada esnek istihdam yapıları altında kendine yaşam kuran kentli profesyoneller “çeşitliliği yönetme yeteneğini” genel bir başarı ve prestij anlatısı içine almaktadırlar. Bu çalışmada göstermeye çalıştığım üzere, yaşam standartlarını ve geleceğe ilişkin beklentilerini büyük ölçüde farklı sosyal, mesleki ve kültürel bağlamlara pragmatik adaptasyon yeteneği üzerinde kuran profesyoneller bizatihi bu adaptasyon yeteneğini sınıfsal hudutlarda kurgulayarak kendilerini diğer orta sınıf fraksiyonlarından – bu sınıf fraksiyonlarının başında yeni ekonominin talepkar dinamiklerine eğitsel ve bürokratik olarak adapte olamayan alt orta sınıf gelmektedir- ayırtırmaktadırlar. Çizilen yeni toplumsal hudutların şekillenmesinde yatırım yapılan sermaye öğelerinin çeşitlenmesine neden olan 5 temel oyun mantığını şöyle özetleyebiliriz:

1. Farklı toplumsal bağlamlarda oynayabilme yeteneğini kutlayan ve parçalı kültürel beğeniyi genel bir temaşa zevki içinde kabul eden kültürel hepcillik.
2. Zekâyı büyük ölçüde kısa vadeli krizleri atlatma ve sorun çözme pragmatizmi üzerinden tanımlayan yeni bir kültürel kodun doğuşu. Bu kodların ait olduğu sınıfsal pozisyonda “eleştirel-soyutlayıcı zekanın” değil adaptasyon zekâsının ön plana çıkması.

²³ Bir sınıfın yaşamının ifadesi olarak beliren müzik estetiğinin başka bir sınıfın temaşa nesnesi haline gelmesine vurgu yapan Hatice Kurtuluş kanımca farklı sınıfların yatkınlık sistematiklerinin içerdiği benzer kültürel temaların her zaman aynı anlama gelmediği; bunların kendi sınıfsal bağlamlarında farklı mantık üzerine oturduğuna yönelik bir uyarıda bulunmaktadır: *“İşçi sınıfının yaşadığı sınıfsal yoksulluktan doğan arabesk müziğin en arabesk şarkıcısı olan Müslüm Gürses’i İstanbul’un en lüks gece kulübünde huşu içinde dinleyen burjuvaziye tüketim kalıpları üzerinden tanımlamak mümkün olabilir mi? Bir sınıfın ‘yaşadığı’ kültürü bir diğer sınıf popüler bir meta olarak tüketiyor.”* Hatice Kurtuluş “Orta Sınıfların Ortak Paydası Neoliberal Değerler”, *Express* Sayı: 127, s: 10-13.

3. Esnek istihdamın şekillendirdiği iş yaşamında başarı ve başarısızlık arasındaki dengede belirleyici olan çelişkili mesleki moral kodları gerek bedensel gerekse sözel olarak esnek kullanma becerisi.
4. Kariyere dair gelecekte ortaya çıkabilecek krizlerin maliyetini en aza indirecek ve kariyer fırsatlarını zamanı geldiğinde meslek terfisine dönüştürecek olan enerjik bir sosyal sermaye yatırım mantığı. Ayrıca bu mantığa eşlik eden toplumsa izolasyon korkusunun beraberinde getirdiği bireyler arası güven anlayışındaki değişimler.
5. Yeni şirket örgütlenmesinin keskin güç asimetrisi gösteren ve bürokratik tahmin edilebilirliği düşük ortamında kariyerini ayakta tutabilmek için gerekli olan “ikili” profesyonel dili uygun zamanlamayla kullanabilme yeteneği.

5 başlık altında topladığım söz konusu temaları sınıfsal yatkınlık olarak içselleştiren aktörler, gerek iş yaşantısında gerek kendini tüketim kalıpları olarak ifade eden kültürel beğeni dünyasıyla, gerekse homojen sınıfsal kodlar üzerine kurulmuş kentsel mekân algısıyla, kendilerini toplumsal yaşamda diğer sınıflardan ayırtırmaktadırlar. Bu yoğun sınıfsal kutuplaşmanın temelinde de neo-liberal toplumsal örgütlenmenin üzerinde durduğu temel prensipleri alanlara ait “oyunun mantığı” bağlamında stilize eden bir *sınıf habitusu* bulunmaktadır. Söz konusu *sınıf habitusu* esnek istihdam yapılarının normatif sistematiğini yeniden üretmekte olan bir neo-liberal ethos yaratmaktadır. Neo-liberal hegemonik değerler ve “sağduyu”nun üretim ve yaygınlaşmasına odaklanan diğer araştırmalar da politik, medyatik kurumsal yeniden üretimin yanında, toplumsal ilişkiler bağlamında beliren ve sınıfsal karakteristik taşıyan söz konusu *ethosun* şekillendiği mekanizmaları göz önüne almak zorundadır.

5.3. Yöntem Üzerine Yeniden Düşünmek

Kültürel sermaye ve toplumsal hiyerarşi arasındaki ilişkinin incelenmesini hedefleyen bir çalışmanın karşılaştığı en önemli zorlukların başında birbirinden farklı nesnel dinamik ve sembolik kodlara sahip alanların ilintilendirilmesi gelmektedir.

Kültür, eğitim, kariyer ve toplumsal ağlar gibi toplumsal topografya üzerinde farklı bağlamlara oturan alanların arasındaki ilişkinin, toplumsal hudutların resmedilmesi penceresinden algılanması ve incelenmesi söz konusu olduğunda bir araştırma programı olarak Pierre Bourdieu'nun ajandası bunu hakkıyla yapan esnek bir yapıya sahip bulunmaktadır. Alanın içindeki kaynak dağılımının ve bu kaynak dağılımını içeren güç ilişkileri ile bu nesnel konfigürasyon içinde pozisyon alan aktörlerin öznel tercihlerinin yarattığı doxa ile kurulacak olan bağlantı toplumsal inceleme programının ilk basamağını oluşturmaktadır. Toplumsal sınıfları tözsel yapılar olarak görmek yerine ilişkiler ağı içinde anlamaya çalışan bir çalışma beraberinde ekonomi, estetik ve bürokratik alanlara özgü oyun mantığını kapsayıcı bir analitik çerçeve çizmek zorunda kalmaktadır. Ancak bu bağlantıların kurulması ile farklı alanlarda ortaya çıkan oyun kurgusunu içselleştiren aktörlerin kolektif yatkinliklerinin, sınıfları belirleyen toplumsal içerme ve dışlama mekanizmalarına nasıl dönüştüğünü anlamak mümkün olabilmektedir.

Nesnel yapılarla fail pozisyonu arasındaki ilişkinin kurulmasını hedefleyen ilişkiyel boyut ise alanın nesnel yapısı ve toplumsal eylem düzlemleri arasında kurulan ilişkiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsettiğim bu yatay ilişkiyel boyut ise daha çok failin toplumsal konumlanması ile kültürel sermaye gibi yatırım yapılan kaynaklar arasındaki ilişkiyi anlama çabası açısından merkezi bir öneme sahiptir. Doğal olarak bu ikinci boyut farklı toplumsal mekanizma ve yapılar arasındaki ilişkiyi anlamaktan çok failin kendini ifade ettiğı temel düzlem olan toplumsal eylem ile kolektif aidiyet (örneğin sanatsal beğenin belirli bir toplumsal sınıfın sistematik beğeni referanslarıyla örtüşmesi ya da dışlanması gibi) arasındaki bağlantıyı kendisine hedef olarak seçmektedir. Bu noktada Pierre Bourdieu'nün çok sayıda eseri farklı alanlarda beğeni, yönelim, yatırım ve biriktirme mantığının öznelci bir fail analizinin ötesinde, toplumsal hiyerarşinin nesnel güç ilişkileri ile bağıntılı nasıl analiz edilebileceğine ilişkin güçlü örnekler sergilemektedir. Biraz daha ileri gidersek, Bourdieu'nun araştırma programının başarısı onun toplum bilimlerin temel sorunlarına ontolojik düzeyde

yaptığı katkıdan çok esnek ve verimli bir araştırma programı için bizlere sunduğu kavramsal “alet çantasına” bağlanabilir.

Bourdieu’nun toplumsal hiyerarşinin şekillenmesi ve farklı sermaye çeşitlerinin sistematik beğeni hudutlarını nasıl çizdiğini gösterdiği çalışmaları devrimci nitelik gösterse de kanımca sermaye dağılımı ve kültürel öğelerin sahipliği arasında kurulan bağlar araştırma tasarımının bakış açısıyla kültürün görelî olarak sabit bir envantere dönüşmesi riskini taşımakta. Envanter anlayışına göre, kültürel öğeler sermayeye dönüşürken toplumsal grupların güç tutkularına ve çıkarlarına paralel bir biçimde satın alınarak değer kazanmakta ya da gözden düşmekteler. Bourdieu, niteliksel betimlemelerin ve etnografik analizin yanında mütekabiliyet analizi gibi istatistikî haritalama yöntemleri ile kültürel envanterin sosyal uzamda toplumsal hudutları belirleyerek nasıl dağıldığını detaylı bir biçimde göstermektedir²⁴. *Distinction* adlı eserinden gayet iyi bildiğimiz toplumsal pozisyonla kültürel sermayenin dağılımı arasındaki bu haritalama ne kadar güçlü olsa da kanımca yöntemsel bir risk barındırmaktadır (Bourdieu 1996). Araştırma tasarımı olarak toplumsal hudutları resmetmeye çalışırken sınıfların yatırım hedefi haline gelmiş kültürel öğelere odaklanıldığından dolayı kültürel sermayeye ve onun toplumsal bağlamına statik bir bakış geliştirme riski karşımıza çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak araştırmacı kültürel beğeniye, genel olarak sınıfsal çıkarların son sözü söylediği bir belirlenmiş hedefler sistematığının son durağı haline getirmektedir. Kültürü son hedef olarak gören bu anlayışın arızaları 1970’li yıllar²⁵ Fransız sosyal hiyerarşisinin nispeten durağan, ve devletçi (devletçi kapitalizm ve bürokratik kariyeri belirleyen eğitim sistemi) pedagojik-bürokratik sermaye birikimiyle beslenen yapısında yeterince ortaya çıkmayabilir. Görelî olarak tortulaşmış sosyal hiyerarşiye sahip, toplumsal hareketliliği düşük, kariyer yolu ve olanakları bürokratikleşmiş olan bir toplumda kültürel beğeni paternleri de büyük

²⁴ Başka bir deyişle alanlar arasında ortaya çıkan eş mantığın şekillendirip meşrulaştırdığı “oyunun kurallarını” yöneten sembolik dile hakim olunması ya da bu hakimiyetin başka toplumsal gruplara kaptırılması.

²⁵ *Distinction*’ın verileri de büyük oranda bu döneme aittir.

oranda ikili dışlama kalıplarına oturduğu için tasarlanan sosyolojik elbisenin defoları görülmemesi beklenebilir.

Ne var ki, kültürel sermaye ve toplumsal hiyerarşi ilişkisi arasındaki kavramsal uyumsuzluk özellikle alanlara ait nesnel koşulların ve buna bağlı olarak toplumsal hiyerarşinin daha kaygan bir düzleme oturduğu bağlamlarda bir araştırma tasarım problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de finans sektörü çalışanlarına yönelik yaptığım bu çalışma sürecinde kendi saha deneyiminin de bana gösterdiği gibi zorlayıcı nesnel nedenler etkisinde kayganlaşmış toplumsal örgütlenme modelinde (değişken çalışma şartları, neo-liberal baskılama ve güven kaybı, mekânsal-zamansal sıkışmanın hızlandığı kariyer olanakları) toplumsal aktör ile kültür arasında kurulan ilişki, literatürde yerleşmiş olan geleneksel kültürel sermaye algısını zorlamaktadır. Sorunun merkezinde Türkiye’de ve diğer ülkelerde son yıllarda yapılan kültürel sosyolojik çalışmalarda esnek istihdam prensipleri etrafında şekillenmiş bir toplumsal hiyerarşide kültürel sermaye ve faillerin toplumsal konumlanışı arasındaki ilişkinin resmedilmesinde karşılaşılan zorluklar bulunmaktadır. Esnek istihdam ve üretim toplumlarının talep ettiği ve şekillendirdiği emek tipinin ve kariyer karakteristiklerinin aktörlerin davranış yatkınlıkları ve tercihleri üzerinde ciddi değişiklikler yaratması sonucu kültürel sermaye denen kavramın içinin verilerle nasıl doldurulacağı sorunu başta gelmektedir. Esnek istihdamın toplumsal örgütlenmede talep ettiği emek niteliğini güncelleme baskısı; iş güvencesizliği ve buna bağlı kırılgan kariyer yolları; iş yaşamının kolektif kültürünü değiştiren şirket kültürü anlayışı konumuz olan beyaz yakalıların toplumsal konumlanışını temelden değiştirmektedir.

Geçtiğimiz 10 yıl içinde modern neo-liberal toplumlarda artan oranda gördüğümüz benzer toplumsal ilişkilerin kültürel sosyolojik analiz açısından ne gibi sorunlar doğurduğu; Bourdieu sosyolojisinin hangi açılardan risk barındırdığı ve nasıl güncellenmesi gerektiğine ilişkin tartışmalar yapılmaktadır. Özellikle kültür sosyolojisi ve sınıfsal konumlanma üzerine yapılan çalışmalarda ortaya çıkan eleştirilerden bir tanesi Bourdieu’nun 1980’li yıllarda Fransa bağlamında ortaya koyduğu kavramsal

çerçevenin neo-liberal toplumların toplumsal ilişki ve hiyerarşilerini verimli bir biçimde analiz edebilecek şekilde modifiye edilmesi gerekliliğidir²⁶

Profesyonel yönetici sınıfın kültürel sermayesini şekillendiren alana ilişkin nesnel zorlayıcı öğeler, doğrudan örgütsüz kapitalizmin ve esnek istihdamın prensipleri üzerine kurulu bir çalışma hayatı yaratmaktadır. Resmetmeye çalıştığım söz konusu kaygan yapılar (mesai ve özel hayatın içe geçmesi; kredi ekonomisinde kariyer riskleri; esnek istihdamın şirket bürokrasisini aşındırması gibi) aktörlerin alanda konumlanış mantığını ve bu mantığın şekillendirdiği stratejilerin doğasını belirgin biçimde değiştirmektedir. Bir boyutuyla bakıldığında çok daha oynak bir toplumsal düzlemde hareket etmek zorunda kalan failin aldığı kararların sonuçlarına ve hedeflerine bakmak yerine failin toplumsal eyleminin izlerini takip edecek etnografik bir analiz düzlemine olan ihtiyaç dile dökülmektedir. Özellikle Ann Swidler gibi sosyologların desteklediği kültürel sermaye ile dramaturjik sosyolojik yöntem arasında daha güçlü bağlar tesis etmeyi öneren bir “eylem içinde kültür analizi” talebi yaratmaktadır (Swidler 1986). Bu yeni yaklaşımın savunduğuna göre, kültürü kendi içinde sonuç ve hedefler olarak gören yapısalcı bir anlayış yerine kültür ürünleri ile toplumsal eylemin hangi noktalarda kesiştiğini gösteren ve doğrudan fail tercihlerine (en azından araştırma tasarımı dâhilinde) odaklanan bir bakış açısı günümüz kaygan ve istikrarsız toplumsal ilişkileri içinde şekillenen kültürel kod ve sembolleri açıklayıp resmetmede daha etkili olacaktır. Etnografik yöntem ile Bourdieucu sınıf analizi arasında kurulabilecek yöntemsel bağ kendi başına bazı riskler içermekle birlikte²⁷ hâkim kültürel sosyolojideki kör noktalara çözüm bulma arayışının sonuçları olarak görülebilir.

²⁶ Bourdieu sonrası anglo-amerikan kültür sosyolojisi literatürünün bahsettiğim yöntemsel sorunları detaylı bir biçimde ele aldığı bir eser olarak bkz. Philip Smith ed., *The New American Cultural Sociology*, Cambridge University Press, 1998.

²⁷ Muhtemel sorunlardan en önemlisi sosyal ilişkileri dramaturjik etkileşim sosyolojisinin içinde parçalara bölüp eylemin sosyal anlamını çok iyi anlatan ancak Bourdieu’nun programının ana yapıtaşı olan tahakküm mekanizmaları üzerine hiçbir şey söylemeyen bir şeye dönüştüren bir araştırma tasarımı olarak görülebilmektedir.

5.3.1. Yeni Ekonomi, Kültürel Sermaye ve *Habitus*

Kıta Avrupa'sında Bourdieu sonrası programın söz konusu kör noktalara verdiği önemli tepkilerin Fransa ayağında ise Luc Boltanski ve Laurent Thevenot gibi yazarların kültürel sermaye haritalaması gelmektedir. Yazarla bu kapsamda seçkin referansları dışlayarak popüler kültürel değerler vasıtasıyla, bireylerin toplumsal ağ üyelikleri sayesinde bağlantı kurduğu güç yapılarıyla (*ekonomiler*) açıkça dışlama kullanmadan nasıl bir başarı ve dışlama dilinin parçası olduğunu belirtmektedirler (Boltanski, Thevenot 2006). Buna göre, yeni ekonominin etkisine giren Fransız toplumunda bireyler toplumsal konumlanma aşamasında hantal ve çok talepkar olarak gördükleri yüksek ve alçak kültür gibi referanslara sahip geleneksel yatkinlıklar eksenine mesafeli yaklaşmaktalar. Boltanski ve Thevenot, kültürel uzmanlaşma mantığıyla şekillenen ve çoğunlukla toplumsal dışlama sembolleri üreten kültürel sermaye anlayışına alternatif olarak farklı ekonomiler (kariyer, sosyal politika, eğitim) arasındaki ilişkiyi göstermeyi hedefleyen çalışmalar önermektedirler. Buna göre yeni ekonominin şekillendirdiği toplumsal topografya üzerindeki güç ve konum savaşı geleneksel olarak algılanan kültürel uzmanlık yerine farklı *ekonomiler* (güç ağları) arasında bağlar kuran daha esnek, ve "kısa vadeli pragmatik yatırıma" açık bir aktör tipini ortaya çıkarmaktadır. Kültürel ve eğitsel sermaye uzun süreli ve nispeten durağan bir kültürel öğrenim & uzmanlaşma süreci yerine eğitim, kültür ve kariyer olanakları arasında anlık ve bağlama göre kurulan ittifaklara yerleşmekte ve bu ittifaklar aracılığıyla toplumsal konum almaktadır (Boltanski, Thevenot 2006). Boltanski ve Thevenot'nun analizinin temel kabullerine benzer bir biçimde toplumsal faili çok yüzeyli ilişkiler içinde kurgulayan Bernard Lahire bir yatkinlıklar sistematığı olan habitusun sınıfsal aidiyet ile şekillenen yekpare yapısına alternatif getirerek aslında aktörlerin kültürel beğeni evrenlerinin değişken ve parçalı doğasını göstermeye çalışmaktadır (Lahire 2003). Lahire'in perspektifinden bakıldığında yekpare bir sınıfsal pozisyonun şekillendirdiği tekil bir habitus yerine akışkan ilişkilerin farklı bağlamlarda yeniden kurduğu ittifak (sembolik ya da nesnel) ilişkilerinin belirlediği daha esnek bir beğeni ve tercihler evreninin ortaya çıkarılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Son olarak, Manş'ın diğer tarafında Neo-liberal piyasacı güçlerin eğitsel, kültürel ve sosyal sermaye birikimi üzerinde yarattığı etkilere referansla sınıf haritalarını güncellemeye yönelik araştırma programı önceliklerine sahip teorik tartışmalar sınıf analizi literatüründe de karşımıza çıkmaktadır. Britanya toplumunun sınıfsal haritalaması gibi devasa bir çalışmanın öncülerinden olan Tony Bennett, Alan Warde ve Mike Savage araştırma programının sahadaki veriyi işlerken karşılaştığı en temel sorunlardan birinin haritalamayı keskin dışlama çizgileriyle belirginleştirecek geleneksel kültürel beğeni kalıplarının artık modern toplumda bir şey ifade etmemesi olarak belirtmektedirler. Bunun yerine kültürel beğeni ve sermaye yatırımı, çok daha dağınık kültürel öğelere yönelerek heterojen beğeni gösteren aktörlerin toplumsal pratikleri tarafından belirlenmektedir. Bu genel kaygan toplumsal düzlem üzerine çalışırken sahaya “hangi sorularla gidileceğinden”, verinin analizinde kullanılacak kavramsal çerçevenin verimliliğine kadar bir dizi sorun araştırmacılar tarafından ortaya konulmuştur. (Bennett, Savage, Warde et.al. 2009).

Yukarıda özetlediğim yöntem tartışmalarıyla kendi araştırma deneyimim arasında bağlantı kurmak gerekirse benzer sorunların Türk toplumsal yapısında da karşımıza çıktığını söyleyebilirim. Esnek istihdam prensiplerini şekillendirdiği zorlayıcı şartlar altında kendilerine yaşam ve kariyer kuran beyaz yakalılar kültür sosyolojisinin konusu yapılırken, dağınık kültürel sermaye yatırımı ile toplumsal konumlanma arasındaki ilişkinin kurulması sorunu karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın erken safhalarında, elde ettiğim kültürel haritalama ile aktörlerin ahlaki ve profesyonel benlikleri arasında bağlantılar kurmakta güçlükler ile karşılaştım. Kültürel öğeler üzerinden niceliksel bir karşılaştırma yapılmaya çalışıldığında tüketilen ya da beğeni hiyerarşisi içine yerleşen kültürel öğelerin sıralanması toplumsal hudutların resmedilmesi açısından verimsiz bir yöntem olarak belirtmektedir. Bunun temel nedeni kanımca toplumsal hareketliliğin akışkan bir nitelik gösterdiği güvencesiz ve geçici çalışma ilişkileri içinde yer alan aktörlerin kültürel sermaye birikimine kendine has davranış patikalarından geçerek ulaşmalarıdır. Bu nedenle, kanımca beğeni hiyerarşisi ve toplumsal hudutlar arasında, temelde kültürel ikiliklere (yüksek kültür & popüler

kültür gibi) yaslanarak kurulan bağlantılar açıklayıcılığını yitirmekteler. Tez içinde betimlemeye çalıştığım kültürel sermaye yatırım mantığındaki değişim temalarını kısaca hatırlatırsak:

- i. Dar çerçevede tanımlanmış kültürel elitizm yerini çeşitlilik sahibi ve zaman zaman popüler öğeleri de kapsayan bir kültürel sermaye anlayışına bırakmakta. Kariyer, kültür, eğitim, sosyal ağ gibi birbirinden farklı alanlar arasında esnek bir ilişki kurma baskısı altına yaşayan beyaz yakalılar dar anlamda ve derinlemesine uzmanlık gerektiren yordamlarla belirlenmiş kültürel yatırım yerine daha dağınık ve esnek bir beğeni sistematığı geliştirmekteler. Araştırmada görüşülen katılımcıların %80’lik bir kısmının yerleşmiş burjuva köklere sahip olmaması kültürel uzmanlığa dayalı sermaye yatırımı yerine daha yüzeysel ve dağınık bir beğeni dünyasının çıkmasına katkıda bulunmaktadır.
- ii. Günümüz toplumsal hudutlarının şekillenmesinde geleneksel yüksek – alçak kültür; avante garde estetik – popüler beğeni, klasik sanatlar – halk sanatı gibi ikiliklerinin önemi azalmakta. Bourdieu’nun çalışmalarında önemli bir tema olan bu tip ikilikleri tartışmaya açmadan bu günün saha araştırmasına uygulamak mümkün görünmemekte. Bu değişimin önemli bir sonucu kültürel yatırım mantığı ve sermaye birikiminin kolayca resmedilebilecek dışlama mantığına dayanmıyor oluşu. Katılımcıların önemli bir kısmı kültürel sermayenin toplumsal dışlamaya atıfta bulunan sembollerine karşı uyanıklar. Kültürel sermayenin çizdiği toplumsal hudutlardaki bu müphemleşme bize günümüz toplumunun sınıfsal yapılarının daha geçirgen ve demokratik olduğunu göstermeli mi? Kanımca hayır. Diğer toplumsal sınıflara karşı açık dışlama sembollerine antipati ile yaklaşan katılımcılar için kültürel çeşitliliği kariyerizme bağlayan bağlamlarda yetkinlik sosyal üstünlük sembollerine dönüşebilmektedir. Birbirinden oldukça farklı beğeni bağlamlarında *oyuncu* olabilme becerisinin sonucu olarak ortaya çıkan *kültürel hepçillik* beraberinde “züppece” olmayan ancak sinik bir kültürel yetkinlik vurgusu ortaya çıkarmaktadır. Kültürel yetkinlik günümüz beyaz yakalıları tarafında analitik güç ya da belli bir alanda çileci çalışma ve uzmanlaşma

isteği yerine değişen şartlara ve bağlamlara adapte olabilme yeteneği üzerinden tanımlanmaktadır.

iii. Kültürel sermayenin şekillenmesinde kültürün estetik içeriğini vurgulayan nesnel envanterden (kitaplar, resimler vb) çok, farklı alanları birbirine bağlayan (kültür, kariyer, eğitim) eylem repertuarı belirleyici olmakta. Yukarıda bahsettiğim kültürel sermayenin estetik değeri yerine adaptasyon mantığına uygun bir şekilde ortaya çıkan bu yeni yatkinliklar sistematığı kaygan bir toplumsal düzlemde eyleyen aktörlerin her geçen gün farklı “ekonomiler” (eğitim, kariyer, sosyal ağ) arasında kurmak zorunda kaldığı çok daha esneklik gerektiren bağlar tarafından belirlenmektedir. Bu yeni karakteristiğin bir sonucu olarak geleneksel kültürel sermaye kavramının olumladığı değerler yerini yenilerine bırakmaktadır. Toplumsal eylem açısından bakıldığında aktörün özel yaşam, şu anki iş yaşamı ve gelecekte ulaşması gereken kariyer olanakları için hedeflediği sosyal ağları daha verimli bir şekilde birleştiren kültürel yatırım mantığı ön plana çıkmaktadır. Kültürel sermaye Bourdieu’nun klasik çalışmalarındaki çileci ve dünyevi işlerden elini eteğini çekmiş bir estetik varsayımı yerine pratik adaptasyon mantığı etrafında şekillenmektedir.

iv. Bu kaygan ve karmaşık toplumsal pratik içinde kültürel uzmanlıktan çok kültürel çeşitliliği yönetme, başa çıkma ön plana çıkmaktadır. Kanımca bu yetenek bireyin modern istihdam toplumunda yaşamının yüzeye çıkardığı bir tür konum bilgisi ya da öz-farkındalık tarafından beslenmektedir. Kültürel öğelerin biriktirilmesi ve bunu besleyen yatkinliklar karşımıza, kırılğan bir toplumsal yapının kurallarına uygun olarak davranmayı içselleştirmiş bir çalışan tipi çıkarmaktadır. Bu çalışan “sosyal tipi” diğer aktörlerle kültürel uzmanlıktan çok ortak paylaşılan estetik deneyimin kariyer ve sosyal ağa kolay tahvil edilebilirliği üzerinden bağlantı kurmaktadır. Yukarıda bahsettiğim diğer temalarla beraber geleneksel ikilik ve dışlama mantığı etrafında şekillenen kültürel sermaye sınırlarından çok daha oynak bir veri malzemesi karşımıza çıkmaktadır.

- v. Bunların yanında dışlayıcı mantığı daha görünür halde olan yerleşmiş ve kurumsallaşmış kültürel öğeler değer taşımaya devam etmektedirler. Ancak bu öğeler kültürel sermaye pratiğinin merkezi parçaları değiller. Yukarda anlatmaya çalıştığım gibi bu öğeler kültürel sermayenin çeşitlenmesi beraberinde daha kurnaz ve derinde işleyen bir hiyerarşiyi besleyerek yeni toplumsal sınırların biçimlenmesinde rol oynamaktalar.

Kültürü bir “hedefler envanteri” şeklinde anlayıp araştırma programını bu şekilde inşa eden çalışmaları bekleyen tehlike bu noktada yatmakta. Klasik anlamda yöneltilecek niceliksel sorulara²⁸ bel bağlayan bir yaklaşım kültürel yatırım mantığıyla toplumsal dışlama mekanizmaları arasındaki ilişkiyi anlamak ve resmetmekte zorluk yaşayacaktır. Niceliksel sorularla kültürel envantere odaklandıkça esnek istihdam toplumunun kültürel hepçilliği araştırmacıyı toplumsal hudutların eski önemini yitirdiği, hiyerarşi içi geçişlerin dinamizm kazandığı daha demokratik bir orta sınıfın yükselişinin olumlu bir değişim olduğu gibi sonuçlara vardırabilmektedir²⁹. Bunun yerine kırılğan bir toplumsal örgütlenme içinde geleceğini şekillendirmeye çalışan aktörlerin, “*toplumsal davranışlarını nasıl şekillendirip meşrulaştırdığı*” sorusunu takip ederek kurulacak bir analiz kanımca dağınık kültürel sermaye karakteristiği gösteren, sınıfsal olarak fragmente olmuş bir toplum yapısını analiz etmek için daha verimli bir yaklaşım olacaktır.

Neo-liberal toplumsal örgütlenmenin “hegemonik dilini” medya, siyaset, eğitim gibi kurumların yaydığı ideoloji aracılığıyla incelemek yerine bahse konu aktörlerin

²⁸ “*Hangi kitabı bitirdin? Hangi içkiyi seviyorsun? Hangi filmleri seyrettin?*” gibi geleneksel niceliksel kodlara ulaşabilecek soru kümelerinin yararı olsa da yazımda bahsetmeye çalıştığım toplumsal aktörlerin kültürel sermaye yatırım mantıkları ile toplumsal dışlamanın daha kurnazca ve silik mekanizmalarını görünür kılmakta yetersiz kalmaktadırlar.

²⁹ Orta sınıf bağlamında toplumsal hudutların müphemleşmekte olduğunu bir demokratikleşme olasılığı olarak selamlayan yazarların başında de Certau gelmektedir. Bkz. Michel de Certau, *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, Berkeley, 1988. De Certau’ya karşılık yeni toplumsal hareketlilik ve ekonominin yüzeysel olarak daha az belirgin hiyerarşisinin aslında kapitalist yönetici sınıf özelinde yeni bir statükocu sınıf yarattığı savı için bkz. John Goldthorpe, *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*, Clarendon Press, Oxford, 1987.

izlediği hayatlar ve çeşitli alanlarda aldıkları konumlar dolayımında biçimlendirdikleri neo-liberal “ethos”un resmini çıkarmak daha anlamlı bir çalışma alternatifi olacaktır. İkilikler üzerine kurulu olmayan kültürel dışlama yapılarına sahip toplumlarda tanık olunan göreceli olarak dar kültürel sermaye bağlamında uzmanlaşma (opera, antika, müzecilik, klasik sanatlar vs) yerine çok çeşitli kültürel öğelerin toplumsal ağlarla birlikte (kariyer, eğitim ve sosyal ağlar) yerine ve zamanına göre esnek kullanımı ön plana çıkmaktadır. Hatta neo-liberal ideolojinin bireysel düzlemde üretildiği ethos ikili dışlama paternlerinden çok farklı sosyal ağlar arasında yolunu bulmaya çalışan bireyin adaptasyon zekâsını gösteren sembollerin bir ürünü olmakta. Klasik anlamda kültürel “envantere” (kâğıt üstünde kültür) odaklanan bir operasyonel yaklaşım yerine kaygan ve değişken toplumsal uzamda eyleyen failin veya failerin kolektif davranışları ile oluşturdukları kültürel patikalar üzerine kurulu daha esnek bir kavrayışa ihtiyacımız bulunmaktadır.

5.3.2. Yaşama Dair Sorunlara Yanıt Olarak Kültürel Repertuar

Kültürü failin sosyal hudutları oluştururken takip ettiği bir davranış repertuarı olarak görmek özellikle modern toplumların kırılğan ve akışkan toplumsal yapılarını haritalamak için daha verimli bir araştırma tasarımı olarak karşımıza çıkmakta³⁰. Söz konusu tasarıma benzer bir biçimde modern esnek istihdam toplumunu araştırma nesnesi haline getirmiş bir kültür sosyolojisinin kendine rehber olarak üç temel alanın ilişkiselliğini göz önüne alarak analitik bir çerçeve oluşturmasını önermekteyim:

1. Analitik düzlem: Gruplar tarafından prestij ekonomisine tahvil edilen kültür hiyerarşisi.

2. Analitik düzlem: Bireyin çevresi ve daha uzak ağlarla bağlantı kurarken benlik kavrayışına temelde etki eden moral tutarlılık çerçevesi ve normatif kodlar.

³⁰ Toplumsal konumlanma, sınıfsal dışlama ve moralite ilişkisi ilişkilendiren klasik bir çalışma için. Bkz. Michele Lamont, *Money, Morals and Manners: The Culture of the French and American Upper-middle Class*, University of Chicago Press, Chicago, 1992.

3. Analitik düzlem: Ödüllendirici ve zorlayıcı şartlar sunan; toplumsal hareketlilik bağlamında olasılık ve maliyetleri belirleyen sosyo-ekonomik çerçeve.

Bu üçlü analitik yapı içinde failin grup aidiyeti, söz konusu aidiyetin ürettiği toplumsal hiyerarşi algısı kanımca daha iyi bağlantılarla resmedilebilmektedir. Araştırmaya yön veren kerteriz noktaları olarak işlev gören bu üç temel analitik düzlemin aralarındaki “ilişkiseliliği” anlamaya çalışırken kültürel sermayeyi bir nihai yatırım kararından çok “ayakta kalmaya” çalışan aktörün *doxasının* yönettiği toplumsal davranışlarının uğrak noktaları olarak görmeye ihtiyaç bulunmakta. Bununla birlikte araştırma tekniği olarak da kültürel envanterin kodlanmasından çok kültürel beğenin sonuçlarına aktörü yönelten davranışın mantığı ve bağlamının sürekli göz önünde bulundurulması gerekmekte. Bu yüzden toplumsal eylemlere *beğeniler ekonomisi* arasındaki bağlantının aktörün toplumsal dünya içinde davranışsal konumlanması ile güç ilişkileri ve kaynak dağılımı arasındaki bağıntıyı inceleme nesnesi olarak seçen bir araştırma tasarımına ihtiyaç duyulmaktadır.

Kendi içinde oldukça farklı teorik temeller ve inceleme ajandalarına sahip olsalar da eylemle kültürel repertuarı ilişkisel kılmaya dönük bir kültür sosyolojisi tartışmasının temel hedefi toplumsal yapı ve pozisyonların nihai hedefleri olarak kültürel temsiliyetler değil; failin toplumsal çevreyle girdiği çetrefil ilişkide kullandığı alet çantası olarak kültür repertuarı olmalıdır. Yeni yaklaşım kültürel kurumların yapısal düzenlilikleri ve bunların hâkimiyetinin yaygınlaşan beğeni kalıplarına etkilerinden çok bireyler ve gruplar arası etkileşimin bağlamında beğeni, bilgi, katılım referans ve pratiklerinin toplumsal hiyerarşinin şekillenmesinde hangi rolleri oynadığının ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

Bu tip esnek bir sosyal hudut analizi beraberinde bize sadece yüksek sosyal hareketlilik ve sosyal güvencesizlik üzerine kurulu; *anomik* özellikler de gösterebilen bir toplumun analizinde daha güçlü bir alet çantası sağlamamakta. Aynı zamanda karşılaştırmalı kültürel çalışmalarda farklı ekonomik, kültürel, politik bağlamlar arasında teorisist tuzaklara düşmeden araştırma tasarımı bağlamında güvenilir geçişler yapmaya

olanak vermektedir. Bu noktada kültür ile toplumsal hiyerarşi arasında kurulacak yeni bir ilişkisellik anlayışı için Durkheimci geleneğin temel yapıtaşlarının düşünsel olarak bize yararlı olacağını düşünüyorum. Bu yaklaşım şu iki temel boyutu sürekli analizin rehberi olarak almak zorunda kalmaktadır:

- i. Toplumsal hudutları belirleyen içerme ve dışlama mekanizmalarını destekleyen grup aidiyeti ve bu aidiyeti sembolik alanda sürekli üreten pratik ve öncelikler.
- ii. Grup içi ve gruplar arası mental şemayı destekleyen sembolik ayrımlar ve bu sembolik ayrımı takip eden kültürel repertuar.

Sahadan elde edilen verinin analizinde önemli bakış açılarından biri sonuç bölümünde söylenecek şeyi başta söylemek olmamalıdır. Kısacası “sermaye sahiplerinin yatırım envanteri olarak kültür” anlayışı yerine sıradan insanın farklı bağlamlardaki tutku, tedirginlik ve beklentilerinin toplumsal ilişkilere ve farklı ekonomilere nasıl tahvil edildiğini gösteren hudutlar ve ağların bizatihi davranış tercihleriyle nasıl kurulduğunu resmeden bir analiz düzlemine ihtiyacımız bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Appadurai Arjun (1986), *The Social Life of Things*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bagguley Paul (1995), *The Mobilization of anti-poll tax protest in Leeds: Sociology and social policy research working paper*, School of Sociology and Social Policy, Universit of Leeds.
- Bagguley Paul (2000), *New Capitalism and the Sociology of Post-Fordism*, Sage Publications, London.
- Bennett Tony, M. Savage, E. Silva, A. Warde, M. Gayo-Cal, D. Wright (2009), *Culture, Class, Distinction*, ESRC Center, Routledge, London.
- Bills David B. (1995) ,*The New Modern Times*, State University of New York Press.
- Boltanski Luc, Laurent Thevenot (2006), *On Justification: Economies of Worth*, Princeton University Press, Princeton.
- Boudon Raymond (1974), *Education, Opportunity and Social Inequality*, NewYork: John Wiley and Sons.
- Bourdieu Pierre (1977), *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge Press, University of Cambridge, London.
- Bourdieu Pierre (1985), "The Social Space and the Genesis of Groups" *Theory, Culture and Society*. Vol: 14.
- Bourdieu Pierre (1987) "What Makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups", *Berkeley Journal of Sociology*, 97 no:2/september.

- Bourdieu Pierre (1990), *The Logic of Practice*, Oxford, Polity Press.
- Bourdieu Pierre (1996), *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*, London, Routledge Press.
- Bourdieu Pierre (1996), *State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*, Cambridge, Polity Press, New York.
- Bourdieu Pierre (1998) *Practical Reason: On the Theory of Action*, Cambridge, Polity Press.
- Bourdieu Pierre (Ed.) (1990), *In Other Words: Essays Toward a Reflexive Sociology*, Cambridge, Polity Press.
- Bourdieu Pierre, Loic Wacquant (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*, Cambridge, Polity Press.
- Bourdieu Pierre, Terry Eagleton (1992) "Doxa and Common Life" v:191, *New Left Review*,
- Braverman Harry (1974), *Labor and Monopoly Capital*, New York , Monthly Review Press.
- Calhoun Craig (ed.) (1993), *Bourdieu: Critical Perspectives*, Polity Press.
- Canpolat Ezgi (2010), *The Self as Enterprise: Producing New Middle Class Subjectivities in Multinational Workplaces in Istanbul*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul.
- Codd John (1990), "Making Distinctions: The Eye of the Beholder" in *An Introduction to the Work of Pierre Bourdieu*, eds. Richard Harker, Cheleen Mahar, Chris Wilkes, London, Macmillan Press.

- Crowther P. (1994) "Sociological Imperialism and the Field of Cultural Production: The case of Pierre Bourdieu" *Theory, Culture and Society*, 11(1) Feb.
- Di Maggio Paul (1991), "Social Structure, Institutions and Cultural Goods: The Case of the United States" *Social Theory for a Changing Society*, ed. Pierre Bourdieu and J.S. Coleman, New York: Westview Press, 1991.
- Di Maggio Paul (1992), "Cultural Boundaries and Structural Change: The Extension of the High Culture Model to Theatre, Opera and Dance", M. Lamont and M. Fournier (eds) *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*, Chicago University Press, Chicago.
- Di Maggio Paul (1998) "The Role of Cultural Capital in School Success" *The New American Cultural Sociology*, ed. Philip Smith, Cambridge University Press.
- Di Maggio Paul, T. Mukhtar (2002). "Arts Participation as Cultural Capital in the United States, 1982-2002: Signs of Decline?" *Poetics*, 32: 169-194.
- Douglas Mary, Isherwood Baron (1980), *The World of Goods: Towards and Anthropology of Consumption*, Harmondsworth: Penguin.
- Featherstone Mike (1990) "Perspectives on Consumer Culture", *Sociology*, 24(1) Feb.
- Featherstone Mike (1993) "Cultural Production, Consumption and the Development of the Cultural Sphere" in R. Munch and N. Smelser (eds.), *Theory of Culture*, Berkeley: University of California Press.

- Featherstone Mike (1998), *Consumer Culture and Postmodernism*, London, Sage Publications.
- Ger Güliz, Russell W. Belk "Accounting Materialism in Four Cultures", *Journal of Material Culture*, Vol 4(2).
- Gielman E., Penelope W. (1984) "The Year of the Yuppie", *Newsweek*, 104 (31 December).
- Goffman Erving (1951), "Symbols of Class Status", *British Journal of Sociology*, Vol:2, December.
- Goldthorpe John H. (1980), *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*, New York : Oxford University Press.
- Isaacs Ellen (2003) *The Value of Rapid Ethnography Advancing Ethnography in Corporate Environments: Challenges and Emerging Opportunities*, Brigitte Jordan (edt), Left Coast Press.
- Jackall Robert (1978), *Workers in a Labyrinth: Jobs and Survival in a Bank Bureaucracy*, Landmark studies, Rowman & Littlefield.
- Jackall Robert (2009), *Moral Mazes: The World of Corporate Managers*, Oxford University Press.
- Jameson Frederic (1991), *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*, London, Verso.
- Jenkins Richard (1992), *Pierre Bourdieu, Key Sociologists*, Routledge, New York.

- Joppke Christian (1986) "The Cultural Dimensions of Class Formation and Class Struggle: On the Social Theory of Pierre Bourdieu", *Berkeley Journal of Sociology*, 31.
- Kanter Rosabeth (2004), "Men and Women of the Corporation and the Change Masters", *The Academy of Management Executive* (1993-2005) Vol. 18, No. 2 May.
- Kurtuluş Hatice (edt.) (2005), *İstanbul'da Kentsel Ayrışma*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Kurtuluş Hatice, Semra Purkis, Adalet Alada (2012), *İstanbul'da Yeni Konut Sunum Biçimleri ve Orta Sınıfların Sosyo-mekansal İnşası*, Tübitak Proje No: 110K061, Ankara.
- Lahire Bernard (2003), "From the Habitus to an Individual Heritage of Dispositions: Towards a Sociology at the Level of the Individual", *Poetics*, 31: 329-355.
- Lamont Michelé (1992), *Money, Morals and Manners: The Culture of the French and American Middle Upper-Middle Class*, University of Chicago Press, Chicago.
- Lamont Michelé (2000), *The Dignity of Working Men: Morality and the Boundaries of Race, Class and Immigration*, New York and Cambridge, MA: Russel Sage Foundation & Harvard University Press.
- Lamont Michelé, Annette LAREAU, (1988) "Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissando's in Recent Theoretical Developments" *Sociological Theory*, Vol:6, No:2.

- Lamont Michelé, M. Fournier (eds) (1992), *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*, Chicago & London, University of Chicago Press.
- Lamont Michelé, Virag MOLNAR (2002) "The Study of Boundaries in the Social Sciences", *Annual Review of Sociology*, Vol:28.
- Lash Scott, John Urry (1987), *The End of Organized Capitalism*, University of Wisconsin Press, 1st edition.
- Lash Scott, Urry John (1994), *Economies of Signs and Space*, London: Sage Publications.
- Latour Bruno (2005), *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford: Oxford University Press.
- Le Roux B. , H. Rouanet, M. Savage, A. Warde (2008), "Class and Cultural Division in the UK", *Sociology*, 42(6).
- Lees L., D. Ley (2008), "Introduction to Special Issue on Gentrification and Public Policy", *Urban Studies*, Vol: 45, No:12.
- Mannheim Karl (1985), *Ideology and Utopia: Introduction to the Sociology of Knowledge*, Harvest Book, Orlando.
- McGuigan Jim (ed.) (1997), *Cultural Methodologies*,
- Merleau-Ponty Maurice (1998), *Phenomenology of Perception*, Routledge, London.
- Nash June (1979) "Anthropology of the Multinational Corporation", in *Politics of Anthropology*, Huizer Gerrit (edt), De Gruyter, Bristol. Open University Press.

- Peterson Richard , R.M. Kern (1996) "Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore" *American Sociological Review*, 61: 900-907.
- Peterson Richard A. (2005) "Problems in Comparative Research: The Example of Omnivorousness", *Poetics* 33(5-6): 257-82.
- Peterson Richard A. and Simkus, A. (1992) "How Musical Tastes Mark Occupational Status Groups", M. Lamont and M. Fournier (eds) *Cultivating Differences*, Chicago: University of Chicago Press.
- Peterson Richard. (1992), "Understanding Audience Segmentation: From Elite and Mass to Omnivore and Univore", *Poetics*, 21: 243-258.
- Podmore Jason (1998) "(Re)reading the "loft living" habitus in Montreal's inner city", *International Journal of Urban and Regional Research* 22: 283-302.
- Preteceille Edmond, J.P. Terrail (1985), *Capitalism, Consumption and Needs*, Oxford, Basil Blackwell.
- Putnam Robert (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of the American Community*, New York: Simon and Schuster.
- Saraçoğlu Cenk (2011), *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler: İnkardan "Tanıyarak Dışlama"ya*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Savage Mike (2000), *Class Analysis and Social Transformation*, Milton Keynes,
- Savage Mike (2012), "A Critical Sociology of the Age of Austerity", *Class Inequality in Austerity Britain: Power, Difference and Suffering*, Edt. W. Atkinson, S. Roberts, M. Savage, Plagrave Macmillan, London.
- Seale Clive (1998), *Researching Society and Culture*,

- Sennett Richard (1998), *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*, New York: W.W. Norton.
- Sennett Richard (1998), *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*, New York: W.W. Norton.
- Sennett Richard (2005), *The Culture of the New Capitalism*, New Haven: Yale University Press.
- Shusterman R.(ed.) (1999), *Bourdieu: A Critical Reader*, Oxford:Blackwell.
- Smith Neil (1979) "Toward a Theory of Gentrification: a Back to the City Movement by Capital, Not People", *Journal of the American Planning Association* 45 (4): 538–48.
- Smith Neil (1986), "Gentrification, the Frontier and the Restructuring of Urban Space", Smith & Williams (edt.) *Gentrification of the City*, Boston: Allen & Unwin Publication.
- Swartz David (1997), *Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Swidler Ann (1986), "Culture in Action: Symbols and Strategies"*American Sociological Review*, Vol: 51 s:273-286.
- Wacquant Löic (1989) "For a Socio-Analysis of Intellectuals: On Homo Academicus" *Berkeley Journal of Sociology*, 34.
- Wacquant Löic (1993), "From Ruling Class to Field of Power: An Interview by Pierre Bourdieu on La Noblesse d'Etat", *Theory, Culture and Society*, n:10.

- Warde Alan, D. Wright, M. Gayo-Cal (2007), "Understanding Cultural Omnivorousness: Or, the Myth of the Cultural Omnivore" *Cultural Sociology*, Vol:1 No:2, Sage Publications.
- Weber Max (1978), *Economy and Society*, Vol:1, University of California Press, Berkeley.
- Workman Leslie J. (1994), *Medievalism in Europe*, Boydell & Brewer Press.
- Wright Erik Olin (2005), *Approaches to Class Analysis*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Zukin Sharon (1982), *Loft Living: Culture and Capital in Urban Change*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Zukin Sharon (1987), "Gentrification: Culture and Capital in the Urban Core", *Annual Review of Sociology*, Vol. 13 (1987), pp. 129-147.

ÖZGEÇMİŞ:

Özgür Budak 1972 yılında İzmir’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini aynı şehirde tamamladı. İzmir Atatürk Lisesi’nden 1989 yılında mezun oldu. Yüksek öğrenimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü’nde yaparak 1995 yılında mezun oldu. Aynı yıl Bilkent Üniversitesinde burslu asistan olarak yüksek lisans eğitimine başladı. 1996 yılında Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Yüksek Lisans tezini verdi. 1996 yılında girdiği Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Doktora programında 1997’de doktora yeterlilik derecesini aldı. 1998 yılında araştırma görevlisi olarak Ege Üniversitesi İktisadi ve idari bilimler Fakültesi’nde çalışmaya başladı. 2001 yılında öğretim görevlisi görevine getirilerek aynı bölümde ders vermeye başladı. 2011 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünü doktora programına başladı ve tezini 2014 Ocak ayında tamamladı.

Ekler

Ek:1

Mülakat Süreci:

Ana mülakat sürecine başlamadan önce çalışmanın konusuna ve inceleme amaçlarına uygun olan formatı bulabilmek için yaptığım 2 pilot mülakatta karşılaşılan sorunlar daha sonra izlediğim yöntemi belirledi. Pilot mülakatlar aşağıdaki sorunlara odaklanmamı sağladı:

1- Öncelikle kültürel beğeni alanını hedefleyen soruların yerine zekâya ve moralite ilişkin sembolizm üzerine yoğunlaşan katılımcı yanıtları mülakat formatının değişmesine yol açtı. Kültürel sermaye birikimini resmetmeye çalışan soruların yanında zekâ ve moral içeriğe yönelen soruların mülakat sürecinde önemi arttı. Bununla beraber zekâ ve moralite üzerine odaklanan sorular beraberinde daha gevşek bir mülakat yapısı kurulmasını gerektirdi. Katılımcıların mülakatın özellikle giriş aşamalarında öz savunma refleksi geliştirmelerinden dolayı doğrudan sorulardan çok belirli konulara yönelik “sohbet” formatı ilgili alanlarda zamanla mülakat içindeki kendilerini daha rahat hissetmelerine yol açtı. Bunun bir sonucu olarak da katılımcıların beğeni, zekâ ve moralite bağlamlarında daha rahat fikir beyan etme şansını ortaya çıkıttı.

2- Profesyonel yönetici sınıf üyesi bireyler akademik alandan gelen taleple mülakata soğuk yaklaşmaktalar. Her ne kadar isimlerinin yer almayacağı ve kod adlar kullanılacağı söylene de gerek kariyer riskleri gerekse akademik alandan gelen nesneleştirme çabasına yönelik şüphelerinden dolayı katılımcıları ikna etmek başlı başına bir mücadele olarak karşıma çıktı. Bunu aşabilmek için temelde örneklem belirlenmesinde kartopu tekniği kullanıldı. Daha önce mülakat veren bir katılımcının referansı ile diğer katılımcılara ulaşmak mülakatın ilk maddede belirttiğim öz savunma refleksinin aşılması amacı açısından büyük yararları oldu. Kartopu tekniğinin muhtemel risklerinden biri olan seçimden kaynaklanan önyargının en azından bu araştırma için önemli bir tehlike oluşturmadığını düşünmekteyim. Bunun nedeni araştırmanın zaten çok dar ve detaylı tanımlanmış bir toplumsal sınıf fraksiyonuna yönelmesi olarak belirtilebilir. Katılımcı referansı sayesinde yapılan mülakatların anonim mülakatlara göre çok daha etkili olduğunu gözlemledim.

3- Katılımcıların genel olarak mesleki ve sınıfsal konumlarından ötürü sınırlı zaman içinde mülakatların yapılması talebinde bulunmalarından ötürü çoğu derinlemesine mülakat sürecinde karşımıza çıkan birkaç seanstan oluşan mülakat süreci mümkün olmadı. Kısıtlı zamana gevşek olarak yapılandırılmış bir mülakatı yerleştirebilme sorununu Grant McCracken'in formülize ettiği “uzun mülakat” yöntemi ile aşmaya çalıştım (McCracken 1988). Yapılandırılmış mülakat ile derinlemesine mülakatın bir melezi olan bu yöntemde araştırma çatısından önemli olarak görülen kültürel kategoriler sorulardan çok uğrak temaları olarak kurgulanmakta ve mülakat etkileşimi soğutucu seans aralarından arındırılarak birkaç saatlik tematik diyalog halini almakta. Soruları belirli bir format ve sırayla sormayan bu süreçte “sohbet”in mülakatı götürdüğü dinamikler serbest bırakılarak katılımcının düşüncesi yerine sosyal olarak kabul gören fikirleri dışı vurması önlenmeye çalışılmaktadır.

Katılımcıların Kentsel Dağılımı:

Katılımcılar İzmir'in farklı semtlerinde oturmaktalar. Sınıfsal olarak büyük oranda türdeş toplumsal konumlanmaya sahip bir örneklimin coğrafi olarak büyük farklar göstermeyeceği ön kabulü burada geçerliliğini korumakta. Mülakatlara katılan 30 kişinin büyük bir bölümü Karşıyaka, Konak ve Balçova bölgesinde yer almakta. Karşıyaka'da yoğun olarak oturan bölgeler Bostanlı, Ataköy ve Mavişehir ekseninde yer almakta. Bu ekseninde oturan 15 katılımcı örneklemin önemli bir bölümünü oluşturmakta. Söz konusu ekseninde korunaklı ya da yarı korunaklı sitelerin ve toplu konut alanlarının varlığı kentli profesyonellerin bu mahallelere ilgisini yansıtmakta. Bununla beraber site ve toplu konut açısından yeni gelişmekte olan Balçova – Narlıdere ekseninde oturan 10 katılımcı ikinci kentsel coğrafi konumu yansıtmakta. Geriye kalan 6 katılımcı Bornova (2), Göztepe (2), Buca (1) şeklinde dağılmaktalar.

Tablo: Katılımcıların Kentsel Dağılımı

Katılımcı Profilleri³¹:

- Gülçin (35) Özel bir bankada mali analist olarak çalışan Gülçin Bostanlı'nın üst-orta sınıf bir mahallesinde oturmakta. Devlet memuru bir aileden gelmekte, bekâr.
- Elif (32) uluslararası bir bankada mali analist olarak 5 yıldır çalışmakta. Ebeveynleri de finans sektöründe yüksek kademelerde yöneticilik yapmışlar. Karşıyaka'da yarı açık bir site olan Ataköy'de oturmakta. Finans sektöründe müfettiş olarak çalışan nişanlısı var.
- Selda (34) Özel bir sigorta şirketinde 5 yıldır uzman olarak çalışmakta. Devlet bürokrasisinde çalışan maliyeci ile evli. Ataköy'de oturmakta.

³¹ İsimler kod adlarıdır. Tezde alıntı yapılanlar katılımcıların profillerini kapsamaktadır.

- Sevda (35), Maliye Bakanlığında çalışan bir müşavirle evli ve özel sektörde bir bankada portföy yöneticisi olarak çalışmakta. Ataköy’de oturmakta.
- Zehra (32) bir finansal danışmanlık firmasında yatırım uzmanı olarak çalışmakta. Mavişehirde oturmakta. Bekâr.
- Özgür (38) Uluslararası bir bankada müfettiş olarak çalışmakta. Finans sektöründe çalışan ile nişanlı. Bostanlı’da oturmakta.
- Berna (47) Özel bir bankada kurumsal şube müdiresi olarak çalışmakta. Finans sektöründe çalışanla evli. Göztepe’de oturmakta.
- Esra (37) Sigorta şirketinde pazarlama sorumlusu olarak çalışmakta. Bekâr. Sigortacılık sektöründe çalışan nişanlısı var. Balçova’da oturmakta.
- Bora (42) Finansal yatırım danışmanlığı firmasında uzman. Öğretmen ile evli. Balçova’da oturmakta.
- Ahmet (37) Özel bankada menkul kıymetler portföy danışmanı. Özel sektöre çalışan muhasebeci ile evli. Narlıdere’de oturmakta.
- Hakan (43) Kredi derecelendirme şirketinde uzman. Bekâr. Bornova’da oturmakta.
- Osman (51) Özel Bankada mali tahlil servis yönetmeni. Finans sektörü şube yöneticisi ile evli. Mavişehir’de yaşamakta.
- Cansu (41) Mali tahlil yönetmeni olarak 6 yıldır çalışmakta. Akademisyen ile evli. Bostanlı’da yaşamakta.
- Hakan (43) Uluslararası ortaklı bir bankada 2 yıldır şube müdürü. Eşi de kurumsal şube müdiresi. Mavişehir’de yaşamakta.
- Asil (39) Özel sektörde kurumsal şubede müdür olarak 3 senedir çalışmakta. Eşi ev kadını. Narlıdere oturmaktalar.
- Arda (38) Banka’da pazarlama yetkilisi olarak çalışmakta. Bekâr. Buca’da oturmakta.

ÖZET

Çalışmanın konusu örgütsüz kapitalist paradigmanın önemli bileşenlerinden olan esnek istihdam yapılarının şekillendirdiği toplumda orta sınıf fragmentasyonun şekillendirdiği gruplar arasında ortaya çıkan toplumsal sınırları analiz etmektir. Bu tip bir analiz için esnek istihdam dinamiklerinin yoğun olarak görüldüğü finans sektöründe çalışan beyaz yakalı profesyonellere odaklanılmıştır. Söz konusu orta sınıf bölümü mensuplarıyla yapılan derinlemesine mülakatlardan elde edilen veri genel olarak 3 ayrı düzlemde profesyonel yönetici sınıfın toplumsal hiyerarşi içindeki konumlanışını gösterebilmek amacıyla kullanılmıştır. Saha verisi temel olarak 3 analitik düzlemde incelenmiştir: 1. Kültürel sermaye ve estetik; 2. Mesleki alan ve kariyer; 3. Sosyal sermaye ve ağlar. Rehber olarak alınan analitik düzlemler sonuç bölümünde ilişkilendirilerek neo-liberal toplumsal örgütlenmenin toplumsal hiyerarşide yarattığı değişikliklerin kültür sosyolojisi açısından alternatif okunması önerilmiştir.

ABSTRACT

With the current study I am attempting to analyze the emerging social boundaries within the ever fragmenting structure of the Turkish Middle Class shaped under the flexible employment parameters of disorganized capitalism. Therefore I mainly focused on the Turkish professional managerial class members who are working in an environment dominated by flexible employment paradigm. The field data which was derived from in-depth interviews was interpreted within 3 levels of analysis: 1. Cultural capital and aesthetics; 2. Professional field and career; 3. Social capital and Networks. In the conclusion those analytical levels were put into relation regarding neo-liberal social organization's effect on the contemporary social hierarchy from the cultural sociological perspective.